

Májusi (június eleji) programok

Miután lapunk folyó hó első napjaiban még nem kerül a közönség elé, a programok ismertetését 10-étől kezdjük és következő hó első napjáig.

Magyar Zsidó Kulturális Egyesület

Társasági kör

Bp. VII., Garay utca 48.

A klub szombat délutánonként 18 órától tart nyitva, a programok 19 órákor kezdődnek.

Május 13.

Hochmecolók... *Kertész Péter* újságíró vendége *Kézdy György* színművész

Május 20. 20 órákor!

Mayer Erika zongoraesteje

A műsor:

Johann Sebastian Bach: d-moll prelúdium és fúga a Wohltemperiertes Klavier II. kötetéből

Ludwig van Beethoven: Asz-dúr szonáta op. 110.

Debussy: Prelűdök I. kötet

Chopin: Két mazurka (h-moll, c-dúr); g-moll ballada; Két etűd (f-moll, gesz-dúr)

A ráadás: kívánság szerint spanyol vagy/és zsidó zenék. A zeneszámok között beszélgetés a művekről és a zeneszerzőkről

Május 27.

„Milyen társadalmi folyamatok zajlanak napjainkban a rendszerváltások utáni Kelet-Európában és Magyarországon?” – *Krausz Tamás* történész előadása

Június 3. 20 órákor!

„Beszélgetésem Simon Peresz izraeli külügyminiszterrel” – *Kőbányai János* beszámolója

Találkozás *Forrai Eszter*, Párizsban élő költőnővel

Városnéző séta zsidó szemmel

Május 21.

Közkvánatra újra a mikve, valamint a rabbiképző majd 100 000 kötetes könyvtárának és az új, kóser szállodának a megtekintése. Találkozás 11 órákor a mikve előtt. (VII., Kazinczy u. 16.). Szervező: Simonyi Péter. A viszonylag nagy távolságok miatt az autósok segítségére számítunk!

Szim Salom reformzsidó közösség

Budapest VII., Garay utca 48. (Pf. 701/111 Bp. 1399)

Május 13.

10–12. Liturgia. Szidra: Emor, Lev., 3Mózes 21: 1-9

12–13.30 Héber-óra

Május 20.

10–12. Tóranulás. Téma: Genézis, 1Mózes 19. fejezet

12–13.30 Héber-óra

Május 27.

10–12. Liturgia. Szidra: B'chukotáj; Lev., 3Mózes 26:3-13

12–13.30 Héber-óra

Yahalom Zsidó Szabadegyetem

Előadások: Országos Rabbiképző Intézet, VIII., József körút 27. II. emeleti előadó, du. 5 óra.

Május 11.

Hajnal Piroska: A bűnbeesés motívuma a görög-római korszak zsidó irodalmában

Május 18.

Poszler György: Az irodalomtörténet, mint humanista tudomány

Május 25.

Cenner Mihály: Zsidó tárgyú dalművek magyar színpadon (A Sulamittól a Nabuccóig). június 1.

Jancsó Miklós: Éjszaka és Hajnal

Bethlen Téri Oneg Sabbat Klub

Budapest VII., István utca 15.

Május 13.

Vendégünk Izrael Szela, a Joint magyarországi igazgatója

Május 20.

Vendégünk Joel Alon, Izrael Állam magyarországi nagykövete

Május 27.

Szabad program filmvetítéssel

Június 3.

Zsidókérdés, ahogyan a pártok látják...VI. Vendégünk *dr. Thürmer Gyula*, a Munkáspárt elnöke. A klub 19.00 órákor nyílik, a programok 19.30-kor kezdődnek.

Ribáry Színpad

VII., Wesselényi utca 7.

Május 14.

Danyi Zsuzsa jazzestje

Május 21.

Szendrő Mária: „A mi családunk” – könnyűzenei est

Egyéb programok

Május 23-án 16 órákor az Írók boltjában (VI., Andrássy út 45.)

Szántó T. Gábor: **A tizedik ember** című novelláskötetét mutatja be Nagy Atilla Kristóf író, irodalomtörténész és a szerző.

Június 24-én este 8 órától jótékonyági célú garden party lesz a MAZSIKE szervezésében a Magyar Honvédség Művelődési Házában. A részletes műsort és a jegyvásárlás módját a júniusi hírlevél közli.

Bálint Zsidó Közösségi Ház

Május 13., szombat

19.00 SZOMBAT ESTI SMÚZ PARTY

A Gerendás Péter Társaság beszélgetésekkel megzavart unplugged koncertje. Aki zavar: *Gordon István*

Május 15., hétfő

14.00 Hallgassunk együtt zenét *Fenyő Gáborral* a Salom Klubban

16.00 Dina Vardi: A holocaust gyermekei (emlékműcsesek) c. könyvének sajtóbemutatója. Bevezetőt mond: *dr. Lévai Katalin*. Vendégünk a szerző.

Május 16., kedd

14.00–16.00 A Magyarországi Zsidó Szociális Segély Alapítvány önkénteseinek képzése

19.00 Irodalmi est

Scheiber Sándor, Hajnal Anna, Szép Emő, Szabolcsi Bence, Feleki Rezső műveiből

Közreműködik: *Rudolf Péter, Nagy-Kálózy Eszter, Fekete László, Sivók Irén*

Május 17., szerda

16.00 *Ferge Zsuzsa* professzorral és Bánfalvi Istvánnal beszélget *Kertész Péter* arról, hogy milyen nyugdíjasnak lenni a magyar kapitalizmusban?

Május 18., csütörtök

17.00 Iden-titi Klub. Hogyan éljünk harmóniában környezetünkkel? Várjuk a „vegyes házasságban” születtek, vagy abban élő fiatalokat. A klubot vezeti: *Nagy Tamásné*. Meghívott vendég: *Göncz Kinga*

19.00 MINDEN IDŐK LEGJOBB RENDEZŐI ÉS FILMJEI FILMKLUB

Perlaki Tamás filmesztéta vezetésével. Luis Bunuel – Salvador Dali: Az aranykor

Május 20., szombat

19.00–23.00 „Office boys” DISCO

Május 22., hétfő

19.00 ZORÁN – Az elmúlt 30 év

Május 23., kedd

17.00 Brit Ivrit Olamit. Héberül beszélők klubja. Vezeti: *Verezkey Éva*

19.00 Beszélgetés, mókázás *Koltai Róbert* színművész-rendezővel

Május 24., szerda

19.00 Hatrészes előadás-sorozat a haszid mesevilágról történetekkel és magyarázatokkal. IV. rész. Előadó: *Baruch Oberlander* lubovicsi rabbi

(Folytatás a borító 3. oldalán)

Szombat

1995. május

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:
KARDOS G. GYÖRGY
KÁDÁR IVÁN
ITAMÁR JÁOZ-KESZT
KOMORÓCZY GÉZA
SCHWEITZER JÓZSEF
SZABOLCSI MIKLÓS
TURÁN TAMÁS

Főszerkesztő:
SZÁNTÓ T. GÁBOR

A megjelenést támogatják:
SOROS ALAPÍTVÁNY,
NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

A címlapon Kardos G. György negy-
ven év után Izraelben. Révész Tamás
felvételei.

A héber szavak átírása a szerzők
felfogását tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt., NH Rt.,
az Extrahír és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
1995. április 18-án. Szerkesztőség és
kiadóhivatal: 1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház
234-es és 235-ös szoba.
1365 Budapest, Pf. 66.
Telefon: 111-9214/136, 137
Telefon/Fax: (36-1) 111-6665
Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként 16 és 17 óra között.
Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve
postautalványon
az OTP 218-98093/521-006670-7
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989. HU ISSN 0865-3844

Készült a Sokszín Bt. nyomdaüzemében.
Felelős vezető: Deim Zoltánné

Tartalom

Hazai dolgaink

- 2 Olvasóink írják
- 3 A történet szelleme él (Szántó T. Gábor)
- 4 Zsidó Kultúra Napja, 1995
- 5 Az alapszabály-módosítás az „Örökkévaló
elleni bűn” – Tudósítás a BZSH tisztújító
képviselő-testületi üléséről (G. J.)
Többszöri hosszan tartó, lelkes, ütemes
taps – tudósítás a MAZSIHISZ tisztújító
képviselő-testületi üléséről
- 9 „Ha nyolcvanezer zsidó mindegyike csak
száz-száz forintot fizet...” – interjú Korn
Józseffel, a BZSH új elnökével (g. j.-sz. t. g.)
- 11 Bűn? Bűnhődés! (Dr. Bán György)
- 12 Dr. Schweitzer József válasza
- 13 Aki nincs velünk, az ellentünk? (sztg)
- 13 Régi nóta új vegyes kórusral (erzsók)

Világ

- 14 Lengyelek a holocaustról
A német püspöki konferencia nyilatkozata
Zsidó származású lengyelek – csak nem
tudnak róla?
- 15 Spielberg keresi a túlélőket
- 15 Soros György: „Ha kell, én is felállok”

Izrael

- 16 Ki vándorolhat be Izraelbe?

Hagyomány

- 17 Yehuda Elberg: Egy „mihne” ereje

A Szombat melléklete: Zsidóság és kommunizmus II.

- 18 Szilágyi Ákos: Ki a „zsidó” most?
- 21 Szabó Miklós: A magyar zsidóság
és a kommunista mozgalom
- 24 Borsányi György: Zsidók a nemzetközi
kommunista mozgalomban
- 27 George Garai: Magyarországon másként volt
- 30 Gadó János: „Mi” is felelősek vagyunk?

Történelem

- 33 Nézz vissza haraggal?

Kultúra

- 34 Kardos G. György negyven év után Izraelben
– Révész Tamás fotóriportja és K. G. Gy.
tárcái
- 38 Szántó T. Gábor: K. G. Gy.
- 44 Könyvespolc

Summary

The June issue of *Szombat* begins with an essay by our editor-in-chief that he read on the occasion of the *Day of Jewish Culture*, as an introduction to the *Szombat Szaloon*; in the essay he underlines the general mood, and importance, for participation in all levels of Jewish life, for a deeper sense of responsibility that cannot be substituted by mere physical presence of “festive occasions”. We have included an all-round survey, of the Jewish community elections throughout Hungary and of the election campaigns, and we publish an interview with *József Korn*, the new president of the Budapest Jewish Community.

A survey of diverse Polish opinions on the Holocaust and a report on the videodocumentation workshop created by *Steven Spielberg* for survivors of the Shoah make up the Foreign Affairs column. “Is there a need for a new immigration law?” – is one of the problems besetting Israel at present, in consequence of the large-scale immigration of non-Jews.

Also in this issue is *Yehuda Elberg*'s short story 'The power of a mincha'.

The second part of our special supplement, *Jews and Communism*, features four studies on why the Jews were over-represented in the Communist movements, the underlying reasons and, also, its consequences. The fifth study probes the question of whether the Jews should feel any responsibility for the crimes committed in the name of Communism.

György G. Kardos' Israeli trilogy, and especially his novel, *Seven days in the life of Avraham Bogatir* was a huge international literary success of a kind unusual in Hungarian literature. Kardos is now seventy, and, after an absence of forty years, he returned to Israel to revisit the landscapes and the places that inspired his novels. We have included his account of his trip, accompanied by Tamás Révész's photos, and an essay by Gábor T. Szántó in which he analyzes Kardos' oeuvre and its reception.

Olvasóink írják

Timár György ne legyen zsidó vezető!

Kertész Péter, a MAZSIHISZ szóvivője magánemberként adott interjújában (*Szombat* 1993/3.) úgy vélekedik, hogy Timár Györgyöt, a „jóvátétel” (értsd: a kárpótlás) „legavatottabb szakértőjét számúzták köreinkből”, pedig nemcsak hogy „komoly érdemei voltak”, hanem ő is „ugyanúgy zsidó, mint bármelyikünk”. Kertész Péter szerint a Timár ügyvéd urat erő bánásmódban egyfajta nemkívánatos megkülönböztetés mutatkozott meg, mintha lenne „pozitív zsidó” és „negatív zsidó”.

Nos, tudomásom szerint senki sem vonta kétségbe dr. Timár György jogász tudását és senki sem kívánta minősíteni a zsidóságát. Csakhogy nem ezekről volt szó, hanem *politikai magatartásáról*. Arról, hogy miközben zsidó közéleti tisztséget töltött be a Holocaust Áldozatok Magyarországi Szövetsége elnökeként, magánszemély-

ként (mint ügyvéd) jónak látta elvállalni a szélsőjobboldali Romhányi László védelmét a bíróság előtt. Timár úr már azt megelőzően a Romhányi-féle Szent Koronában publikálta Kupa Mihálynak, illetve Bárd Károlynak írott levelét (*Szent Korona*, 1991. 35., ill. 37. sz.). Később abban sem talált kivetnivalót, hogy ahhoz a Torgyán Józsefhez csatlakozzék, aki éppen Keresztény Nemzeti Összefogás néven próbált létrehozni egy erősen jobboldali, populista tömörülést, mely Csurka Istvánt is igyekezett megnyerni egy időben.

Dr. Timárnak a kárpótlás kérdésében elfoglalt álláspontja sem jogilag, hanem politikailag kifogásolható. Torgyánnal összhangban azt a merőben irreális követelést fogalmazta meg, hogy az államot javakat a maguk eredeti mivoltában kell visszazáraztatni az eredeti tulajdonosoknak vagy jogutódainak, illetve e javakért teljes kártalanítást kell fizetni. Ha a MAZSIHISZ és a többi zsidó szervezet a magáévá tette volna ezt a követelést, akkor szinte a teljes magyar politikai palettával szemben talált volna magát.

Timár úr – persze – mindefelől még lehet hagyománytisztelő, vallásos zsidó, lehet a hitközség tagja, csak a zsidó közélet vezető személyisége nem.

Tisztelettel:

Mándrucz Sándor

Budapest, Izabella u. 17.

„Széchenyinek is voltak zsidó munkatársai”

Tisztelt Szerkesztőség!

Konrád György kiváló cikkével nagyon sok ponton egyetértek. A cikk jóakarató és sokoldalú. Egy ponton mégis vitatnám. Azt írja, hogy a „zsidók” (zsidó vallású vagy származású emberek) ne törekedjenek a „politikai osztályba”, mert a magyar népnek rossz emlékei vannak arról a két korszakról, amikor itt „zsidók” voltak a vezetők.

Ha jól értem, a 19-es Tanácsköztársaságról és a Rákosi-korszakról van

szó. Mindkét esetben sok zsidó származású vezető volt. Zsidó vallású nem, hiszen a bolsevik világnézet minden vallással szemben állt, így a zsidó vallással is.

Az igazság azonban az, hogy Magyarországnak nemcsak ebben a két korszakban voltak zsidó vallású vagy származású politikusai. Kossuthnak is több „zsidó” munkatársa volt, Deáknak is, de még az antiszemita veleltásokat (is) felmutató Széchenyinek is voltak ilyen munkatársai. Az 1867–1918 időszakban, mely mégiscsak – úgy, ahogy – liberális jogállam volt, több zsidó volt különböző pártokban (kivéve persze a par excellence antiszemita pártokat).

Számos zsidó származású ember volt az 1918-as forradalom kormányában. Ezek a kormányok nem tudtak úrrá lenni az eseményeken, de egytől egyig rendkívül tiszta jellemű és gondolkodású emberekből álltak.

(Be kell vallanom azt is, hogy ugyanakkor, amikor távolról sem osztottam a Kádár-rezsim apológiáját a Tanácsköztársasággal kapcsolatban, elvettem az 1989 utáni jobboldali gyalázkodásokat is. Ez, mint diktatúra, eleve elhibázott kísérlet volt, győzelme végül is szovjet tagállammá változtatta volna az országot. Így igaz. De az is igaz, hogy az ország területi integritásáért harcolt és ha torz módon is, de bizonyos elviselhetetlen szociális kérdéseket megpróbált megoldani.)

Azt is tudatosítani kell, hogy a Kun és Rákosi-féle diktatúráknak nemcsak sok vezetője, de sok szenvedője és áldozata is zsidó származású volt, a zsidó vallást pedig ezek a diktatúrák ugyanolyan korlátozásoknak vetették alá, mint más vallásokat.

Az 1953–56 közötti pártellenzékben igen sok zsidó származású ember volt, mint ahogy több zsidó származású ember volt az 1956. évi felkelés hősei és vértanúi között is.

A Kádár-féle diktatúra vezetői között csupán egy zsidó származású ember volt: Aczél György. Manipulatív, machiavellisztikus stílusát nagyon nem

(Folytatás a 44. oldalon.)

Fizessen elő a Szombatra!

Még mindig nem késő! Ne felejtse el megújítani *Szombat*-előfizetését 1995-re!

Amennyiben egész évre (összesen 10 *Szombat*-számra) előfizet, belföldre 820 Ft-ért, külföldre 40 USD-ért (légipostázással), nem érinti az esetleges évközi áremelés.

Az alábbi megrendelésre belföldre csekket küldünk Önnek, külföldről közvetlen banki utalással fizetheti elő a *Szombatot*.

Címünk: *Szombat* szerkesztősége
1065 Budapest, Révay u. 16.
levágandó

Megrendelem a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület *Szombat* című folyóiratát 1995-re 820 Ft-ért. Az előfizetési díjat az Önök által küldött csekken kívánom átutalni.

Név:
Cím:

A történet szelleme él

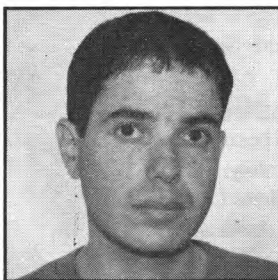
AZT ÁLMODTA, hogy a színpadon áll. Pontos és tömör mondatokat olvas fel, melyek igazát feszengő csend fogadja. Hallgatói is felelősek a helyzetért, ám amit és ahogy elemez, nem vált ki haragot, bár szigorú szókimondás jellemzi.

Arról beszél, hogy fontos a jelenlétük, s hogy tudja e nap, ezen alkalom jelentőségét, de a lényeg nem az itt és most, hanem a bármikor és bárhol. Mert ez itt egyszer van évente, de a dolog titka éppen nem ebben rejlik, sőt nem is köthető rendezvények és szervezetek sikeréhez. Ezek háttérrel jelenthetnek és támaszt, de mindenki maga dönt, milyen keretet jelöl ki saját életének, mert csupán e mindennapi életéből (nem köz-, de kinek-kinek privát életéből) adódhat össze az igazi eredmény.

Arról beszél, amit mulasztottak, s hogy ez mit eredményez. Csak szét kell nézni, mondja, s megemlíti két találó példát, aminek nem kellett volna törvényszerűen bekövetkezni, ha jelen vannak, ha részt vesznek. Ha először csak azért is, mert számukra nem napi szükséglet, legfeljebb havi társasági program, aztán a rendszerességtől kialakul bennük bizonyos megszokás, végül pedig már hiányérzetük van, ha nem mennek. S előbb-utóbb nemcsak a társaság, nemcsak a szórakozás, csevegés és fecsegés, nemcsak az *egyébként* olyan fontos irodalom és film, humor és zene, de valami kis *tahlesz* is napirendre kerül, s könnyen lehet, hogy gyermekük (na jó, mondjuk az unokájuk) már meg sem érti, amit az ükapja el se hiit volna, csak az a három-négy közbülső, kallódó nemzedék követte el, tartotta magától értetődőnek. (Ez a gondolat már álmában is álomszerűnek hatott.)

Azt álmodta, hogy szövegét megértették és elfogadták. S másként mentek haza, mint ahogy jöttek. Nem volt ez felszabadult öröm, inkább tudomásul vett felelősség, ami meg-gondolkodtat, de a történelmi dimenziójú folytonosság érzetével távlatot teremt, okot és célt, amiben átélhető az ez idő tájt bizonyos intelligenciával már nehezen megtapasztalható – az esetleges és alkalmankénti üldözöttségen túlmutató – közönség élménye.

Azt álmodta, hogy hazamennek és megváltoznak, tanulnak és bepótolnak. Meggyőződnek és hisznek, hisznek és cselekszenek. Tartják magukat; tartják valaminek s magukat ahhoz; nem kegyeletből, de hűségéből vagy inkább mint törzsét a fa gyökere, mert végiggondolják a történetet, s tudják, megértik, hogy *a történet szelleme él*, ámde rajtuk kívül nincs más, ki e történet folytatásának írója, szereplője, zajlásának megörökítője lehetne. Ettől kezdve így is tekintenek magukra, és különös változást tapasztalnak. Már korántsem foglalkoztatja őket annyira, mit mond róluk, minek tartja őket más. Egy civilizáció örökösei, egy kultúra hordozói, tudják

magukról, kik és mik, s a mások vélekedése erről már nem okoz nekik traumát; azt szégyellik inkább, ha saját soraikban burjánzik az ostobaság, a pöffeszkedés és a bírvágy, lett légyen szó pénzről, hatalomról, felebarát aszszonyáról/uráról. Mert, mi tagadás, ők is emberek, és mi tagadás, botlásaikban is olyanok, mint mások. Ám ezért *nem félelem, de szégyen* fogja el őket, ha valaki közülük vét, s az nyilvánosságra jut.

Ez avatja őket tárgyból alannyá, kényszerű sorsvállalókból közösséggé.

Felriadt.

Emlékezett álmára, de a részletek homályban maradtak. Csak körülírni tudta, ami benne megfogalmazódott, s elhatározta, hogy ezt írja le. Jegyzetek formájában már rögzítette, amit eredetileg közölni akart, de úgy érezte, ez most hatásosabb, érzékeltetni s nem megnevezni, utalni a dolgokra, ahelyett, hogy kiáltványt szerkesztene, amelyben világgá kürtöli, mi a baj, mitől sekélyes, ami van, mit kellene tenni, milyen irányba lenne célszerű elindulni. Azt gondolta, ad még egy *laufot* nekik (meg magának), ne kelljen szigorúnak lenni, s bár zavarta, hogy egy álmáról, végső fokon önmagáról kell beszélnie annyi ember előtt, még mindig kevésbé félt, mintha *róluk* kellett volna szólnia.

NEM MONDJA HÁT EL, amit eredetileg tervezett, hogy az a *valami*, amiről szó van – aminek ürügyén évről évre legalább egy seregszemle erejéig összejönnek –, nem egy napjukat kéri, de mohón szomjazza egész életüket és halálukat. Nem beszél róla, mert zavarja a pátosz, s hogy csak abból értenek. Nem akar beszélni erről, mert zavarja, hogy az értelemre hatni nem elég, érzelmekkel kellene játszadozzon, holott az egész építmény másról se szól, mint az öntudat apoteózisáról, egy cél érdekében kegyetlenül ésszerűen ismétlődő lépések rendjéről, melyet betartani, vagy legalább közelítően aszerint létezni: életprogram. Nem beszél, mert fél, hogy elriasztja őket, akik talán lassan közelednének; mesterei is ezért intik türelemre, elégedjen meg a kis lépések sikerével, példának okáért azzal, hogy ilyen szép számmal vannak jelen ott és hasonló alkalmakkor. Türelemten volt és félt, bár bizonyos elégtétellel nyugtázta, hogy szabadelvű ismerősei kínos párhuzamba állítják „nemzethalál vízióit” más – e kontextusban különösen pikáns – körökével. Voltak párhuzamok.

Ad még egy *laufot* nekik, tért vissza tárgyához hevessege csillapultán, majd csak jövőre olvassa fel azt a másik szöveget, amit napokon át fabrikált. Vár egy évet, hátha addig érvényét veszti, s nem is kell elmondania.

Optimizmust erőltetett magára, bár érezte, hogy reménye nem teljesen megalapozott, ezért aztán visszafeküdt, hátha folytatódik az álom. De hiába próbálkozott. Nem tudott már elaludni.

Elhangzott a Zsidó Kultúra Napján, 1995. április 2-án rendezett *Szombat Szalon* bevezetőjeként.

Zsidó Kultúra Napja, 1995

ÁPRILIS 2-ÁN RENDEZTE MEG idén a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Marczibányi téri Szabadidőközpont a Zsidó Kultúra Napját.

A korábbiakhoz képest szokatlanul kis létszámú közönség előtt színpadra léptek a három zsidó iskola növendékei, élő beszélgetés hangzott el dalbetétekkel **Max Eizikovits** egykori erdélyi zsidó népzenei gyűjtése alapján **Elek Judit** filmrendező, **Fekete László** főkántor, Neumark Zoltán zongoraművész és **Melis László** zeneszerző közreműködésével.

A délutáni filmvetítések mellett, melyek keretében **Dettre Gábor** filmrendező válogatásában kelet-európai zsidó témájú műveket mutattak be, **Benedek István Gábor** *A komlósi tóra* című novellás-kötetének „élő kiadását” láthatták a nézők. **Kathleen Gáti** olvasott fel részleteket a kötetből, a szerző idézte meg műve forrásának emlékét, az egykori falusi zsidó miliót, a **Kádár**-duó gitározott, **Fekete László** énekelt.

A Forrás Kamaragyűttes **Horgas Eszter** fuvolaművész vezetésével adott koncertet. Ő egyébként **Fellegi Ádám**mal karöltve a nap házigazda-konferanszié szerepét is betöltötte.

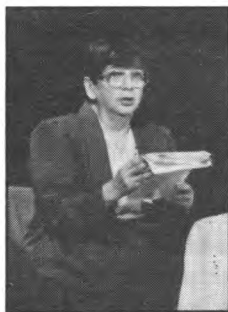
A *Szombat Szalon* keretében **Szántó T. Gábor** főszerkesztő bevezetője után **Fenákel Judit** egy novelláját olvasta fel, **Mándy Stefánia** verseit **Galkó Balázs** tolmácsolásában hallhatta a közönség. **Bächer Iván** két tárcáját, **Somlyó György** két versét, **Vámos Miklós** készülő regényének részletét adta elő. A kenyerét Párizsban utcai zenészként kereső **Várkonyi Zsuzsa** tangóharmonikán jiddis dalokat játszott és énekelt.

A nap záróakkordjaként a **Gryllus** fivérek hangulatos gyertyafény mellett Kányádi Sándor *Volt egyszer egy kis zsidó* című erdélyi jiddis népdal fordításait adták elő megzenésítve.

Fotók: **Dunajszky Gábor**.

Részlet a délelőtti
gyerekprogramból. Fotó: **Édelmann
András**

Fenákel Judit

Forrás Kamaragyűttes koncertje. **Horgas Eszter**
fuvolaművész

Elek Judit filmrendező és **Fekete
László** főkántor

Somlyó György

Fellegi Ádám és **Bächer Iván**

Vámos Miklós

Várkonyi Zsuzsa
tangóharmonikázott és jiddis
dalokat énekelt

**Benedek István
Gábor**

Volt egyszer egy kis zsidó...
A Gryllus-fivérek koncertje

Az alapszabály-módosítás az „Örökkévaló elleni bűn”

Beszámoló a Budapesti Zsidó Hitközség (BZSH) 1995. évi tisztújító képviselő-testületi üléséről

Előzmények

A KÖZGYŰLÉS TÉTJE JELENTŐS VOLT, miután a vallásos zsidóság 90 százalékát képviselő budapesti szervezet élén elnöksere volt esedékes, a kilencvenedik életéve felé közeledő Kéri Lajos helyén. A Nagyfuvaros utcai templomkörzet, amely a nem teljesen esélytelen Mester Tibort indította jelöltként, a tisztújítást az alapszabály megváltoztatásával kívánta egybekötni és erre vonatkozó javaslatait szétküldte az újraválasztott képviselő-testületi tagoknak. Részletek a levélből:

„Az érdemi döntés meghozatalának a lényege, hogy a BZSH és a MAZSIHISZ minden tekintetben elkülönüljön egymástól. Javaslataink érdemi indokát az képezi, hogy ebben az esetben világosan elkülönül mindennemű gazdasági és egyéb tényező – így reális képet kap a BZSH érdekkörébe tartozó minden érintett konkrét feladatok mibenlétéről és ezek végrehajtásához rendelkezésre álló személyi és tárgyi lehetőségekről.”

„Indítványozott módosításunk lényege az, hogy az úgynevezett »hitközségen belüli kettős hatalmat« megszüntetni kívánjuk, ezért a választott elnök legyen a tényleges egyszemélyes felelős irányítója az ügyek vitelének, aki a közgyűlés és az elöljáróság keretein belül teljes hatállyal gyakorolja a jogosítványokat és viseli a felelősséget.

Ezáltal hatékonyabbá válik az ügyintézés, egyértelműen tettenérhető lesz az esetleges mulasztás vagy téves és célszerűtlen intézkedés... Megszűnik a felelősségek elmosása, áthárítási kísérleteinek méltatlan vitalehetősége.

Fentiek logikus következménye, hogy az ügyvezető igazgatót nem választják, hanem a választott elnök nevezi ki és gyakorolja felette a munkáltatói jogokat... Így az egyszemélyi felelősség elve és gyakorlata célszerűen érvényesül itt is.”

A fentiekre válaszul született egy tiltakozólevél 42 aláírással. Ezt aláírta többek között az országos főrabbi, a rabbiság igazgatója, a Dohány utcai templom rabbija, az Új Élet című hitközségi lap főszerkesztője (maga is főrabbi), a BZSH elnöke és ügyvezető igazgatója, valamint két elnökjelölt. (Információink szerint a további aláírók között volt olyan is, aki utólag értesült arról, hogy aláírta a levelet. A szerk.) Részletek ebből a levélből:

A javaslat legalapvetőbb pontja az, hogy „...a BZSH és a MAZSIHISZ minden tekintetben elkülönüljön egymástól”. Ez az erősen megfogyatkozott Budapesten kívüli, vidéki

zsidóság teljes elveszejtését és magára hagyását jelentené. ...Különbséget tenni zsidó és zsidó között aszerint, hogy ki hol lakik, mesterséges kettészakítást jelentene, amely a hagyományaink és az Örökkévaló elleni bűn.

A javaslat egyértelműen a diktatúra éveit idézi emlékeztetünkbe, azáltal, hogy egyszemélyes irányítást szándékozik bevezetni. A hitközség több mint kétszáz éves története ehhez hasonló fondorlatot még nem élt át. Ha szükséges az alapszabály módosítása, akkor azt éppen az ellenkező irányba kell megtenni: erősítve a társadalmi részvételt, hogy minél meghatározóbb legyen az elöljáróság szerepe...

Meggyőződésünk, hogy a Nagyfuvaros utcai körzet tervezett módosításai nem a hitközség, hanem egyes emberek egyéni céljait szolgálják.

A fenti levelet tartalmazó borítékban (amelyen a feladó helyén a BZSH postacíme volt olvasható) kapták kézhez a címzettek dr. Korn József, a Dohány utcai templomkörzet elnökjelöltjének levelét is, amelyben dr. Korn elítéli az alternatív javaslatot és a megszólítottak támogatását kéri. (Az „árukapcsolás” miatt az első levél aláírói közül többen utólag tiltakozásukat fejezték ki, köztük dr. Bán György, maga is elnökjelölt, aki így – látszat szerint – a konkurens jelöltet támogatta aláírásával.) Részletek dr. Korn leveléből:

Ennek az irománynak csak az a baja, hogy alapszabályellenes, hogy antidemokratikus, hogy hiszékeny abban, hogy tudatlan gyerekeknek véli és reméli a közgyűlés tagjait, szavazóit azzal, hogy alaptalanul feltételezi, hogy e javaslat elfogadhatóvá válik... A szóra sem érdemes javaslattal szemben és főleg annak szellemével ellentétesen Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgató úr és a most megválasztott képviselő-testület néhány tagja... még tovább kívánja szélesíteni a kollektív vezetés és a kollektív ész útján azt a hagyományt, amit az elmúlt négy év már előrevetített. ...Ne haragudjanak, hogy megszólítottam Önöket, kérem támogatásukat saját érdekiükben.

Ugyancsak tiltakozó levelet küldött szét a kispesti körzet (amelyet szintén a BZSH adott fel).

Végül a közgyűlés napjára időzítve megjelent egy rövid újságcikk a Mai Nap c. napilapban, amely tömören ismertette a választások tényét és tétjét. Két figyelemre méltó kitétel volt benne: „háromszázazres magyarországi zsidóságról” beszélt és azt írta, hogy a Dohány utcai zsinagógában „Mester győzelme esetén valószínűleg Fröhlich Róbertet Raj főrabbi váltaná fel”. (Ettől a cikktől a közgyűlésen minden

hozzászóló elhatárolta magát.) Ilyen előzmények után került sor a közgyűlésre.

Közgyűlés

KÉRI LAJOS BZSH-ELNÖK üdvözölte a megjeleneteket, majd a megjelenési kartonokat szemrevéve megállapította, hogy hatvankilenc szavazásra jogosult személy jelent meg, így a közgyűlés határozatképes. *Deutsch László* rabbi mondta el a nyitó imát, amelyben a Mindenható áldását kérte a közgyűlés minden tagjára, a közgyűlés döntéseire, határozataira, amelyek a magyar zsidóság jövőjét hivatottak jobbá tenni. „*Minden széthúzástól mentesen, testvéri megértésben, szent tóránk tanításainak szellemében*” – figyelmeztetett.

Kéri Lajos ezután visszatekintett az elmúlt négy évre, az örökölt súlyos anyagi gondokra és a töretlen hűségre, majd rátért a tisztújításra, mint egyetlen napirendi pontra. Miután a beterjesztett alapszabály-módosítás kissé szokatlan volt a hitközség gyakorlatában, néhány percnyi tanácsalanság következett, majd a Nagyfuvaros utcai körzet nevében *dr. Pollák Jenő* lépett a mikrofonhoz. Fájdalmának adott hangot, hogy a körzet alapszabály-módosító javaslatait olyan hangnemi válaszok követték, amelyben a vidéki zsidóság elveszejtésétől a diktatúra bevezetéséig sok mindennel megvádolták őket. Bejelentette, hogy tekintettel a felizzott szendélyekre, a Nagyfuvaros utcai körzet nem kívánja napirendre vétetni az alapszabály-módosítást, ezt a választások utánra halasztják. Kéri Lajos megnyugvással vette tudomásul a választ, majd megadta a szót *Delikát Imrénének*, a kispesti körzet küldöttjének, aki tízperces hozzászólásában elsősorban azt sérelmezte, hogy az ő körzetét nem ismeri a budapesti zsidóság. „*Budapest első izraeli nagykövetségét az én édesanyám unokatestvére építette*” – tudatta a megjelentekkel, majd hosszasan sorolta azon jeles izraeliek nevét, akik hajdan Kispestről származtak el. Végül rátért alapszabály-módosító javaslatára: a rabbikarnak és a rabbijelölt „uraknak” köte-

lező legyen ingyen részt venni a mártírünnepségeken, két cionista szervezetet pedig vegyenek föl a BZSH-ba. Jelölte tovább a körzet nevében *Beer Ivánt* az elnöki posztra.

Kéri Lajos a leköszönő vezetőség nevében búcsúzott. *73 éve dolgozom a felekezetnek önzetlenül... Minden reám bízott munkát elvégeztem. Ebbe a hetvenhárom éves munkálkodásba egy szomorú időszak is beiktatódott, a német megszállás ideje. Én 1944 februárjában jöttem haza. Három telet töltöttem kint az orosz fronton, de hála a Mindenhatónak egészségben visszatértünk... És márciusban itt voltak a németek. Ezt a lehetőséget megragadták az én váci híveim és megválasztottak engem is a zsidó tanács tagjává... Minden nap az Endre László rendelkezésének kellett eleget tenni... Ezt is végigszenvedtem... Én magam létesítettem a gettót és költöttem be a váci zsidókat és családomat is. Itt köszöntem el tőlük, mert aztán megint munkaszolgálatra kellett menni... Tehát én egy percig sem szüntem meg a felekezet érdekében munkát végezni... Kéri Lajos a búcsúzó vezetőség nevében megköszönte a bizalmat, majd átadta a szót a választási bizottság képviselőjének, *Lazarovits Ernőnek*. Vastaps következett, majd Lazarovits a bizottság nevében javasolta, hogy Kéri Lajost a közgyűlés a BZSH örökös díszelnökévé közfelkiáltással válassza meg. Újabb vastaps után Kéri Lajos könnyek között mondott köszönetet 73 éves munkásságának ilyen méltó elismeréséért.*

Gyakorlati ügyekre térve *Lazarovits Ernő* beszámolt a templomkörzeti választásokról és a BZSH-elnökségbe való jelölésekről, hangsúlyozván azok szabályos és demokratikus voltát, méltatta az elmúlt négy év eredményeit, az összefogás szükségességét, majd – közvetlenül a szavazás előtt – megkérdezte, van-e valakinek észrevétele vagy indítványa. *Beer Iván* javasolta, hogy az elnökjelöltek szóljanak néhány szót: mit kívánnak csinálni az elnöki poszton. (Miután a többes jelölés váratlanul érte a jelölőbizottságot, erre a közgyűlés előtt nem találtak módot.) A javaslatot támogatta *Ster Jenő*, aki ezután a *Szombat* márciusi számából olvasott föl néhány részletet a hitközség túlcentralizáltságáról és elöregedéséről.

Választott a MAZSIHISZ is

Többszöri hosszan tartó, lelkes, ütemes taps

A NYITÓ IMÁBAN *Markovits Zsolt* rabbi a többi között a következőkkel fordult a Világ Királyához: *A mai nap fordulópont számunkra. Imádkozunk Hozzád és kérünk Téged, adjál nekünk jó gondolatot... A mi döntésünk ma négy évre meghatározza a magyarországi zsidóság életét...*

Első teendőként – mert Budapesten újabb hitközségek alakultak és az Autonóm Ortodox Izraelita Hitközség autonóm szervezatként működik a jövőben – a BZSH közgyűlési küldötteinek számát 50-ről 55-re emelték fel, míg a vidékiek száma változatlanul 30.

Röviddel a megválasztása után a jelölőbizottság ismertette, hogy a MAZSIHISZ elnökének ismételtén *dr. Feldmájer Péter* kecskeméti ügyvédet, ügyvezető igazgatónak e

tisztséget eddig ugyancsak betöltő *Zoltai Gusztávot* javasolta, elnökhelyetteseknek pedig *Fixler Hermant*, az Ortodox Hitközség elnökét, *Streit Sándort*, a Nagyfuvaros utcai körzet elnökét és *dr. Weisz Györgyöt*, a Debreceni Hitközség elnökét. A MAZSIHISZ előljárásági tagjaira tett jelölőbizottsági előterjesztést a jelenlévők kiegészítették, a budai körzetből *Tordai Péter*, *dr. Olti Ferencet* javasolta.

Dr. Olti megköszönve a jelölést a többi között a következőket mondotta: *Én egy polgári értelmiségi vallásos réteg képviselője vagyok. Ennek képviselőjére még nem érett meg az idő. Igen fontosnak tartom a felekezetén kívüli zsidó iskolai ügy kérdését is. Elég sok hangos vitát váltottam ki ebben a témában is, mivel nagyon keményen kiálltam a zsidó oktatási*

Ezután az alapszabály összeférhetlenségről szóló passzusa emlékeztetett (amely tiltja, hogy egy személy választott előljárásági tag és fizetett alkalmazott legyen egyidejűleg), reményének adva hangot, hogy a jelölésnél ezt is figyelembe vették. (Az újraválasztott előljárásban – információink szerint – két előjáró van, aki az összeférhetlenségről szóló passzus hatálya alá esik: *Karádi Gábor* és *Lazarovits Ernő*, akik választott tisztségviselők és hitközségi alkalmazottak is egyidejűleg. *A szerk.*)

Ezután egy kis szóváltás következett Mester György (a Nagyfuvaros utcai körzet jelöltjének fia) és Korn József (Dohány utcai jelölt) között. Előbbi kifogásolta, hogy a jelölőbizottság minden posztra csak egy-egy személyt jelölt, ezzel elintézettnek vélvén a dolgot. Utóbbi viszont azt válaszolta, hogy a jelölőbizottságnak nem feladata a körzetek jelöltjei után tudakozódni – a jelentkezés a jelöltek dolga. *Lazarovits Ernő*, ötperces hozzászólásában elfogadhatónak ítélte az elnökjelöltek bemutatkozásáról szóló javaslatot.

Dr. Korn József, a Dohány utcai templomkörzet jelöltje lépett elsőként a mikrofonhoz. Ismertette előéletét és családi körülményeit (1946-ban született, nős, egy fia van, esti egyetemen jogot végzett) majd rátért arra az előéletével kapcsolatos „*gusztustalan és tisztességtelen intermezzóra*”, aminek a folyosón tanúja volt. Erre válaszul felelevenítette életének egy 1972-es epizódját, amikor lakásügyi előadónak dolgozott a XIII. kerületi tanácsnál. Ki kellett volna utalnia egy lakást egyik tanácsbeli kolléganőjének, aki eltartási szerződéssel jutott annak birtokába. Mivel azonban az illető a gyámügyi osztály előadója volt és saját gondnokoltjával kötött eltartási szerződést, a kiutalást Korn József megtagadta. Annál is inkább – mondotta – , mivel a hölgy férje, a fővárosi bíróság tagja, a Mein Kampfot terjesztette a jogi egyetem kollégiumában (az illetőt ezért kizárták az egyetemről). Ezért az elutasításért őt másfél év felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte a bíróság, hivatali visszaélés miatt – nyilván a Mein Kampfot terjesztő bíró sugalmazására – vélte az elnökjelölt.

intézmények mellett... Kevesebb lenne a konfliktus, ha nem szerepelnék a jelöltek között!

Szavaira számosan reagáltak, a többi között *Fixler Herman*, *Zoltai Gusztáv*, *Reinhold Sándor* a kiskunhalasi és *Wollák László*, a veszprémi hitközség elnöke. *Olti* doktor érdemeit felemlítve kérték őt, hogy vállalja a jelölést, aki ezt végül elfogadta.

A szavazás eredményét – megválasztották az elnöki és az ügyvezető igazgatói posztra javasolt jelölteket – hosszan tartó, lelkes, ütemes taps köszöntötte, hasonlóan az előljárásági tagokat: *Budai Bélát* (Budapest), *dr. Englander Tibort* (Cionista Szövetség), *Friedmann Józsefnét* (Budai Körzet), *Freund Jenőt* (Miskolc), *Gervai Tamást* (Debrecen), *dr. Gráf Imrét* (Szeged), *Herczog Lászlót* (Orthodox Hitközség), *Heisler Andrást* (Dohány utcai körzet), *dr. Stark Andrást* (Pécs), *dr. Hollák Jenőt* (Nagyfuvaros utcai körzet).

Dr. Feldmájer Péter Zoltai Gusztáv nevében is a többi között a következőkkel köszönte meg a közgyűlés bizalmát: ... az a dolgunk, hogy ne a dicsőségért, ne a hatalomért, ne a

Programjában a következő lényeges pontok szerepeltek: 1. A zsidó hagyományok feltétlen tisztelete, „*mivel az elmúlt néhány ezer évben a zsidó vallás volt az, ami a galutban összetartotta a zsidóságot és tulajdonképpen az egyetlen olyan dolog volt, amit sokan tudtak szüleiktől megtanulni és gyermekeiknek átadni*”. 2. A kapcsolatok javítása a többi zsidó szervezettel. 3. A fiatalság bevonása a zsidó közéletbe, „*valamilyen eszközzel és bármilyen eszközzel, ami tisztességes*”. 4. A hívek vállaljanak nagyobb részt hitközségeik fenntartásában, mind az anyagiak, mind a közösségi munka terén.

A felsorolt célokhoz szükséges eszközökről a szónok nem beszélt.

Másodikként dr. Bán György, a budai körzet jelöltje kapott szót, aki mindenek előtt kifogásának adott hangot, hogy a programbeszédnek itt és most, közvetlenül a választások lebonyolítása előtt hangzanak el. Rövid önéletrajz után (1946-ban született, 1970 óta ügyvéd, nős, esküvője a rabbi-képző templomában volt, *Scheiber Sándor* eskette, két gyermek apja) elmondta, hogy ő a Lauder-alapítvány magyarországi elnöke, majd részletesen beszámolt az alapítvány által fenntartott szarvasi gyermektábor és a Lauder iskola eredményes munkájáról. Programjáról szólva dr. Bán kitűnt azzal, hogy egyetlenként az elnökjelöltek közül elsősorban nem az elérendő nemes célokról beszélt, hanem az ezek megvalósításához szükséges szervezeti rendszerről. Mondandójának lényeges pontjai: 1. Az elmúlt 45 évből örökölt „*kézivezérlés*” helyett erős és professzionális előljárásra van szükség, a demokratikus vezetési stílus megerősítése érdekében. Ezért az előljáróság az elnök és az igazgató mellett – és őket ellensúlyozva – működjön úgy, mint egy minisztertanács, amelynek tagjai a szakminiszterekhez hasonlóan magas fokon felkészültek és szakosodottak. 2. Fel kell ismerni a kor követelményeit: a zsidóság többsége nem templomjáró, ezt a réteget is képviselnie kell a hitközségnek. A templom a zsidóság egyik útja, de nem zsinórmérték. A „*jó zsidó*” kritériuma egyébként is igen szubjektív, ezért célszerű tartózkodni a templomba nem vagy ritkán járók

pénzért tegyünk amit teszünk, hanem kizárólag a zsidóság érdekében...

Közfelkiáltással, hosszan tartó lelkes, ütemes tappsal erősítették meg dr. *Schweitzer Józsefet* országos főrabbi címében, aki az ünneplésre a többi között a következőket mondotta: *Az alapszabályban az országos főrabbiág intézménye nincs kodifikálva. Ez egy kitiüntető cím, aminek birtokában – mint általában szokásos – sem jog, sem kötelesség nincs rögzítve viselője számára... A megtiszteltetést hálásan köszönöm, de ezt én és bárki úgy tudja komolyan venni, és úgy tud bármit is tenni, ha ez kodifikáltatik!*

Hosszan tartó, lelkes, ütemes tappsal választották meg dr. *Kéri Lajost* a MAZSIHISZ örökös díszelnökévé.

Schönberger András rabbi záró imája így szólt: *Mindenható Istenünk! Kérlek, hogy a megválasztott vezetőségnek adj bölcsességet és erőt, hogy a MAZSIHISZ munkáját jó belátással, bölcsességgel tudja végezni, hogy a magyar zsidóság épülhessen, újra elérhesse az ő fényét, ami volt a múltban. S legyen megértés, egyetértés a zsidóság körében!*

(*Összeállítás a közgyűlés jegyzőkönyve alapján.*)

megítélésétől. (A templomba nem járás okait pedig elsősorban nem a távolmaradókban, hanem a rabbik és a hívek közti nem kielégítő kapcsolatban kell keresni.) 3. A magyar zsidóság nemzetközi imázsa még nem megfelelő: ennek egyik oka a hitközség és az egyéb zsidó szervezetek közötti bizalmatlanság, rossz kapcsolat. Ezen a hitközségnek is javítani kell.

Mester Tibor Nagyfuvaros utcai jelölt volt a harmadik bemutatkozó. A 66 éves kereskedő, két felnőtt fiú apja először családjáról szólt, könnyek között emlékezvén meg elhunyt szüleiéről. Programjának első pontjaként arról szólt, hogy a rabbikart kívánja leültetni egy asztalhoz, beszéljék meg és tisztázzák kölcsönös nehezelméiket („mert azért fülesek kapok”), „mert ha a rabbikar leült és egymással jó viszonyban van, a magyar zsidóságot előbbre tudjuk lépíteni”. Mindennél több múlik ugyanis a rabbiságon. Programjának második pontjaként a gazdasági ügyekben való tisztánlátásról szólt *Mester Tibor*, hivatkozva különböző, telekeladásokról és manipulációkról terjedő pletykákra. „*Igérem, hogy ha beteszem a lábam a Síp utcába, ott rend lesz*” – mondotta. Cáfolta, hogy elnökként rabbicserét kívánna végrehajtani a Dohány utcai templomban, hiszen ez a rabbikar kompetenciája. Említette, hogy a fiatalok hitéletbe való bevonásával kapcsolatban különböző elképzelései vannak, de ezekkel nem terhelte a hallgatóságot. Az öregekről szólva megemlítette, hogy információi szerint sokan nem tudnak húst venni maguknak a jelenlegi hitközségi vezetés hibájából. Ennek rendezését a javarészt idős emberekből álló hallgatóság előtt „mindennél fontosabbnak” nevezte.

Lazarovits Ernő, mint levezető elnök és mint BZSH elnökjelölt szólt ezután, nehezményezve, hogy az eddig szóoltak (Korn doktor kivételével) nem méltányolták azokat a kétségkívül meglévő eredményeket, amelyeket neki, mint bennfentesnek az elmúlt négy évben módja volt megismerni. Mindezt persze lehet még fokozni – tette hozzá, majd abbéli véleményének adott hangot, hogy mindezzel a hitközség jelenlegi vezetése bizonyította, hogy képes megbirkózni a nehézségekkel. Végül a közös cselekvés, a zsidóság összefogásának fontosságát emelte ki. Sajat programot nem ismertett.

Schweitzer József, a Rabbiképző Intézet igazgatója röviden reflektált a nem vallásos zsidóság fontosságát hangoztató hozzászólásokra, mondván, hogy a leendő hitközségi elnöknek mindenképpen tóracentrikusnak kell lennie. Mert különben tíz év múlva nagyon szép klubjaink lesznek, de a templomainkból múzeum lesz – tette hozzá.

Beer Iván, az ötödik elnökjelölt (a BZSH kinevezett alelnöke az előző periódusban) szintén megerősítette a kétségtelen eredmények tényét, majd az előző hozzászólásra reflektálva azt mondta, hogy nem szerencsés a zsidókat aszerint méricskélteni, hogy ki mennyit jár templomba. Ezért kapcsolatot kell létesíteni a nem vallásos zsidó szervezetekkel: talán éppen ez a kapcsolat lesz számukra az első lépés a templom felé. A zsidó tudat milyenségénél fontosabb a zsidó önbecsülés.

Engländer Tibor előjárósági tag, a Magyar Cionista Szövetség elnöke utóbbi minőségében maga is azt hangsúlyozta, hogy a hitközségnek, mint az egész zsidóság szervezetének minden zsidóval keresnie kell a kapcsolatot, így tehát a

különböző zsidó klubok és szervezetek tagjaival is. Hiszen ezek egy lépést jelentenek a zsinagóga felé.

A következő hozzászóló arra kért (és nem kapott) választ, hogy az ortodoxia kiválásával felszabadult 8 mandátumból a Hegedűs Gyula utcai templomkörzet miért nem kapott egyet sem. *Schwartz István Mihály*, a Munkaszolgálatosok Országos Szövetségének elnöke tízperces (s egyre növekvő nemtetszéstől övezett) hozzászólásában korábbiól már jól ismert véleményét fejtette ki, amely szerint semmiféle jóvátétel nem elfogadható, a zsidóságtól a második világháború alatt elrabolt vagyont tételesen vissza kell szolgáltatni.

A szünet után a levezető elnök elnézést kért egy technikai botlásért: az ügyvezető igazgató posztjára jelölt *Streit Sándor* elfelejtették meghallgatni. A jelölt (kereskedő, két, bár micvóján már túl lévő fiúgyermek apja) a Nagyfuvaros utcai templomkörzet elnöke és előjárósági tag elismerte az elnökség előző négy évben végzett munkáját, de hozzátette, hogy ezt sokkal jobban kell végezni. Az előjáróság (amelyet országos politikai ügyek is lekötöttek) az elmúlt négy évben nem töltötte be azt a feladatát, hogy a vezetést ellenőrizte. Bizonyos információk csak pletykák útján jutottak el hozzájuk. A megválasztandó vezetőség leglényegesebb feladataként említette, hogy a zsidóságot visszahozza a templomba. Ez véleménye szerint úgy kezdhető el, hogy a zsidó tudat, zsidó közélet újjászerveződésének központjai a templomkörzetek legyenek.

A levezető elnök ezután a szavazást kívánta elrendelni, de *Tímár György* (a Kisgazdapárt országgyűlési képviselője) közgyűlési tag kifogásolta, hogy a választási bizottságról nem esett szó és a szavazatszámolás módja után is érdeklődött. A levezető elnök biztosította őt, hogy mindenben az ügyrendnek megfelelően jártak el, majd elrendelte a szavazást. A szavazás után több mint egyórás szünet következett, majd a szavazatszámoló bizottság elnöke ismertette az eredményeket. Eszerint az ügyvezető igazgató posztjára jelölt *Streit Sándor* 14 szavazatot kapott, *Zoltai Gusztáv* 55-öt. (A bejelentést vastaps fogadta.) Az elnöki posztra jelöltek között a szavazatok a következőképpen oszlottak meg: *Bán György*: 10; *Korn József*: 28; *Lazarovits Ernő*: 10; *Mester Tibor*: 17; *Beer Iván*: 4. Miután abszolút többséget senki nem kapott, elrendelték a második fordulót. Ismertették továbbá az újraválasztott előjáróság névsorát (nem került be többek között *Mester Tibor* és *Streit Sándor*), valamint a számvizsgáló bizottságét és a választási bizottságét. Ezután másodszeri szavazás következett, majd (jóval rövidebb szünet után) ismertették az eredményt: *Mester Tibor* 23 szavazatot kapott, *Korn József* 38-at. 4 szavazat érvénytelen volt.

Az újraválasztott ügyvezető igazgató megköszönte a bizalmat, kérte a meg nem választottakat, ne fordítsanak hátat a hitközségnek, mert támaszkodni szeretnének rájuk. Megígérte, hogy igyekszik majd munkáját még jobban végezni. Ezután *Korn József* szólt (szavai alatt *Mester Tibor* méltatlankodó kijelentések kíséretében elhagyta a termet): „*Rettegetesen meghatva köszönöm az önök bizalmát. Nincs különbség zsidó és zsidó között. Együtt vagyunk zsidók. Minden zsidóért és a zsidóságért kell együtt dolgoznunk*” – mondotta egyebek között.

A záró ima elmaradt.

„Ha nyolcvanezer zsidó mindegyike csak száz-száz forintot fizet...”

Interjú Korn Józseffel, a Budapesti Zsidó Hitközség új elnökével

Választás után

Három – korábban esélyesnek mondott – budapesti hitközségi elnökjelölt. Az egyikből elnök lett, és interjút adott, a másik nem tartotta időszűrőnek nyilatkozni, a harmadik írásban válaszolt, s nem kíván a jövőben részt venni a hitközségi életben.

EGY POSZTJÁRA FRISSEN megválasztott közéleti embert, akit kevesen ismernek, elsősorban két dolgról kérdeznek: múltjáról, személyiségének hiteléről, valamint jövőjéről, politikai céljairól.

A 48 éves ügyvéd a Dohány utcai körzet jelöltjeként jutott be a képviselő-testületbe, mely 1995. április 6-án a BZSH elnökévé választotta.

– Ön a közgyűlésen elhangzott programbeszédében négy fontosabb célt említett. Vegyük először a kapcsolatok javítását a többi zsidó szervezettel. Szükségesnek tart-e Ön valamiféle csúcsszervezet vagy koordinációs szervezetet, amelyben minden zsidó szervezet részt vesz?

– Nem szükségesnek, hanem lehetségesnek tartom. Az együttes munka csak kölcsönös kompromisszumok árán valósítható meg. Az viszont nyilvánvaló, hogy a különböző zsidó szervezetek csak súlyuknak megfelelő arányban vehetnek részt ebben a szervezetben. A „hogyan”-ra nincsen koncepcióm, itt a vezérelv csak annyi, hogy kölcsönös engedményeket kell tenni és az egymás érdekköreiben felmerülő dolgokat elfogadni. Sürgősnek pedig csak azt látom, hogy legalább beszélőviszonyba kerüljünk egymással. Ne forduljon elő, hogy három zsidó szervezet is egy időben tart ugyanolyan rendezvényt, majd kölcsönösen egymásra mutogatnak.

– Amikor nagy súlyú zsidó szervezetek – például a Zsidó Világkongresszus – képviselői tárgyaltak Magyarországon, akkor a hitközség volt a partnerük – vagy legalábbis a hitközség rugalmasságán múlott, hogy bevonták-e az alternatív zsidó szervezeteket.

– Én ezt másképp látom. A példánál maradva a Zsidó Világkongresszus képviselői nem akartak tárgyalni a MAZSIKÉ-vel. Miért tárgyalnánk velük? – mondták. Hiszen a MAZSIKE öt évvel ezelőtt még nem is nyilvánította magát zsidó szervezetnek. Vagy például Keller László, a ZSVK kelet-európai vezetője, aki ortodox vallásos ember, nem kívánt számára nem megfelelő szervezettel tárgyalni. Egyébként úgy tudom, a MAZSIKE elnöke viszonylag rendszeresen részt vett a tárgyalásokon, a Cionista Szövetség elnöke pedig részt vesz az előljárási munkájában.

– Mert hitközségi képviselőként annak megválasztott tagja. De

más szervezetek – például a MAZSIKE, a B'nai B'rith – vezetőinél ez a megoldás már nem jöhet szóba.

– A B'nai B'rith tagsága információim szerint húsz fő alatt van, míg a hitközség adófizetőinek száma húszezer fölötti.

– A hitközség szóvivője a Szombat márciusi számában 1200 budapesti adófizetőről beszélt, míg országosan körülbelül ötezer és néhány száz főről, tekintve, hogy vidéken nagyobb a szervezettség.

– Én nem szeretem ezt a számháborút, ami arról folyik, hogy hányan vannak a pesti zsidók vagy hányan a magyarországiak. Azt tudom, hogy a Dohány utcai körzetben hat-százon felül van az adófizetők száma. Az 1200-as szám tehát nem lehet helytálló, mivel a Dohány utcai körzet az egyik legkisebb.

– Ez esetben miként delegálhatja ez a körzet – a Hegedűs Gyula utcai körzet mellett – a legtöbb képviselőt – tíz főt – a képviselő-testületbe?

– Gondolom a hagyományoknál fogva. A Dohány utcai templom mindig központi szerepet játszott a budapesti zsidóság életében, a negyvennyolcas idők óta egészen napjainkig. És ma itt már három körzet is működik, ami indokoltá teheti ezt a képviselői létszámot.

– Ön a közgyűlésen beszélt arról is, hogy milyen fontos a fiatalok bevonása a közösség munkájába. A közgyűlésen viszonylag túlnyomó többségben vannak az idősek, a fiatalabb képviselő-testületi tagok közül pedig az elmúlt két évben hárman is visszaléptek, mert – úgy látszik – nem találták a helyüket ebben a közegben.

– Ebben mind a két fél hibás lehet. Túlzott vágyak egyik vagy akár mind a két oldalról.

– Ön arról is beszélt, hogy a hívek vállaljanak nagyobb részt a hitközség fenntartásában. Ezt milyen konkrét eszközökkel kívánja megvalósítani? A templomkörzetek nem önállóak, az ott keletkező jövedelmek túlnyomó része a közös kasszába folyik be. Ezen kívánna változtatni?

– A BZSH költségvetésében a hívektől befolyó pénz nem éri el az öt százalékot. Ezzel a körzetek nem mennének sokra, mivel a költségeik jóval nagyobbak, mint a bevételeik. Én ezt tartom nagyon fontosnak, hogy azok, akik bármilyen módon részesei a zsidó életnek, akár csak úgy, hogy a gyerekek zsidó iskolába jár, értsék meg, hogy a külföldi támogatások rohamosan csökkennek. Meg kell teremteni azt az alapot, amelyre akár cégek, akár egyes emberek jótékonyan adakozhatnak – az adókedvezményeket is figyelembe véve. Én nem hiszem, hogy ha bármelyikünkhöz odamegy egy szegény ember, ne segítenék neki. Ha nyolcvanezer pesti zsidó mindegyike csak száz forintot ad, az az egyes embernek nem nagy áldozat, összességében mégis komoly segítség.

– Az említett nyolcvanezer többsége távol áll minden zsidó szervezettől. Megvan arra a technika, hogy eljussanak hozzájuk is?

– Elképzelhető, hogy megvan, csak össze kell szedni. Ez már csak szervezés kérdése. Nem rövid munka, de elérhető. Persze abban az esetben, ha különböző zsidó szervezetek hajlandók segíteni. Nem hiszem, hogy ne tudnánk előre lépni, hiszen nyilván Ön is szólna zsidó barátainak, ha egy rászorulóknak segítségre volna szüksége. És ha valakiről nem tudjuk, hogy zsidó, a szomszédja majd elmondja. Egy zsidó szervezet tud erőszakos lenni. Legyen ebben is az.

– *Szó esett már arról, hogy a körzetek nem autonómok és anyagi előnyök miatt nem is akarnak azok lenni. Pedig a hitközségi demokrácia egyik eszköze lehetne annak, hogy az ettől távol álló zsidókat bevonja a zsidó közéletbe.*

– A demokrácia azt jelenti, hogy ha akarok valamit, akkor megtehetem, ha nem akarom, akkor nem teszem meg. Mi nem kényszeríthetünk senkit. A vallási törvényeinket az tartja be, aki óhajtja. A körzeteknek is joguk van arra, hogy ne akarjanak autonómok lenni.

– *Mi a teendő a hanyatló vallási élettel, amit a rabbik széttárt kézzel szemlélnék?*

– Nem hiszem, hogy a mai 40-50 éves korosztályt egykönnyen be tudjuk csábítani a templomokba minden péntek estére. De a gyerekeken keresztül talán megnyerhetjük a szülőket. Ma ilyen fordított világban élünk. A fiatalok gyakran minden szervezeti kerettől távol élnek társasági életet. Ha helyet biztosítunk nekik és nem szólunk rájuk azért, mert ilyen vagy olyan zenét akarnak hallgatni, akkor előbb vagy utóbb oda fognak járni.

– *Hogyan látja a hitközségi demokráciát, az alapszabály érvényesülését?*

– Sokakkal ellentétben én nem látom a hitközség szervezetét antidemokratikusnak. Churchill beszélt arról, hogy minél magasabb szintű a demokrácia, annál közelebb áll az anarchiához. Ez a demokrácia dilemmája. Én alaptételnék tartom azt, hogy ha a többség dönt valamiről, akkor a kisebbségnek kutya kötelessége ezt elfogadni.

– *Mi a teendő azzal a két megválasztott budapesti elöljáróval, akik egyben hitközségi alkalmazottak s így az összeférhetetlenségről szóló paragrafus vonatkozik rájuk? Az alapszabály az összeférhetetlenség feloldására harmincnapos határidőt szab.*

– Én ezt a problémát nem veszem olyan véresen komolyan. Attól, hogy valaki alkalmazott, nem biztos, hogy olyan függőségben van, amittől az esztét is elveszti. Én az említett két személyt, Karádi Gábort és Lazarovits Ernőt nem tartom elvtelen embereknek.

– *Ít nem egyes személyek jelleméről van szó, hanem arról, hogy munkaadójuk és hivatali főnökük fölött kéne ellenőrzést gyakorolniuk. Ebből feszültségek adódhatnak.*

– Nem tudok róla, hogy Karádi Gábornak feszült viszonya lenne Zoltai Gusztávval. De ha az alapszabály ezen paragrafusa túlhaladott, a közgyűlés majd egy előterjesztés nyomán dönt erről. Szerintem az alapszabálynak ezt a rendelkezését akár hatályon kívül is lehet helyezni.

– *Már szó esett a körzeti autonómia hiányáról. Ebből adódik az is, hogy a rabbit sem a körzet választja, hanem a központ delegálja. Így a körzet a rabbi hibáit sem kérheti számon, hiszen őt csak a központ válthatja le. Így a rabbi inkább a központ elvárásainak igyekezhet megfelelni.*

– Ez nem mond ellent annak, hogy ugyanakkor a körzet elvárásainak is megfeleljen. Szerintem egyébként a körzet-

nek kéne a rabbit megválasztani, viszont akkor meg is kéne tudni fizetni. Én azt mondanám, hogy ne a körzet fizesse meg a rabbit, hanem a rabbi fizetésére a budapesti hitközség adjon egy bizonyos összeget. Ezután a körzet választhat. Persze a fizetés függene a körzet nagyságától.

– *És lát arra esélyt, hogy ez a következő négy évben megvalósuljon?*

– Nem. A Rabbiképző Intézetnek ma nyolc hallgatója van. És hány betöltetlen rabbiállás van? Azt hiszem ezzel mindent elmondtunk.

– *Szó esett már a Helyreállítási alap kérdéséről...*

– Ebben nem tudok nyilatkozni. Még nem tanulmányoztam át a kérdést annyira, hogy saját igényeimnek megfelelően felkészültnék mondhasam magam és így nem szívesen szólok hozzá.

– *Őn a közgyűlésen bemutatkozó beszédében elmondta, hogy 1972-ben felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték, mert nem utalt ki lakást egy kolleganőjének, aki ahhoz nem tisztességes módon jutott volna hozzá.*

– Így van.

– *De nyilván nem a fentiekkel vádolták Önt.*

– Ellenem a vád hivatali hatalommal való visszaélés volt, ami a Magyar Népköztársaság „tisztelt” bíróságának indoklása szerint abban merült ki, hogy – megpróbálok szó szerint idézni – „hivatali munkaideje alatt nem az ügyfelek ügyeit intézte, hanem saját lakásügyében járt el”.

– *Nem gondolja, hogy esetleg célszerű lenne közzétennie a bírói ítéletet, hogy mindenki láthassa: ez egy konstruált per dokumentuma?*

– Nem tartom célszerűnek, ezt én magánügyemnek tartom. Több mint húsz éve mentesültem a büntetett előlétehez fűződő jogi hátrányok alól, még csak beszámolni sem vagyok köteles erről, sem a magyar törvények szerint, sem a hitközség alapszabálya szerint.

– *Ha ez valóban konstruált per volt, Önnek módjában állt volna rehabilitációjáért folyamodni 1989 után, mint oly sokaknak. Miért nem tette ezt?*

– Én nem kívánok ezzel foglalkozni. Nem nyalogatom a sebeimet – noha volna mit. Nem érdekel ez a téma. Sem kedvem, sem időm nincsen, hogy ezzel idegesítsem magam. Nincs értelme.

– *Indokolatlannak tartja azokat az elvárásokat, amelyek szerint egy hitközségi vezetőnek nemcsak jogilag, hanem erkölcsileg is támadhatatlannak kell lennie és ezért kéne „átvilágítania” magát?*

– Ha én átvilágítom magamat, akkor erkölcsileg támadhatatlannak érzem magam. Ebben az országban elég sok embert lehetne görcső alá venni azzal, hogy mit tett az elmúlt negyven évben. Akár a vádaskodókat is.

g. j.–sz. t. g.

Mester Tibor nem kíván nyilatkozni

Mester Tibor, a Nagyfuvaros utcai templomkörzet korábbi BZSH elnökjelöltje munkatársunkkal azt közölte, hogy egyelőre nem kíván nyilatkozni.

Dr. Bán György

Bűn? Bűnhődés!

Nagy várakozással tekintettem a BZSH-, illetve a MAZSIHISZ-választások elé, jóllehet a választásokat közvetlenül megelőző néhány nap, de mindegyiknél a választáson történtek már bizonytalanná tették a választások komolyságát illetően.

AZ ELŐHANGULAT akkor tetőzött, amikor a Nagyfuvaros utcai körzet levelét az új képviselő-testületi tagok kézhez vették. Ez a levél rendkívül szerencsétlenül került összeállításra. Ugyanis addig, míg az alapszabály-módosítási indítvány önmagában indokolt lehetne, hiszen az mind a BZSH, mind a MAZSIHISZ esetében szakmailag sok tekintetben bírálható, addig a kísérőlevél az 50-es évek centralizált modelljét ajánlja, mely miatt az egész levél majdnem egyhangúan elutasításra talált, és ennek hatására azt átmenetileg visszavonták.

Én, amikor rászántam magam a hitközségi közéletben való részvételemre, rendkívül naivan azt hittem, hogy a hitközség által képviselt zsidóság (templomjáró, adófizető) képviselő-testülete örömmel fogadná olyan liberális zsidó értelmiség közeledését, akik, jóllehet sok kérdésben másként gondolkodnak, *de szándékuk tisztaságához, tenniakarásukhoz nem fér kétség.* Azt hittem örömmel veszik az ötvenes generáció megjelenését, hiszen nyelveket beszélő, diplomás zsidók jelenléte a vezetésben csak a magyar zsidóság hasznára válhat és erősítheti a hitközség hírnevét belföldön és külföldön.

Amikor április 6-án délután beléptem a díszterembe, nem is sejtettem, mit tartogat a következő három óra, milyen benyomásokkal fogok onnan távozni. Mire is gondolok?

Választás, demokrácia

Először is azt hittem, hogy ha már senki nem tartotta szükségesnek a választást megelőzően az elnökjelölteknek megadni a bemutatkozás lehetőségét, elképzeléseik ismertetését, például a jelölés és a választás között megszervezendő találkozásokkal, például a jelöltek közös vitájával, akkor legalább a választás napján, a választást közvetlen megelőzően *korlátlan időtartalommal biztosítják ennek lehetőségét.* A választást levezető jelölttársamban ennek szükségessége fel sem merült, bizonyára úgy gondolta, hogy akit *kell* ismenniük, azt ugyanis ismerik a küldöttek. Egyik idősebb képviselőtársamban váratlanul mégis felmerült ennek igénye, és javaslatára – melyet persze nem lehetett elutasítani – sor került az elnökjelöltek időben korlátozott bemutatkozására. A képviselők nagy része – és ezt tartom a legszomorúbbnak – ezt érzékelhetően pusztán időpocsékolásnak tartotta, bizonyára egyéb irányú bokros teendőik miatt, mely szá-mukra szemlátomást fontosabb volt, mint a magyar zsidóság képviselőtétét a következő négy éven át ellátó és meghatározó sze-

mélyek, testületek lelkiismeretes megválasztása. Mert ugye nem kell bizonygatnom, hogy a jelöltek alapos megismerése nélkül ez vagy véletlenszerű, vagy előre eldöntött eredményt hozhat csupán.

Jelölésem

Környezetemben mindenki tudta, hogy sohasem törekedtem hitközségi vezető posztra. Egyrészt, mert ügyvédi irodám és a Lauder Alapítvány elnöki teendői szinte teljesen kimerítik energiámat és időmet, másrészt mert reálsan gondolkodva kellő lobbizás és kampányfogások igénybevétele nélkül ez ab ovo esélytelen kísérlet lehetett csupán (lásd: a történeteket). Mégis – mint minden zsidónak – jólesett maga a tény, hogy a jelölő bizottság felvett az elnökjelöltek közé, és legalábbis elméletileg felmerült a lehetősége annak, hogy tudásom és képességem legjavát adva képviselhessem a magyar zsidóságot. Ez lebegett a szemem előtt, mikor mikrofonhoz léptem és megpróbáltam elmondani, hogy milyen elnököt kívánok a hitközségnek. Nem tűnt hálásnak a feladat már akkor sem, mikor a dobogó felé mentem, de hogy mennyire hálátlan azt csak onnan lejövet éreztem igazán.

Történt ugyanis, hogy kifejttem azon meggyőződésemet, mely szerint *a hitközségnek ki kellene lépni az elszigeteltségből,* melybe évtizedeken át a hivatalos politika kényszerítette és meg kell szabadulni a hitközség imázsát azóta is terhelő negatív attitűdtől, jóllehet az utolsó években e téren jelentős előrehaladás történt. Mégis az intellektuális erő jelenlétének hiányát abban látom, hogy a hitközség kb. 20.000 zsidót képvisel, akik, a ki tudja ki által meghúzott mérce szerint zsidók, és *nem vesz tudomást arról a 80 000-ról, akikkel a párbeszédet meg sem kísérelte eddig kialakítani.* Holott ebben a 80 000-ben hallatlan szellemi és potenciális erő lakozik, holott ha csak a jelenleg „templomjáró” zsidó a zsidó, akkor kérdem én, mely más forrásból meríthetnek évek múlva a templomok, hány zsidót fog képviselni „kizárólagos joggal” a hitközség? Nem inkább kitárni, mint túlhaladott értékrend demagóg hirdetésével bezárni kell a kapukat? Minden porcikám tiltakozik a zsidó, zsidóbb, legzsidóbb elmélet ellen. Megengedheti-e azt a luxust a hitközség, hogy *mesterséges határvonalat húzzon a Magyarországon élő zsidóság közé?* Nem boldogsággal kellene viszonyulni az egyre szaporodó egyesületek, klubok felé? Nem minden zsidót egyformán kellene a hitközségnek megszólítani, rájuk bízva szuverén jogukat, hogy döntsenek zsidóságuk „mértéke” felők, rájuk hagyni zsidóságuk kibontakozását és annak ütemét? Nem kellene-e végre széles tömegek bevonásával megvitatni az olyan alapvető kérdéseket, mint zsidó vallás, zsidó identitás, a zsidó reprezentáció alternatívái stb.

Bűnhődés és bűn

Miközben ezeket a gondolatokat próbáltam kifejteni, legnagyobb megdöbbenésemre *Schweitzer József* főrabbi úr, aki legközelebb ült a mikrofonhoz, hangosan közbekiáltott, félbeszakítva beszédemet a következő mondattal: „*Ez egy templomellenes agitáció, kikérjük magunknak!*” Hát itt tartunk ma, 1995 tavaszán. Az országos főrabbi az önkontroll teljes hiányában, a *parlamentáris demokrácia íratlan alapszabályait felrúgó, hangulatkeltő koreográfiával* szándékosan félreértve az elhangzottakat, félbeszakít egy beszélőt, akit a sors iróniája folytán egyetemista korától ismer, mégpedig a pécsi zsinagógából; egy beszélőt, aki *dr. Scheiber Sándor* professzorhoz, a XX. század talán legkiemelkedőbb rabbijához, az utolsó polihistorok egyikéhez fűződött személyes kapcsolata folytán 15 évvel régebben ül Jom Kippur ünnepén a Rabbiszeminárium Tóra II. sor 2. ülésén, mint Schweitzer főrabbi úr dr. Scheiber Sándor professzor helyén.

Ez volt a bűnhődés, most lássuk a bűnöket. Két bűnömről tudok, mely kiválthatta Schweitzer József főrabbi úr ellenem irányuló leplezetlen ellenszenvét.

Egyik a 80-as évek végére tehető. Történt ugyanis, *hogy elterjedt egy nagyünnepen Tóth Emil kántor távozásának híre*. Miután a zsinagóga ilyen értékének elvesztése minden templomlátogatót szomorúsággal töltene el, a Tórához történt felhívásom során akként snóderoltam, hogy az összeg felét a kántornak ajánlottam fel. Ez volt az egyik főbenjáró bűnöm, csupán érdekességként jegyzem meg, hogy tavaly már öt-hat követőm is volt.

A másik, ha lehet fokozni, még nagyobb bűnöm annyira távol esik a hitközségtől, a magyar zsidóságtól és a válsztásoktól, hogy *személyes jellege* miatt nem kívánom részletezni. Tény azonban, hogy dr. Schweitzer József úr szíve joga, hogy magánemberként okkal vagy ok nélkül nehezteljen rám, mint magánemberre, hogy szülőként nehezteljen rám, mint munkáltatóra, de semmi esetre sem joga, hogy *közéleti funkcióját felhasználja magánemberi vélt sérelmeinek revansálására*. Többek között azért sem, mert nem akarván szembesülni ezen ügyben a tényekkel, sosem kérdezett meg a „hallgattassék meg a másik fél” elvének alapján.

Hát íme ezek a bűnök, bűneim. Ezek a bűnök, melyek odáig juttatták dr. Schweitzer József főrabbi urat, hogy a szószerűről hirdetett viselkedési formát, emberi magatartást és rabbihoz illő méltóságot, vallásunk alaptanait félredobja és hangulatkeltéssel ellenkampányt folytasson nemcsak BZSH elnöki jelölésem, de még MAZSIHISZ elnöki tagságom ellen is, állítólag attól sem riadva vissza, hogy megválasztásom esetére lemondással fenyegetse meg a választók meghatározó személyiségeit. Úgy hiszem példátlan, hogy a rabbikar valamely tagja *nem vallási kérdésben* ilyen szinten exponálta volna valaha is magát.

Ő ezt megtette és győzött, elérve többek között azt, hogy családommal együtt 25 év után a jövőben másik zsinagógában imádkozzunk. Nem irigylem ezt a győzelmét. E győzelem nemességét és a rabbi hivatással történő összevetését, továbbá, hogy ki az igazi vesztes, mindenki döntse el saját

maga. Az én soha meg nem kezdett hitközségi karrierem pedig ezzel véget ért.

Kommentár dr. Bán György ügyvéd úr nyilatkozatához

Dr. Bán György ügyvéd úr a hitközségi választásokon elszenvedett kudarcaiért engem tesz meg bűnbaknak.

Sajnos ezt a szerepet nem vállalhatom.

Az ügyvéd úr nem volt egyedüli jelöltje a választásoknak, tehát a szavazatok megoszlásával már előre számolnia kellett.

Arra pedig semmi biztosítéka sem lehetett, hogy vitán felül ő fogja megnyerni a választásokat a hitközségben, mint elnök, illetve az országos szervezetben, mint vezetőségi tag.

Mindezek azonban szerény nézetem szerint másodrendű kérdések. Az ügyvéd úr azért vesztette el lehetőségeit, mert önmaga személyének jelentőségét messzemenően túlbecsülte, míg a választók kritikai érzékét és döntési képességét messzemenően alábecsülte.

dr. Schweitzer József

Két kártérítési hír

AZ AMERIKAI SZENÁTUS elnöke, *Newt Gingrich* és még hét törvényhozó figyelmeztette a kelet-európai kormányokat, hogy megromolhat Washingtonnal a kapcsolatuk, ha nem adják vissza a zsidóknak a kommunizmus alatt elkobzott vagyonát – tudhattuk meg a közelmúltban a Reuter hírügynökség jelentéséből. A figyelmeztetést Lengyelország és Csehország áprilisban már visszautasította.

Annak idején megírtuk, hogy két évvel ezelőtt a huszonöt nemzetközi szervezetet tömörítő *Zsidó Követelések Konferenciája* (Jewish Claims Conference) megállapodott a német pénzügyminisztériummal, hogy Bonn mintegy *egymilliárd dollár* kártérítést ad a nácizmus kelet-európai áldozatainak. Ennek során 200 ezer orszó állampolgár 300 millió márkát kapott, és megegyeztek már Lengyelországgal, Belorussziával, Ukrajnával is, míg Litvániával most folynak a tárgyalások.

NEMET MONDANAK azonban a magyarországi követelésekre. Ennek egyik indoka, hogy anyagi kár érte az innen kitelepített svábokat is. Az elmúlt évek magyarországi rendelkezései őket is kárpótlásban részesítik. A nácizmus magyarországi kárvolottjainak kártérítéséről *dr. Feldmájer Péter* a MAZSIHISZ elnöke és *Szenes Iván*, a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága elnöke a múlt hónapban tárgyalt *Kovács László* külügyminiszterrel, kérve a kormány közbenjárását a német szerveknél. A külügyminiszter e hónapban ismét találkozik a zsidó szervezetek képviselőivel.

Aki nincs velünk, az ellenünk?

A CIONISTA SZÖVETSÉG lapjában, az *Erecben* nyilatkozik a szövetség elnöke, aki egyben az orgánium főszerkesztője is. A demokratikus sajtónyilvánosságban elképzelhetetlen hasonló konstrukció, hogy a „tárgyilagós riporter” főszerkesztőjét interjúvolja meg, „aláakérdezve”, mint egy mikrofonállványként szolgálva a nyilatkozó politikai akarátát.

Engländer Tibor a következőket mondja:

„... A zsidó közösségben mindenkinek helye van, aki vállalja zsidóságát.

– *Dehát a Cionista Szövetség korántsem ért egyet minden zsidó szervezettel. Ez köztudott...*

– Nem értünk egyet velük, valóban. De újrafogalmazva a voltaire-i elvet: nem értünk egyet velük, ám körömszakadtáig harcolunk érte, hogy helyet kapjanak a zsidó közéletben.”

Áprilisi számunk egy glosszájában (*Csak fantáziámra hagyatkozom*, 7. old.) g. gy. utalt a szomorú tényre, hogy folyóiratunk terjesztését a fent nyilatkozó, az általa vezetett, Bethlen téri Oneg Sabbat Klubban betiltotta.

Két dolog következett ebből. 1) Engländer Tibor feledékeny. 2) Az interjúban valótlan tény állít.

A beszélgetés során még egyszer érintik a *Szombatot*, jöllehet erre csak azok jönnek rá, akik figyelmes olvasóink immár hosszú ideje, s emlékezhetnek egy hasábjainkon három éve folyt vitára, melynek utóbb a hitközség közgyűlésén is visszhangja támadt.

„– *Egyesek azzal vádolták a hitközséget, hogy a vezetése »zionizálódik.« Mi erről a véleménye?*

– Nem értem, hogy ez miért vád? A zsidóság vezetőinek természetesen megvan és meg is kell, hogy legyen a véleményük a zsidóságot érintő legfontosabb kérdésekről. Ha ez a vélemény egybecseng a cionizmus eszméjével, az bűn lenne? Vagy a hitközségnek csak asszimiláns vezetői lehetnek?”

A vita akkor arról folyt, vajon e pseudocionizmus *nem helyettesíti-e* a végiggondolt stratégiát, mely elvárható lenne a honi vallási élet s a közösség egészére is befolyással lévő szervezet vezetőitől, akiknek elsődleges a hitközség alapszabályában körülhatárolt fel-

adata a magyarországi zsidó élet újjáteremtése és megőrzése, valamint arról, nem mond-e ellent a hangoztatott nézőpont annak a küldetésnek, melyre mandátumuk szól.

Az interjúban történt utalás tehát kiragadott és torzított idézete az 1992-ben kezdődött vitának. Az a dichotómia pedig, amit az elnök-főszerkesztő utolsóként idézett két mondata sugall, egyszerűen komolytalan vagy rosszindulatú. Az asszimilációnak a cionizmus csupán az egyik ellenérdekű alternatívája, számos lehetséges út közül. Hogy e két markáns szín között ne lenne számtalan árnyalat, csak egy színvak állíthatja.

*

Két bekezdést olvashattak Engländer Tibor nyilatkozatából. Az első az „Aki nincs ellenünk, az velünk van” szellemiségét hordozza, az utóbbi a fordítottját.

Türelemmel várjuk, hogy döntsön. S hogy a *Szombat* terjeszthető legyen a Bethlen téren is.

sztg

Régi nóta új vegyes kórossal

A NAIVABBAK MÁR azt hitték, hogy az MDF és szövetségesei nagy arányú választási veresége után nem lesz, nem lehet többé sláger az az alig rejtjelezett Ergerberger nóta, amelyet '94 májusáig éveken át hallhatunk több szövegszólamban és mind erősebben a médiában és a kulturális életben aknamunkát végző nemzetidegen, liberál-bolsevista, kozmopolita satöbbi-satöbbiről...

Az időközben ellenzékbe szorult urak újabban ismét hangosabban dúdolják, sőt már kórusban is megpróbálják előadni ezt a régi nótát. *Kiáltás* címmel rendezték meg e több szólamú kórusmű díszbemutatóját, amelyen ezúttal – a '94 májusa előtti idők gyakorlatával ellentétben – a Fidesz is közreműködött, mely éppen *Deutsch Tamást* látta jónak megszólaltatni ebben

az ügyben, „a *Fodor Gábor-féle kultúrpolitika*” ellen.

Sajátságosképpen a régi-új vegyes kari mű alapszólamát megint a MIÉP hangoztatja, a *Magyar Fórum* szerint (február 23.) „a *Gadó-szerű militáns zsidó székértábor... komiszárja az angyalarcú Fodor Gábor*”.

Az persze érthető, hogy egy, a szélsőjobbal rokon eszmeiségű a MIÉP-es Horváth Lajostól Torgyánon át a DNP-ig terjedő „keresztény-nemzeti” egység kovácsolói éppen a kulturális élet körül csapnak lármát, hiszen a kultúra és az értelmiség (részben valós és súlyos) problémái alkalmasabbak a misztifikációra, mint a gazdasági kérdések, amelyekre nézve az ellenzék nemigen tud használhatóbb gyógymódot javallani, mint a kormány-közlöny (arról nem is szólva, hogy a gazdasági prob-

lémák súlyosbítása terén a mai ellenzék bőven megtette a magáét kormányzása négy éve alatt).

Kevésbé érthető viszont, mit remélhet a vegyes kórusnak feldolgozott Ergerberger reprizétől egy-egy olyan politikai, mint *Szűrös Mátyás* (aki jelenlétével „emelte fényét” a Kiáltás pódiumának), vagy *Pozsgay Imre*, aki épenséggel *Csurka Istvánnal* és a zavaros, szélsőjobb irányítás alá került *Szolidaritás* szakszervezeti csoportosulással adta össze magát egy március 7-én lezajlott „munkásvédelmi” rendezvényen, majd utóbb a „Magyar Út Körök” gyűlését tisztelte meg szónoklatával. Hiszik, hogy lehet még belőlük tenorista?

Ami meg a Fidesz-t és személy szerint is *Deutsch Tamást* illeti, a breslauer *Reb Bärenbaum* ellenállhatatlannul érvelt:

– *Lehet, hogy nem fogják velem énekelni a Löhö daudit, de legalább kompromittálom őket.* (erzsök)

Lengyelek a holocaustról

A LENGYELEK nagy többsége emlékeztében őrzi a holocaustot, de saját szenvedéseiket a náci megszállás idején éppen annyira hangsúlyozzák. Így lehetne röviden összefoglalni annak a közvéleménykutatásnak az eredményét, amelyet Auschwitz felszabadulásának ötvenedik évfordulója alkalmából, az egyik antiszemitizmus ellen küzdő amerikai szervezet, az American Jewish Committee megbízásából végeztek Lengyelországban.

Az 1145 megkérdezett 85 százaléka egyetértett azzal, hogy „a zsidók kiirtásának emlékét őrizniük kell, még ha sok idő telt is el azóta”; és csak tíz százalék fogadta el azt az állítást, hogy „ötven évvel a háború után ideje már elfelejteni a holocaustot”. Arra a kérdésre, hogy „a zsidók vagy a lengyelek szenvedtek többet a náci üldözések alatt” 40 százalék úgy vélte: mindketten egyformán, 30 százalék szerint inkább a lengyelek és 30 százalék szerint inkább a zsidók.

A kérdezettek túlnyomó többsége úgy vélte, sok lengyel működött közre a zsidók mentésében, csak kevés az üldözésekben és általában a lengyelek mindent megtettek, amit tudtak a zsidókért.

A felmérés szerint a kérdezettek többet tudtak a holocaustról, mint egy hasonló vizsgálatban megkérdezett amerikaiak. 90 százalékuk tudta, mit jelentenek az *Auschwitz*, *Dachau*, *Treblinka* nevek, viszont sokkal kevésbé voltak jól informáltak, midőn az itt elpusztult zsidók számáról kérdezték őket. A tényleges adatot a kérdezettek 34 százaléka ismerte. 38 százalék 25 ezer és 2 millió közötti számokat mondott. (Egy tavaly Németországban végzett felmérés hasonló eredményeket hozott.)

A FELMÉRÉS MÁSODIK része a zsidókkal kapcsolatos jelenlegi attitűdöket vizsgálta. A kutatók az antiszemita beállítottság csökkenését tapasztalták. Csak a lengyelek 16 százaléka véli úgy, hogy a zsidóknak túl nagy befolyása van a társadalomra, a négy évvel ezelőtti 26 százalékkal szemben. Hasonlóképpen csökkent azoknak a száma, akik nem szeretnék zsidó szomszédot vagy úgy vélik, hogy a zsidók viselkedése ellenséges érzelmeket gerjeszt. Más etnikai csoportokkal (cigányok, ukránok, arabok, románok) összehasonlítva a zsidók iránti előítélet volt a legalacsonyabb.

Zsidó származású lengyelek – csak nem tudnak róla?

A Z AMERIKAI *Anti Defamation League* (az egyik legnagyobb, antiszemitizmus ellen küzdő zsidó polgárjogi szervezet) vezetőjének *Abraham Foxmann*nak állítása szerint a lengyel katolikus egyház több tízezer embertől tagadta meg a jogot, hogy a rá vonatkozó egyházi anyakönyvi iratokba betekintszen. Ezek az emberek azért kívántak a dokumentumok között tájékozódni, mert fölmerült bennük a gyanú, hogy ők talán zsidó származásúak.

A megszállás idején sok zsidó szülő adta át gyermekét katolikus papoknak vagy más katolikus szervezeteknek, akik családoknál helyezték el őket. A család rendszerint megkereszteltette a gyerekeket, ami a rejtegetéshez szükséges volt, de gyakran azt is remélték, hogy majd sajátjukként nevelhetik fel. Néha az is előfordult, hogy egy kislányt vagy kisfiút vasúti sínek mentén találtak meg, mellettük egy cédulával, amelyben a szülők kérik a megtalálót, hogy vegye gondjaikba az elhagyottat. Lehet, hogy ezek a cédulák szintén megtalálhatók az anyakönyvi iratok között.

Foxman – akit szintén egy katolikus család rejtegetett a náci megszállás idején, megkeresztelték, majd a háború után életben maradt szülei ismét magukhoz vették – most kampányt indított: tegyék hozzáférhetővé az egyházi archívumokat azok számára, akik megkeresztelésük körülményeiről akarnak tájékozódni. Az egyház ezeket a dokumentumokat mindig is bizalmasan kezelte. „Nem kívánjuk, hogy a nagy nyilvánosság számára is betekintést engedjenek, de akik saját keresztlevelüket akarják megnézni, azoknak ezt tegyék lehetővé” – mondta Foxman.

A Német Püspöki Konferencia nyilatkozata

A NÉMET PÜSPÖKÖK fóruma nyilatkozatában beismerte, hogy a katolikus egyházat „megosztott felelősség” terheli a Hitler alatti anti-szemizmusért. A püspökök sajnálták, hogy „sok katolikus nem tanúsított ellenállást a náci szemben...”, hagyta, hogy elragadjon a náci ideológia” – olvasható a szövegben.

A nyilatkozatot az auschwitzi tábor felszabadulásának ötvenedik évfordulója alkalmából bocsátották ki. Ebben a püspökök beismerik, hogy a katolikus egyház bűnös, amiért a Harmadik Birodalomban elterjedt az antiszemitizmus. Miután az egyházi vezetés ezzel nem foglalkozott, sok keresztény nem mutatott kellő szembenállást a náci fajgyűlölő ideológiájával szemben.

Tanúságtevők

Spielberg keresi a túlélőket

HÁROMSZÁZEZER túlélője él még a holocaustnak – véli *Steve Spielberg*, aki a Schindler listája után nem tette félre a témát, hanem – épp ellenkezőleg – nagyszabású munkába fogott: videoszalagra akarja venni több tízezer túlélő személyes valloását.

(800) 661-2092 – ezen a hívószámon az új Spielberg-projekt központja jelentkezik. A Los Angeles-i iroda tavaly júniusban nyílt meg, az év végére New Yorkban és Torontóban is munkához kezdett egy-egy, majd Washingtonban, Sydneyben és – természetesen – Izraelben is irodát nyitnak Spielbergék. A munka elkezdéséhez, 1994-ben, tizenként millió dollárról gondoskodott a rendező, és mint mondta: nem hiszem, hogy gondjaink lesznek a pénz további összegyűjtésével.

Survivors of the Shoah Visual History Foundation – az „oral history” dokumentációs központok mintájára videofelvételekből létrehozandó gyűjtemény a legközelebbi években ötven ezer emlékező tanúságtételét veszi szalagra, de Spielberg merészen azt reméli, hogy az évtized végére ez a szám elér-

heti a százötvenezeret. Ez lesz a holocaust legnagyobb dokumentációs gyűjteménye a világon. Az anyagot öt múzeumban kívánják tárolni. Ezek a *Fortunoff Video Archive for the Holocaust Testimony* a Yale Egyetemen, az *Egyesült Államok Holocaust Emlékmúzeuma* Washingtonban, a *Jad Vase* Jeruzsálemben, a *Living Memorial to the Holocaust Museum of Jewish Heritage* New Yorkban és a *Simon Wiesenthal Központ* Los Angelesben.

Az emlékezők elbeszélését tartalmazó szalagokat katalogizálják; a számítógépes nyilvántartásban az egyes túlélőkkel kapcsolatos térképek, dokumentumok és fényképek is benne lesznek. Ha valaki arra kíváncsi majd, mi történt a zsidókkal egy bizonyos városban, kik kerültek onnan Auschwitzba és kik maradtak életben, elég lesz, ha egy-két kulcsszót ad a gépnek és megtudhatja. De a megfelelő kóddal arról is informál a számítógép, hogy ebben vagy abban a lágerben hogyan aludtak, mit ettek, vagy éppen miféle latrinát használhattak az emberek.

A megfelelő minőségű interjúanyag összegyűjtése nem csekély feladat.

Márpedig az archívum annyira lesz használható, amennyire az interjú készítői jól végzik a munkájukat. Ezeket az önként jelentkezők közül toborozzák. Sok közöttük a jogász, a pszichiáter, a rabbi, a tanár és az egyetemista (a díjazásuk ötven dollár „ülésként”). Húszórás tanfolyamon készítik fel őket, különös tekintettel a kérdéses technikájára.

Ha az interjúvoló nem elég érzékeny vagy éppen félszeg és ügyetlen, ennek az interjú minősége láthatja kárát. Az sem mindig jó, ha a kérdező túl sokat tud a témáról, és ezért nem elég kíváncsi. Olyan emberekre van szükség, akikben őszinte érdeklődés él, emellett hagyják beszélni az emlékezőt.

A túlélők legtöbbje lelkiileg sérült – mondja *Milie Stern*, Spielberg egyik önkéntes munkatársa –, de még a gyermekeik, sőt unokáik is gyakran azok. Mrs. Stern, aki a vészorkorszakot gyermekként, Hollandiában rejtőzködve élte át, úgy tapasztalta: könnyebben nyilatkoznak meg neki, ha elmondja, hogy maga is a túlélők egyike. Némelek egyáltalán nem akarnak beszélni az átéltekről.

– *Pedig mi vagyunk az utolsók, a mi nemzedékünk után nem marad több túlélő. Sokan ezért most szánják rá magukat, hogy elmondják a történeteket. Azelőtt nem beszéltek róla. Nagyon fájdalmas ez.*

(– ó – y)

Soros György: „Ha kell, én is fölállok”

SOROS GYÖRGY a *New Yorker* című politikai magazinnak adott interjújában kifejtette azon meggyőződését, hogy a zsidóknak joguk van a nemzeti léthez, ő maga azonban nem kíván ennek része lenni. Mint ismeretes, Soros széles körű filantróp tevékenységéből Izrael mindaddig nem profitált és zsidó ügyekre sem adott közvetlen támogatást a milliárdos (jóllehet alapítványai ilyen célú projek-

teket is elősegítenek). Az ellene intézett durva antiszemita támadások hatására

azonban leírta ezt a mondatot „*Understanding Democracy*” című könyvében: „Ha kell, én is fölállok, hogy számba vegyenek.”

Soros számára hosszú volt az út eddig a mondatig. „*Anyám szinte antiszemita volt, szégyellte zsidó mivoltát... Abban a kulturális közegben, amelyben éltünk, a zsidóság egyértelműen stigma volt, hátrány – így mindig élt az emberben a vágy, hogy megszabaduljon tőle.*” Az asszimilációra törekvő zsidókban mélyen élt a kisebbségi érzés és „számomra is hosszú ideig tartott, amíg ezt legyőztem”. Azt azonban Soros nem hiszi, hogy az antiszemitizmust le lehet győzni, ha a zsidók úgy viselkednek, mint egy „törzs”, sőt álláspontja szerint éppenséggel a törzsi viselkedést kell feladni.

Ki vándorolhat be Izraelbe?

Támadják az izraeli „visszatérési törvényt”

1994 utolsó néhány hetében mintegy hétszáz bevándorló érkezett Izraelbe Irak kurdok lakta területéről. Az újonnan jötteknek körülbelül a fele hithű moszlimnak vallja magát, és naponta ötször Mekka felé fordulva imádkozik. Miután Izrael az országba való bevándorlás (hivatalosan a „visszatérés”) jogát a zsidóknak kívánja fönntartani, az ügy kisebb viharokat kavart a közvéleményben – már csak azért is, mert nem ez az első ilyen eset.

AZ ORSZÁG BEVÁNDORLÁSI TÖRVÉNYE (hivatalos nevén: „visszatérési törvény”) úgy rendelkezik, hogy Izrael befogadja mindazokat, akiknek legalább egyik nagyszülője zsidó volt. (A náciak nürnbergi törvényeivel való hasonlóság nem véletlen: védelmet és ott-hont akartak nyújtani mindazoknak, akiket a hitleristák által megszállt Európában származásuk miatt halálra szántak.) A törvény ugyanakkor biztosítja a letelepedést a bevándorlók nem zsidó hozzátartozóinak is. Ily módon bevándorolhatnak az országba olyan nagycsaládok is, amelyeknek esetleg csak egyetlen tagja zsidó, de ő is csak származása, nem meggyőződése szerint.

Az elmúlt harminc évben a Szovjetunióban a zsidók és nem zsidók közötti vegyes házasság igen gyakori jelenség volt. (Ez volt az egyik módja annak, hogy a szülők legalább gyerekeiket kimentsék a személyi igazolvány nemzetiségi rovatába beírt „zsidó” bejegyzés alól, ami igen sok hátránynak volt forrása.) Az 1985 után elindult nagy szovjet alija több mint ötszázezer bevándorlót hozott az országba. Közülük rengeteg olyan ember is érkezett, akiknek négy nagyszülője közül csak egy volt zsidó vagy éppen egy sem, de a hozzátartozó jogán szintén megkapták az állampolgárságot. Különböző becslések 20-30 százalékra teszik az ilyen bevándorlók arányát. Körülbenn természetesen sokan nem kötődnek erősen a zsidósághoz, gyakran csak azért határoztak az alija mellett, mert a kilátástalan szovjet körülmények közül egy jómódúbb társadalomba akartak menekülni. (Amerika és a nyugat többségük számára zárva volt.)

Ora Namir munkaiügyi és népjóléti miniszter, akinek hivatalát az új bevándorlók tekervényes, gyakran zavaros ügyei alaposan megterhelik, nemrég így fakadt ki: Izrael már nem győzi az orosz bevándorlók támogatását, akiknek egyharmada idős, egyharmada beteg, egyharmada pedig alig kötődik a zsidósághoz. Namir asszony szerint az orosz zsidók gyakran tehetetelt jelentő családtagjaikat küldik Izraelbe, az izraeli államkassza költségére, miközben ők maguk az USA-ba vagy más nyugati országba vándorolnak ki. A miniszter-asszony hangsúlyozta: nem kívánja a bevándorlási törvény sürgős módosítását, de a kormánynak tisztában kell lennie a problémákkal. Rabin miniszterelnök és Caban bevándorlási miniszter élesen elítélték Ora Namir szavait, mondván: valójában csak a bevándorlók 15 százaléka idős korú és csupán 10 százalékuk rendelkezik egyetlen zsidó felmenővel.

Izraelben jelenleg a nagy szovjet alija okozta problémák vannak leginkább szem előtt, de az etiópai zsidók bevándorlása is fölvetett hasonló kérdéseket. Ráadásul egyes afrikai és ázsiai népcsoportok is kacérkodnak a zsidó származás

gondolatával. Az izraeli legfelsőbb bíróság nemrégiben a nigériai *ibó* törzsbeliek képviselőinek kérését utasította el, akik azt állították, hogy ők Izrael elveszett tíz törzse egyikeként utódai. A bevándorlást egyébként minden módon szorgalmazó *Jewish Agency* (Szochnut) hivatalnokaiiban is megfogalmazódott az aggály: miközben a nyugat gazdag országai egyre jobban elreteszlik a harmadik világ nyomorult milliói előtt a bevándorlás útját, addig Izrael befogad mindenkit, aki zsidó származású – tehát sokan törekednek majd zsidó felmenőket kimutatni.

A kérdés foglalkoztatja izrael vallási tekintélyeit is. (A rabbinikus hagyomány az izraeli törvényeknél szigorúbban definiálja a zsidóságot: az zsidó, aki zsidó anyától származik vagy a vallási előírások szerint áttért zsidó hitre.) Meir Lau, az ország askenázi főrabijja, ortodox kollegái támogatását élvezve szintén a visszatérési törvény szigorítását javasolta: a bevándorlás feltétele legyen a zsidó szülő, házastárs vagy gyerek. *A változtatás a zsidó nép érdeke* – mondta Meir Lau –, *nemcsak az ultraortodox rabbié. Izraelt meg kell tartanunk zsidó állammaként.* Véleménye szerint egyébként a javasolt módosítás csupán a bevándorlók 2-3 százalékát érintené.

AZ EGYIK VALLÁSOS PÁRT parlamenti képviselője, Jichak Lévi már be is terjesztett egy, a fentiek szellemében megfogalmazott törvényjavaslatot. A rabbiakkal együttműködve támogatja a szigorítást Uri Gordon is, a *Szochnut* bevándorlási osztályának vezetője, aki kijelentette: „a törvény jelenlegi formájában lehetővé teszi a tömeges bevándorlást olyan emberek számára, akiket semmi nem köt a zsidósághoz”. Főnöke (az azóta már menesztett), Jehiél Leket viszont ellenzi a változtatást, főleg a szovjet utódállamok bevándorlóira gondolva. „*Közöljük ezekkel az emberekkel, hogy elég jók voltak ahhoz, hogy zsidóként meghaljanak, de ahhoz nem, hogy Izraelben zsidóként éljenek?*” Leket attól tart, hogy sok potenciális bevándorlót elveszítenek, akik nem kívánnak az ortodox hagyománynak megfelelően áttérni. Ő inkább az áttérés megkönnyítésében látja a megoldást. Fölmerült az a gyanú is, hogy az ortodox rabbi viszonylag csekély megszorításokat tartalmazó javaslata csak az első lépés a szigorú ortodox felfogás teljes érvényesítése felé. (Az ortodoxia Izraelben – ahol a vallást és az államot nem választották el konzekvensen – hatósági jogkörökkel bír.)

Bárhogy lesz is, annyi már most is valószínű, hogy a kérdés nem kerül le nyomtalanul a napirendről: a törvény szigorítását ellenző Laban bevándorlási miniszter is úgy foglalt állást, hogy az alijázni szándékozók alaposabb vizsgálatnak kell alávetni.

Yehuda Elberg

Egy „minhe” ereje

HA AZT HISZITEK, hogy csupán Gibeonban állt meg a Nap járása közben, akkor, már megbocsássatok, tévedésben leledzetek. Még egyszer megesezt ez Mezericz közelében. Ami pedig történt, így történt:

A lizenszki Reb Elimelekh rabbi – legyen áldott az emléke – fel akarta keresni a rabbiját Mezericzben, Reb Bert – az ő érdemei legyenek a javunkra. Ahogy ment és szent gondolatai összeötvöződtek egyéb szent mondatokkal a fejében, egyszeriben meglátta, *ki páná hájom*, vagyis hogy a Nap már lenyugovóban van, és ő még nem mondta el a *minhe* imát. Az útszélen volt egy kocsmá. A szent Reb Elimelekh tehát készülést tett rá, hogy megimádkozzék. Kezet mosni bement a kocsmá konyhájába.

A kocsmában nem zsidó fuvarosok ültek, ittak és részeg hangon gajdoltak. A rabbi még csak nem is vetett rájuk ügyet, félrehúzódott az egyik szegletbe, arccal *mizráh*, azaz kelet felé fordulva, és ahogyan ima közben már nála így volt, mind a 248 porcikája és a 365 ínja megtelt az ima magasztosságával. Szent ajkai éppen az *Ás'ré* – a „boldog” – szó kimondására készültek, amikor a konyhából hirtelen kironított a kocsmáros és azt ordította: – Ki lopott el a konyhából egy kenyeret?!

– Az a senkiházi ott, az járt a konyhában! – mondta az egyik részeg, a rabbira mutatva.

A kocsmáros megragadta a rabbit és kipenderítette a kocsmából.

A rabbi feltápáskodott és egy közeli kis erdőbe vonszolta magát. Odaállt egy fa mellé és hozzáfogott, hogy elmondjon egy pár *kpiil* zsolnárt, gondolva, hogy ettől megvigasztalódva, el tudja imádkozni a minhet teljes odaadással, szent szokása szerint.

Váj'hi és történt, hogy amikor elérkezett a 29. zsolnárhoz és kimondta a *Kol HÁSÉM hócév láhávót és*, vagyis hogy *Az örökkévaló szavára lángok törnek elő, az égből lángok zúdulnak alá és mindenfelől elborították a kocsmát. A kocsmáros meg a parasztok próbálkoztak az oltással, a víz azonban egy szempillantás alatt elsistergett, mintha a tűz lenyelte volna, és a kocsmá égett, egyre csak égett.*

A rabbi – áldott legyen az emléke – már belekezdett a *minhebe*, amikor észrevette a tüzet. Félbeszakította az imáját és két keze vaskos ujjait az övébe dugta. A tűz fénye visszatrögződött tiszta szemeiben. – *Te ezt az én becsületedért tetted* – fordult a rabbi az ég felé. – *Én azonban nem kívánom ilyen áron a becsületedet.*

A Nap már a látóhatár peremére ereszkedett, a minhe elmondásának hamarosan elmúlik az ideje, ám a szent rabbi

ajkai zárva maradtak. Nem fejezte be az *Ás'ré*t. Csak a tüzet nézte és hallgatott.

Még egy perc, és a Nap átfordul az alkonyat túlsó oldalára. A csillagoknak nem volt erejük hozzá, hogy kigyulladjanak azelőtt, hogy a rabbi *minheje* felérkezik az égbe. Az égi ablakok már eltűntek az esti esőfelhő mögött, az égi harmat megakadt az Ég és a Föld között, nem bír sem lehullani, sem visszatérni az Égbe. A Nap úgy maradt, csüngve az Égnek ugyanazon a peremén, akár egy részeg, aki a vizesárok egyik partjába kapaszkodik ujjai hegyével, utolsó erejével. Az Ég mintha ittasságtól vörösölt volna, és a nappal már szerette volna akár a *sojhet* kése alá tenni a nyakát, és a kis erdő valamennyi fája brummogott: – Nos?

– *Addig nem fogom elmondani a minhet, amíg mindjárt ki nem alszik a tűz!* – mondta makacsul a cáddik.

Meséljem el néktek, hogy azután mi történt? De hiszen világos: a cáddik kimondja és a Szent – áldott ő – teljesíti. A tűz eltűnt. A kocsmá megmaradt épségben, csupán egy cseppet lett kormos a füsttől, *l'máán jis'm'ú v' jir'u'*: hogy lássa a világ az igazak nagyságát. A szent rabbi nagy örömmel folytatta az *Ás'ré*t: *Hánun v'ráhum HÁSÉM, erekh ápájim u'g'dól hászed, tov HÁSÉM lákol v'ráhámov ál kol máászáv* – „Az örökkévaló irgalmas és könyörületes, hosszan tűrő és szeretetet gyakorol”, „jószágos az örökkévaló mindenkhez és kegyelmet mutat minden teremtménye iránt”.

Amint a rabbi – legyen áldott az emléke – *Álénú* imájára az égi harmat megindult és bőséggel megöntözött minden növényt, fűvet és fát. És a csillagok mind egyszeriben táncra kerekedtek és úgy borították el az Eget, mint drágakövek a királyi koronát.

A rabbi – legyen áldott az emléke – az esti imára, a *máávirva* beérkezett Mezericzbe. Persze – csodás módon, egy szempillantás alatt. Nem csekélység, a lizenszki Reb Elimelekh rabbi... Az imádság után Reb Ber, a szent rabbi, *sólemmal* köszöntötte és azokat a szavakat mondta neki, amiket az angyal mondott Jákob atyánknak – nyugodjék békében –, amikor az erősebbnek bizonyult: *Ki szárítá im Elohim vátukhál* – „Mert Istennel viaskodtál és lebírtad.”

Reb Elimelekh rabbi megremegett. Ő nem akarta – Isten őrizze! – lebélni a Legfelsőbb Akaratot. Ő csupán visszatartott egy büntetést.

A mággid ekképp vigasztalta: – Természetes dolog, hogy hús-vér valaki nem lehet féltékeny a fiára vagy a tanítványára, hát még inkább így van ez az irgalmas és könyörületes Istennel. Ő, a király, élvezetét találja benne, ha a fia, netán felülmúlja őt az irgalom gyakorlásában.

A szent igazak érdemei legyenek a mi szószólóink, és legyünk méltók rá, hogy tiszta szívvel szolgálni tudjuk a Legmagasztosabbat. Omén.

Jólesz László fordítása

A fenti írás a szerző MÁJSZESZ (Izrael, Tel-Aviv, 1980) című kötetében jelent meg.

Szilágyi Ákos

Ki a „zsidó” most?

„Zsidóság és kommunizmus” című mellékletünk második részét olvashatják az alábbiakban. Az első rész azt mutatta be, mennyiben voltak a zsidók áldozatai a kommunizmusnak, a második rész a zsidók kommunista mozgalmakban, majd a hatalomra jutott kommunista rendszer apparátusában való részvételével és felelősségével foglalkozik.

A MODERN, KÖVETKEZÉSKÉPPEN politikai antiszemitizmus legfőbb, mintegy összefoglaló mitológemája: a „zsidó világ-összeesküvés”. Azóta, hogy a cári Ohrana megbízásából készült „leleplező dokumentum” – a „Cioni bölcsek jegyzőkönyvei” – 1905-ben egy Szergej Nilusz nevű pap „Nagy a kicsiben, avagy az Antikrisztus mint fenyegető politikai veszedelem” című könyvének függelékeként is megjelent és elindult *ideológiai* világhódító útjára, aligha találunk a politikai antiszemitizmus történetében olyan motívumot vagy tételt, amely ebben az „alaplímben” ne szerepelne. Ettől kezdve jelenik meg a modernizációs versenyfutásban lemaradt, a modernizációt *külső* kihívásként és kényszerként megélő régiók és országok radikális politikai ideológiáiban a modernizáció minden vívmánya (sajtószabadságtól a szekularizált államig, racionalizmustól a piaci szabadsáig) és következménye (a leszámazásra épülő rendi hierarchia összeomlásától a „szerves” közösségek felbomlásáig) *idegen ármányként, összeesküvésként*, amelynek *egységes politikai szubjektuma* – a mitikus Gonosz, az Antikrisztus szerepkörében – a „belső” és „külső” idegent egyesítő „világzsidóság” lesz. A „polgárosulás”, a „nyugatosodás” *normális* kényszere, a modernizáció unalmas prózája e mitologikus politikai olvasatban lélegzetelállító rémdrámává, nagyszabású költői vízióvá alakul át, amelyben *semmi sem véletlen*, amelyben bármi bármibe átvihető, s amelyben mindaz, ami a modernizációban rossz (avagy rossznak tüntethető fel) világos értelmű nyer azáltal, hogy megszemélyesíthetővé válik, s az egységes Világgonosz ténykedéseire vezethető vissza. A világ-összeesküvés-ként mitizált modernizációs világfolyamat egységes szubjektuma a mitikus Gonosz alakoskodó természetének megfelelően a legellentétebb szerepekben, álarcokban lép színre: hol „liberális polgár”, hol „kommunista pártfunkcionárius”, hol „nyugati plutokrata”, hol „keleti bolsevik”, hol „bankár”, hol „mozgalmár”, hol az „államszocialista nomenklatúrában”, hol pedig a „demokratikus ellenzékben” teng túl, hol a „Nyugat”, hol a „Kelet” ágense, attól függően, hogy a hatalom megszerzése, illetve megtartása, a világhatalom kiterjesztése szempontjából mi előnyösebb, melyik szerep vagy álarc a „nyerő”. A kettősség, megfoghatatlanság, az alakoskodó ravaszság mindig is fontos alkotóeleme volt a „Janus-arcú” ellenség, a bőrét kígyóként váltogató és kígyóként a világ köré tekeredő mitikus Gonosz képzetének. A politikai mitológia azonban egyvalamiben élesen különbözik a vallási mitológiától: a Gonoszt mindig valamely vélt vagy valóságos társadalmi csoportban találja föl és e társadalmi csoport alakjában igyekszik megsemmisíteni, így

vagy úgy kiiktatni a világból. A vallási tudatban a Gonosz egyáltalán nem véletlen és felesleges mozzanat, hanem transzcendens világerő, amelynek megvan a maga üdvrendileg feltételezett szerepe, s amelyet az ember már csak ezért sem „iktathat ki” a világból, viszont mindent meg kell tennie, hogy távol tartsa magát tőle. A radikális politikai mítosz így hát a Gonosz vallási elképzelését racionalizálja és megfordítva, a racionálisan megértett rosszat, a társadalmi tényeket mitizálja, hogy aztán a Gonosszal való vallási bánásmódot valamely társadalmi csoporttal *mint Gonosszal* való politikai elbánással alakíthassa át.

A „judeo-plutokrácia”, a „judeo-bolsevizmus” orosz feketeszázás és náci avagy a „liberál-bolsevizmus” újkeletű „magyarfórumos” mitológemája végsőleg arra a társadalmi tényre vezethető vissza, hogy mind a modernizációs világfolyamatban, mind pedig különösen a kelet-európai és közép-európai modernizációs nekifutási és kitérés kísérletekben, a liberálkapitalistában éppúgy, mint a kommunista-államszocialista modernizációs kurzusban jelentős, esetenként domináns szerepet játszottak ideig-óráig a *zsidóságként* azonosítható társadalmi csoportból asszimilálódott *személyek*. Ez a szerep azonban társadalmi szerep, s nem „zsidó szerep” volt és személyek –

társadalmi és személyes érdeküket követve

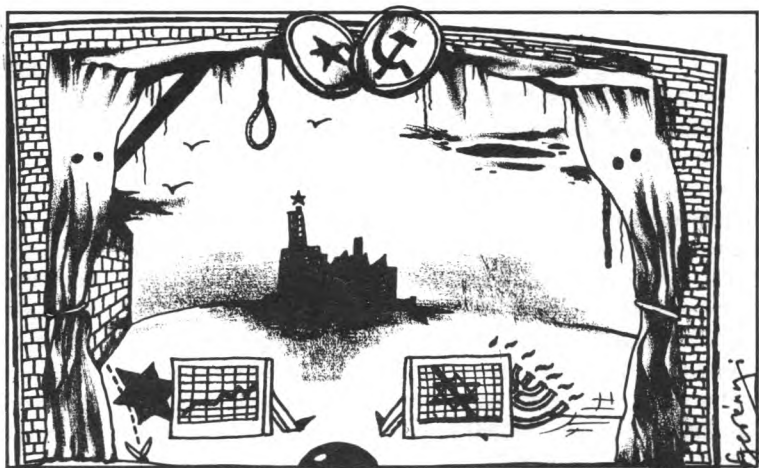
– játszották el, nem pedig valamiféle „zsidó közösség” – „sajátosan zsidó” érdekeket és egyben valamiféle „világközösség” érdekeit követve. Abból, hogy a múlt század végén és e század első felében a modernizációs elitekben számottevő szerepet játszottak a zsidó társadalmi csoportból asszimilált személyek, még nem következik, hogy a modernizációt nem „nemzeti erők” vitték véghez (hiszen a nemzet nem *származási*, hanem *politikai* közösség), még kevésbé az, hogy a modernizáció valamiféle „nemzetellenes összeesküvés” vagy „zsidó ármány”, hanem csupán az következik, hogy racionálisan követhető okok egész soránál fogva az egymást váltogató modernizációs elitek jellegzetes módon jórészt ilyen és ilyen, nem pedig más társadalmi csoportokból regrutálódtak.

A diaszpóra zsidóságából, a középkori európai társadalmak „intermundiumaiban” élő – e társadalmakból kizárt és saját vallási világába bezárkózó – zsidóságból a felvilágosodás szellemi és az emancipáció politikai hatására kiváló és gyors ütemben asszimilálódó személyek *tömeges* bekapcsolódása a modernizáció folyamatába, *tömeges* részvétele a kapitalista gazdaságban és a radikálisan antikapitalista poli-

tikai mozgalmakban kétségkívül nem a véletlen műve, de semmiféle racionálisan feloldhatatlan vagy csak mitikusan feloldható ellentmondást nem tartalmaz. Az antikapitalizmus ugyanis nem minden esetben jelent *antimodernitást* is, azaz romantikus, rendies-konzervatív reakciót a kapitalizmus gazdasági-hatalmi térfoglalására. (Mi több, a „kettős szerepben” fellépő zsidóság „világ-összeesküvésének” mitológemája maga is ennek a rendies, konzervatív vagy romantikus antikapitalizmusnak az ideológiai kicsúcsosodása.) Elég talán itt a „Kommunista kiáltvány”-ra utalni, amely éppenséggel a kapitalizmus himnikus dicsőítésével kezdődik, s amelyben a kommunizmus úgy van elgondolva, mint a kapitalizmusnál *modernebb* társadalmi formáció, minthogy a személyi függés után az ember dologi függését is megszünteti. „Zsidó” kapitalizmus és antikapitalizmus közös nevezője a *modernizáció* – meglehet, esetenként túlságosan is feltétlen, türelmetlen, minden egyéb megfontolást figyelmen kívül hagyó – *igenlése*, ami természetesen nem csupán a leszármazásra épülő rendi társadalom, hanem *vele együtt* a leszármazásra épülő zsidó vallási közösség elutasítását, nem csupán a középkori kirekesztés, hanem a vallási bezáródás tagadását is jelenti. Éppen a modernizáció – azaz a szellemi felszabadulás, a politikai emancipáció és az anyagi érvényesülés – *személyes igenlése* szünteti meg a zsidóságot mint vallási élet- és sorsközösséget, mint zárt történeti képződményt és történeti értelemben vett leszármazási közösséget. A „zsidóság” *egyike* lesz a szellemileg szabad személy által választható kulturális hagyományoknak vagy vallási felekezeteknek: a leszármazás – egy nem származási közösségben, amilyen a *politikai nemzet* – magánüggé válik, sem a személy életformáját, sem gondolkodásmódját, sem sorsát nem határozhatja meg (illetve minden ilyen meghatározási kísérlet nem más, mint a személyes szabadság és a politikai nemzet együttes tagadása új vagy más politikai nemzet megteremtésének kiindulópontja, mint azt a cionizmus példája is mutatja). Persze, perifériákkal, s különösképp a modernizációs folyamat által kevésbé érintett kelet-európai végeken a zárt zsidó vallási közösségek is fennmaradhattak, de ezek a közösségek *mint közösségek* a modernizációban különösebb szerepet nem játszottak (és csak saját felbomlásuk árán játszhattak volna). De megjelenhetett – mint a zsidó vallási közösséget megszűnéssel fenyegető asszimilációra (vagyis modernizációra) adott konzervatív, romantikus válasz – a *modern* politikai nemzetvé válás, az államalapítás gondolata is, amelyet végül

az asszimiláció relatív sikertelensége

segített átültetni a huszadik század politikai talajába Izrael állam megalapításával. Paradox módon a modern eszközökkel – pénzzel, munkával és háborúval – megteremtett világi állam, a nemzetállam arra lenne hivatott, hogy megőrizze, fenntartsa az archaikusan zárt vallási és leszármazási közösséget, ami azért képtelenség, mert mind létrejövési módjával, mind pusztán fennállásával ezt a közösséget ássa alá.

Ahol és ameddig azonban a politikai emancipáció tartott és az asszimiláció egyben társadalmi felemelkedést, a politikai és gazdasági életben való egyenjogú részvételt jelentett, a zsidóság *megszűnt* zsidóság, vagyis vallási és származási alapon elkülönült és elkülönített közösség lenni, noha a belőle *tömegesen kivált személyek* modernizációval kapcsolatos általános beállítódása (a modernizáció *igenlése*) éppoly kevésbé elválasztható attól, *honnan* jöttek, mint azok a készségek, képességek, alkati adottságok, amelyekkel *személy szerint* rendelkeztek s amelyeket a modernizáció nem büntetett, hanem jutalmazott, merőben függetlenül attól, hogy ki milyen okból rendelkezett, avagy nem rendelkezett ezekkel az adottságokkal. A modernizációs elitek sehol a világon nem *leszármazási* és nem *erkölcsi* alapon választódtak ki a társadalmi csoportokból, hanem aszerint, hogy ezek a csoportok milyen típusú készségekkel, tulajdonságokkal vétezték fel a hozzájuk tartozó személyeket. Általánosságban azt mondhatnánk, hogy minél *modernebb* volt – s bizonyos értelemben lehetett – egy társadalom, annál kevésbé számított a leszármazás, az ehhez vagy ahhoz a renchez, kaszthoz tartozás, viszont annál inkább számított a rátermettség, a tehetség, a tudás (szaktudás), s természetesen a pénz (egyebek mellett a pénzcsinálás tehetsége), ahol pedig az előbbi számított, ott az utóbbival lehetett korrigálni és legyőzni azt. Innen nézve tehát a modernizáció a hagyományos *leszármazási elitektől* inkább elvett (hatalmat, vagyont, státust, befolyást), föltéve, hogy származási előnyüket nem voltak képesek modernizációs előnyökre konvertálni, s azoknak adott, akikben személyes tulajdonságok vagy társadalmi csoportkarakterisztikumok modernizációs előnnyé váltak, hogy utóbb ezeket az előnyöket mind a régi elitek, mind a modernizációs versenyben lemaradt, később vagy hátrányos helyzetből startolt csoportok megpróbálják ideológiailag elvitatni és hatalmi-politikai eszközökkel (diszkriminációtól a rivális csoportok megsemmisítéséig) korrigálni. A politikai antiszemitizmus – teljes mitológiai fegyverzetével egyetemben – ma is efféle korrekcióra irányul, nevezetesen arra, hogy „nemzeti-leszármazási” (tehát fikciós-mitologikus) alapon részesítsék előnyben az új modernizációs elitből kimaradt, háttérbe szorult vagy lecsúszó vállalkozói és politikai csoportokat. A „magyar” magyarok „magyar útja”, vagyis a „magyar” modernizáció nem abban különbözik az éppen zajló s persze nem épp szívderítő modernizációs folyamattól, hogy

hatékonyabb, kevesebb áldozatot kíván, emberségesebb, hanem abban, hogy a modernizációs versenyfutásban lemaradtak, rosszabb képességűek, ügyetlenebbek hajtának végre, aminek az az előfeltétele, hogy a „magyar” magyarok pártja jusson hatalomra és mondja meg, „ki a magyar most”, vagyis a modernizációs elitet politikai-ideológiai alapon regrutálják. Noha valamely politikai párt hatalomhoz és egyes társadalmi csoportok modernizációs előnyhöz juttatása szempontjából ennek a „korrekciónak” megvan a maga értelme, a magyar társadalom többségének érdekében álló – ki tudja hanyadik – *felzárkózási modernizációra* nézve maga lenne a katasztrófa. Igaz, egy ilyen változatnak egyelőre nem sok esélye van a megvalósulásra. Nemcsak azért, mert a jórészt pártállami nómenklatúrából kiforruló új magyar modernizációs elitben egyáltalán nem játszik domináns szerepet (Auschwitz és az azt követő kivándorlási hullámok után) a zsidóságból asszimilálódott magyar alkatelem, hanem azért sem, mert az elmúlt húsz évben a magyar társadalom túlságosan modernné vált ahhoz,

semhogy elérne a származási közösségként felfogott nemzet keretei között.

(A magyar társadalom szembeötlő modernségét a jobboldali radikalizmus, persze a „nemzet önmagából való kivetkőzéseként”, „önmagától való elidegenüléseként” és „megméltelyezettségeként” mitizálja. Valamiképp ugyanis kénytelen megmagyarázni, hogy *a mai magyarok* miért nem „magyar” magyar és „nem magyar” magyar alapon választanak pártok, személyek, politikai ideológiák és kulturális termékek között.)

De térjünk vissza kiinduló kérdésünkhöz: hogyan lehetséges, hogy a kelet- és közép-európai modernizációs elitekben (már ahol a modernizáció mint kihívás és feladat egyáltalán fölmerülhetett), méghozzá mind a nyugati eredetű liberálkapitalista, mind a keleti (orosz) eredetű kommunista modernizációs nekifutásban számottevő, esetenként domináns szerepet játszhattak a zsidósággént azonosítható társadalmi csoportból asszimilálódott személyek? Ehhez ugyanis önmagában nem lett volna elegendő sem a felvilágosodás és a politikai emancipáció felhajtó ereje, sem a modern kapitalista versenygazdaság és politikai demokrácia nyitotta új gazdasági-politikai játéktér, sem pedig a helyi, hagyományos elitnek passzivitása, benuktása, képtelensége a gazdasági-politikai váltásra és más társadalmi csoportok – osztályok, rendek – polgárosultságának hiánya vagy gyöngesége. Magyarazatért ahhoz a múltbéli társadalmi csoporthoz, vallási-leszármazási közösséghez, e közösség történetéhez, társadalmi elhelyezkedéséhez, szellemi karakteréhez kell visszanyúlnunk, amelyből a szóban forgó személyek tömegesen asszimilálódtak s lettek vállalkozók, bankárok, pártpolitikusok, sőt államférfiak a 19. század végén, 20. század elején, vagyis a zsidósághoz, mely ebbéli mivoltában éppen a modernizáció következtében bomlott fel, s lett egyfelől személyes választható kulturális tradíció és vallási felekezet, másfelől pedig – ha sajátos talajon is – modern nemzetállam.

A diaszpóra zsidóságának mint többé-kevésbé egységes társadalmi csoportnak ahhoz, hogy fennmaradjon és megőrizze identitását a középkori keresztény Európa birodal-

maiban egész sor olyan készséget és képességet kellett kifejlesztenie, amelyek utóbb, a modernizáció által kultivált, jutalmazott, preferált általános készségeknek bizonyultak. Ilyenek mindenekelőtt: a mozgékonyosság, a hely- és szerepváltoztatás gyorsasága, az alkalmazkodás, a kulturálisan és szociálisan köztes helyzetből adódó közvetítő készség, és az elismert társadalmi státus hiányából, az örökös egzisztenciális bizonytalanságból, kiszolgáltatottságból fakadó megkapaszkodás a pénz anyagi hatalmába, jóllehet ez a hatalom a rendi társadalomban igencsak viszonylagos volt. A diaszpóra zsidósága úgy élt valamely társadalomban, úgy próbált megkapaszkodni benne, alkalmazkodni hozzá, hogy *kívülről volt s kívülről maradt* rajta. Nemcsak azért, mert nem fogadták be, mert megkülönböztették, kiűldözték, megbélyegezték, hanem mert ő maga is ragaszkodott különlétéhez, ő maga sem kívánta feladni saját világát, amely viszont a vallási közösség szokás- és hiedelemvilága s nem tényleges világ – ország, hatalom, intézményi rend, gazdaság – volt. Ez a *kívülről-lét* étehat nemcsak azt jelentette, hogy a zsidóságra nem voltak érvényesek a középkori keresztény társadalom politikai, erkölcsi és szimbolikus játékszabályai, tehát betartásuk nem jelentett számára védelmet, hanem azt is, hogy maga a zsidóság sem tekintette magára nézve érvényeseknek őket, azokon *kívül* avagy azokat kerülgetve, azokhoz alkalmazkodva, de azoktól függetlenül élte a maga világát. Mármost ez a *kívülről-lét*, bármi volt is az oka, a zsidóságtól mint társadalmi csoporttól a fennmaradás, túlélés érdekében *rendkívüli*

ügyességet, mozgékonyt, ravaszságot

követelt meg: szüntelen átjárást a nyelvek, kultúrák, életvilágok között, szüntelen készenlétet a helyváltoztatásra (menekülésre vagy továbbvándorlásra) és képességet arra, hogy a „jég hátán is megéljen”, hogy a zárt rendi világban megtalálja azokat a réseket, lélegzőnyílásokat, amelyeken át levegőt vehet (ilyen rés vagy lélegzőnyílás volt a protestantizmus előtti keresztény világban megvetett és korlátozott pénzkereskedelem). De a *kívülről-lét* bizonyos távolságot és távolságtartást is jelentett a középkori társadalmak életrendjében, intézményeiben, szokásaiban kifejeződő szellemiségtől is. Ez a távolság, idegenség, belső függetlenség a rendi társadalomtól, a keresztény tradíciótól a polgári átalakulás korában aztán előnyé válhatott mindazon társadalmi csoportokkal szemben, amelyek mintegy bele voltak ágyazva ebbe a tradícióba, amelyek belülről kötődtek a régi világhoz. Paradox módon épp a zsidóság-hátrányos középkori helyzetéből fakadt későbbi modernizációs előnye azokban a régiókban, ahol nem magából a középkori társadalomból vált ki erős polgárság. A kényszerű mozgékonyosság, vállalkozókedv, élelmesség, a rendi kötöttségektől való negatív szabadság, továbbá a zsidó vallási kultúrával összefüggő verbális készség, az elvont gondolkodásra való hajlam együttesen eredményezték azt, hogy a zsidóságból asszimilálódott személyek tömegesen jelenhettek meg a gazdasági életben, a szabad szellemi pályákon, mindenütt, ahol vagy eleve hiányt pótoltak vagy ahová előbb érkeztek és sikeresebbnek bizonyultak. Hasonló szerepet játszottak nálunk és másutt is az asszimilálódott németek. Megadták mintegy a nemzeti mo-

demizációhoz szükséges kezdősebességet, hogy idővel ez a véletlen előnyük eltűnjön más modernizációs elitcsoportokhoz képest.

Kelet- és Közép-Európa minden eddigi modernizációja azonban nem egyszerűen modernizáció, hanem *felzárkózási modernizáció* volt. Ezért aztán mihelyt az első nagy kísérletet, a liberálkapitalista versenygazdaság megteremtését az első világháború katasztrófája maga alá temette és a szabadversenyos kapitalista modell világméreteken is válságba került, a régi modernizációs elit – egyebek mellett zsidóságból asszimilálódott csoportja is – meghasonlott: érzelmileg, majd ideológiailag és politikailag is jelentős részük a kommunizmus modernizációs diktatúrája mellett kötelezte el magát, minthogy ez nem csupán a végső „nagy ugrás”, a gazdasági kitörés reményével kecsegtetett, hanem azzal is, hogy a piac, a magántulajdon kikapcsolásával egyszerre gyorsítható fel a modernizációs folyamat és küszöbölhető ki az az ár, amit odáig fizetni kellett érte (munkanélküliség, szociális egyenlőtlenségek, háború, nyomor). A kommunizmus, ahogy 1917 után a szovjet államszocializmus képében megjelent nem annyira vallási utópiaként, mint inkább *modernizációs utópiaként* vonzotta a zsidóságból asszimilálódott modern értelmiségieket – literátorokat és szakembereket – és még az a visszatetsző, embertelen szerep is, amelyet az államszocialista erőszak-apparátus megteremtésében és működtetésében játszottak például Oroszországban, 1945 után pedig Közép-Európában is, a *modernizátor* szerepe volt, aki tűzzel-vassal keresztül viszi elgondolását, csak éppen nem egy gyártelep vagy bankkonzorcium, hanem az egész nemzetgazdaság terepén és nem a pénzember magánhatalmával, hanem a közember államhatalmával: kerül, amibe kerül. Valójában tehát

nem létezik két „zsidó” szerep,

hanem a kelet-európai felzárkózási modernizáció két kísérlete, amelyekben – a körülmények hatalmánál fogva – a zsidóságból asszimilált személyek csakugyan kezdeményező szerepet játszottak és játszhattak, minthogy az asszimiláció egyet jelentett azzal, hogy a modernizációra „igen”-t mondtak és azt létérdekükként ismerték fel. A második – államszocialista – felzárkózási modernizáció csődje ezen az alapmagatartáson mit sem változtat: a modernizációs kurzusok jönnek-mennek, a modernizációnak mint az asszimilálódott zsidóság létalapjának igénye marad. Azaz maradna, ha e zsidóság megmaradt és itt maradt volna. De Auschwitz és a kivándorlási hullámok után az éppen zajló harmadik felzárkózási modernizációban a zsidóságból asszimilálódott személyek sehol Kelet- és Közép-Európában nem játszhatnak már meghatározó szerepet. Túltengésük jobboldali radikális mitológémiája nem is valamely tény, hanem egy tény hiányának mitizálása. Ez persze egyáltalán nem azt jelenti, hogy a helyi társadalmak modernizációs elitjei végre-valahára „tisztán nemzetiek” és nemzeti alapon indulhatnak el utolérni a gazdaságilag élenjáró nemzeteket, hanem csak azt, hogy a mostantól hiányzó – eltűnt, felszívódott, eltávolított, megsemmisített – „zsidó” alkatelemet a modernizáció sikere érdekében külföldiekkel, külföldi tőkével, szaktudással, modernizációs készségekkel kell szerte Kelet- és Közép-Európában helyettesíteni. Persze, a politikai antiszemitizmus mitológikus nézőpontjáról ez nem jelent változást: a „zsidó” nem vész el, csak átalakul. Mostantól a „külföldi zsidó”, a „Világbank-zsidó” és a „Valutaalap-zsidó” – és hazai ágensei – képében jelenik meg a Gonosz, hogy a nemzetállam ártatlan bányákját leölje.

Szabó Miklós

A magyar zsidóság és a kommunista mozgalom

A Z 1868-AS MAGYAR EMANCIPÁCIÓS törvény a hatvanhetes Magyarország egyik büszkesége volt. Nem csupán a térségben, de világviszonylatban is az egyik leghaladóbb emancipációs törvény. 1868–1895 között a magyar zsidóság közérzete jó volt. Nem rontotta meg a nyolcvanas évek elején az Istóczy-féle antiszemita pártban színre lépett és a tiszaezlári per idején fellángolt antiszemitizmus sem, mivel a Tisza Kálmán-kormány egyértelműen presztízs kérdést csinált abból, hogy a kiegyezéses rezsim vívmányát az emancipációt ne hagyja megkérdőjelezni. A jó közérzet megmutatkozott az asszimiláció rendkívül erős mértékében: a magyar anyanyelvűvé válásban, a névmagyarosítás elterjedésében, sőt a felsőbb rétegekben a kikerestelkedés iránti viszonylag nagy készségben.

A magyar zsidóság ezekben az időkben nem volt szink-

ronban a világ zsidóság politikai közérzetével. A zsidóság magától értetődően szolidárisnak tekintette magát minden üldözött és emancipálatlan társadalmi csoporttal.

A századfordulói zsidóság esetében nem csupán a „szellem állt baloldalon” (Ricarda Huch), hanem a „szív is baloldalt dobogott”.

A magyar zsidóság közérzetében is jelentős változást hoztak a kilencvenes években az egyházi harcok. A polgári házasság intézménye a zsidóság számára a jogi emancipáció után a társadalmi emancipáció lehetőségét kínálja. A vegyes házasság megkönnyítése megkönnyíti az azonos vagyoni-jövedelmi helyzetű zsidó és nem zsidó rétegek egybeolvadását. A polgári házasság esetén ez a felekezettől való kiválás nélkül lehetséges. Míg a jogi emancipáció ellen a kiegyezés után semmi érdemleges társadalmi ellenállás nem

mutatkozott – a harc már 1848 előtt a reformkorban lezajlott, s az adódó problémákat a neológ felekezet létrejötte az izraelita valláson belül érdemben megoldotta – a polgári házasság elleni óriási társadalmi ellenállásban látható volt, hogy nem csupán a katolikus egyház védi privilégiumait, hanem a társadalom jelentős része hártja el a zsidóság társadalmi emancipációját. A katolikus néppártban színre lépett politikai katolicizmusban jól érzékelhetően továbbélt, sőt felerősödött az Istóczy-idők antiszemitizmusa. Mindez ráadásul azt is mutatta a zsidóság számára, hogy a nyolcvanas évek antiszemita hulláma jóval veszedelmesebb volt, mint azt akkor remélni szeretnék volna. Bánffy Dezső és Tisza István derekasan margóra szorították ezt az antiszemitizmust, de erőteljes jelenléte ebben a visszaszorított helyzetben is észlelhető volt. A társadalmi emancipáció elakadását mutatta az is, hogy a századfordulótól minden formális numerus clausus rendelkezés és zsidótörvény nélkül hallgatólagos káderpolitikai gyakorlattá, úzussá vált, hogy zsidót nem vettek fel állami szolgálatba.

A zsidóság társadalmi emancipációja és ennek politikai konzekvenciái végül azon a felemás módon oldódtak meg a századelőn, hogy a zsidó nagypolgárságot hallgatólag elismerték gazdasági uralkodó osztálynak s az intézmények egy részét is ehhez igazították, de nem részesítették a politikai hatalomban ennek arányában. A zsidó felső osztály azonban így is megkötötte alkuját a történelmi nagybirtokkal és az azt kiszolgáló történelmi középosztállyal. Ebből az alkuból a zsidó kispolgárság, magánhivatalnokság és értelmiség részben kimaradt. Mint mondtam, kirekesztődtek az állami állásokból és társadalmi presztízsük bántóan kisebb volt az azonos jövedelmű nem zsidó középrétegekenél. A zsidó nagypolgárság beépült az 1910-es választás utáni munkapárti egyeduralomba, s szembekerült a nála alsóbb zsidó rétegekkel, melyek a történet hatására balra tolódtak. Politikai képviselőiket a „boltbér demokrácia” jobban szituált kereskedői a Vázsonyi-párt liberalizmusában, a radikálisabb értelmiségi és magánhivatalnok elem a polgári radikalizmusban találta meg. Sokan közeledtek a szociáldemokraták eszméihez is. Ösztönzést adott a balra tolódáshoz a Dreyfus-ügy hatása is.

A Dreyfus-rehabilitációért való fellépés pedig mozgósította a Franciaországban a hazai felső értelmiség szerves részévé vált zsidó-francia értelmiség baloldali indulatait. Zola és Anatol France kiállása a világ minden jobboldalijának a fejébe verte, hogy a zsidó intellektuel veszedelmes felforgató. A zsidó értelmiség Magyarországon is az ő magatartásukat látta a maga számára egyre inkább példaadónak.

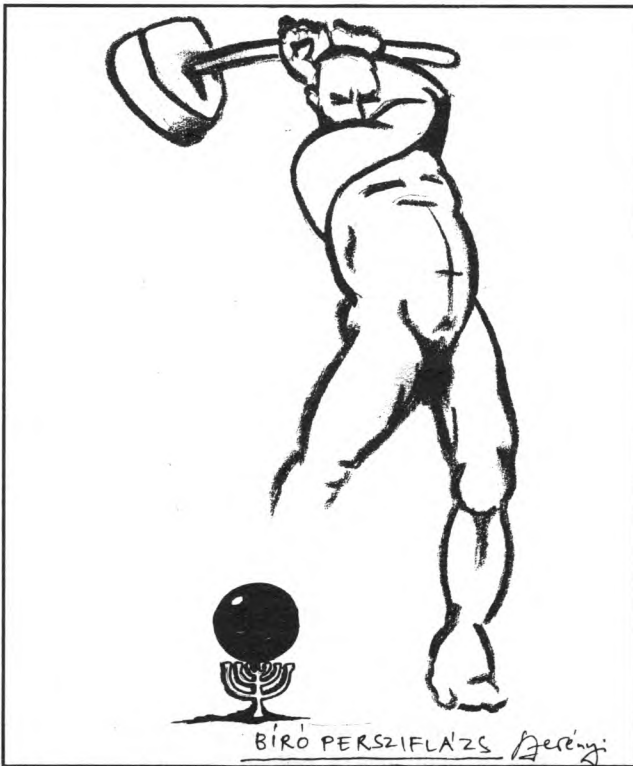
*

Az 1910-es választás után, amikor a latens és „fű alá” szorult antiszemita hangulatnak újabb tápot adott az a közvélekedés, mely szerint Tisza István „diktatúrája” úgy jött létre, hogy a zsidó bankok minden pénzt megadtak a Munkapártnak a kampányhoz, a kis zsidók tömege már csak abban látott garanciát egy magyar Lueger hatalomra jutásának megakadályozásához, ha a szociáldemokrata munkásság az általános választójog révén bekerül az alkotmány sáncái közé. A minden állás felé az utat megnyitó teljes társadalmi eman-

cipáció lehetőségét pedig egyre inkább egy majdani szocialista rendszerben látták. Ez a magyarázata annak, hogy 1918-ban a „kis zsidók” zömmel a köztársaság táborába álltak. A köztársaság meghozta az általános választójogot, s a szocialista munkásság döntő részt kapott a politikai hatalomban. A zsidóság, mint szó esett róla, ebben garanciát látott az antiszemitizmus hatalma ellen. A fordulat lehetővé tette, hogy zsidók állami állásokba kerüljenek. A kézenfekvő személycserék során jelentős számban kerültek a minisztériumok állományába. Ez fontos középosztályi érdekeket sértett. A „történelmi középosztály” eddig is meglevő antiszemita indulatainak fokozódásával reagált monopolhelyzetének elvesztésére. Ezt a változást reagálta le Szabó Dezső az októbrista köztársaság elleni kirohanásában, amellyel a Tanácsköztársaság beköszöntét ünnepelte a Nyugat egyetlen kommunán alatt megjelent számában az „éslegyenazunokahugomisnagykövet köztársaság” formulában (Bédy-Schwimmer Róza bemi követi kinevezésére céloz). A kis zsidók és a zsidó értelmiség még nagyobb szerepet kap a rövid életű kommunista kísérlet során, mivel ez a réteg a legrugalmasabb olyan forradalmi változás hordozására, amelyet az említett okokból érdekei szerint valónak tartott. A zsidóság érthetően sokat várt egy új társadalmi rendtől. Nem kevesebbet, mint azt, hogy ebben az új világban már nem csupán a zsidó jogfosztottságtól, hanem még az asszimiláció megalázó önfeladásától is emancipálódhat. A társadalom számára a Tanácsköztársaság sok tekintetben zsidó uralomként jelent meg. A Népbiztosok Tanácsának minden ismert alakja zsidó volt. Az életet elárasztották a zsidó agitátorok. Amit pedig nem rekvirált a zsidó funkcionárius, azt bezsebelte a burzsuj zsidó: a feketéző. A magyar jobboldal ideológiai beidegzettsége szerint a magyar antiszemitizmus reaktív jelenség. A zsidóságnak a két forradalomban játszott szerepére való ellenhatás. A fentiek alapján világos lehet, hogy a zsidóságnak a forradalmakban játszott szerepe maga már reaktív fejlemény volt. Visszatérve a társadalmi emancipáció elakadásának és defektusossá válásának a századforduló után. Megnyilvánult benne a magyar zsidóság társadalmi és politikai kettészakadása, amelyben a zsidó nagytulajdonos rétegek jobban félték a kilencvenes évek agrárszocialista mozgalmának magántulajdon-ellenes osztályharcosságától, mint a politikai katolicizmusban testet öltött kombattáns antiszemitizmustól. Végezetül pedig reakció volt a néppárti antiszemitizmusra.

*

A két világháború közötti időszak alig létező illegális kommunista mozgalmában érthetően a levert forradalmi rendszer emigrációba kényszerült vezérkara játszott a vezető szerepet, így eleve reprodukálódott a zsidók kimagasló szerepe a mozgalomban. A harmincas évek elején a Kun Béla irányzat kezében levő vezetőség az alapító pártvezetési garnitúrák szisztematikus felgöngyölítése során oly módon vesztette el vezetői pozícióját, hogy 1936-ban a Komintern átmenetileg feloszlatta a magyar kommunista pártot. Így a vezetési kontinuitás egy időre megszakadt, s így nem került sor arra, hogy Moszkva fiatalabb, politikai múlt nélküli új funkcionáriusokból új vezetőséget hozzon létre. Ez az át-

alakítás a kelet-európai országokban általában zsidótalanítást is jelentett. Kikapcsolták a jórészt zsidó származású régi forradalmi, baloldali értelmiséget. A magyar pártban az 1937 végén sebtiben létrehozott új vezetés a régi garnitúra tagjaiból, az alapítók második vonalához tartozott vezetőkből állt. Zömmel továbbra is zsidókból. Így került a magyar párt élére 1945-re a nevezetes „négyesfogat”.

A forradalmak leverése a magyar zsidóság jelentős részében a zsidó népi öntudat erősödését is hozta. Ez azonban nem lazította a kapcsolatot a kommunista világmozgalommal, sőt újabb formában újjáteremtette. A cionista mozgalom modern nemzeti öntudatot kívánt adni a zsidóságnak és az új honalapítás keretében modern értelemben vett nemzetté formálni a diaszpóra népet. Hozzákapcsolta ezt a törekvést a korábbi zsidó baloldalisághoz az, hogy ez a nemzetiesülési folyamat egy vonatkozásban szekularizációs folyamat is volt, a visszahúzó hagyományok kötöttségeivel szemben is érvényesíteni kívánta a nemzeti identitástudatot. A cionizmusban baloldali törekvés volt, hogy a zsidó tudatot a tisztán vallási öntudat alapjáról világi nemzeti alapra (is) akarta helyezni. Ez lehetővé tette, hogy a cionista mozgalomnak jelentős kommunista irányzata alakuljon ki. Ez az áramlat erőteljesen jelen volt a magyar kommunista mozgalomban is. A kommunista mozgalomhoz való kapcsolódást a két világháború között és a háború utáni években az is előmozdította, hogy az angol mandátumterület Palesztinában a cionizmus klasszikus értelemben vett antikolonialista törekvés, gyarmati felszabadító mozgalom volt. Ez Angliával szemben a Szovjetunióhoz kapcsolta. Kezdetben az angol uralom Palesztinában az arab lakosságra támaszkodott. Az Arab Liga a palesztinai háború idején az angolok szövetségese volt. Ezt a helyzetet és vele a szovjet befolyást a nyugati világon belül az USA ellensúlyozta.

Az 1944-et túlélt és Magyarországon maradt zsidóság a kommunista pártban látta az egyetlen erőt, amely még csak „köszönő viszonyban” sem volt az antiszemita Horthy-rendszerrel, s ennek a pártnak az uralmában látott elsősorban garanciát arra, hogy nem lesz új 1944. Aggasztó volt, hogy 1945–46-ban az antiszemitizmus új területtel bővült. A helyzet hasonló volt az 1918-ashoz. A zsidóság helyet kapott a kiépülő demokratikus államapparátusban, s ezzel ugyanúgy sértette a „keresztény középosztály” zsidótörvényes monopóliumát, mint az első világháború után. A zsidóság egy kommunista párt vezette rendszertől az asszimiláció új lehetőségét remélte. 1944 drámai módon bizonyította be a nemzeti asszimiláció kudarcát. A zsidóság hiába állt magyar anyanyelvű magyar állampolgárokból, hiába volt névgyarosítás és kikeresztelkedés, nem vált magyarrá. Csak egy új baloldali rendszertől várhatták, hogy annak senki másától meg nem különböztethető egyenrangú és mindenki mással azonos tagjai lesznek. Nem lehettek olyan magyarok, mint a többi, de lehettek olyan kommunisták, mint a nem zsidó származású elvtársak. A kommunista párt ugyan erőteljesen igyekezett tekintettel lenni a magyar társadalom feltételezett és valóságos antiszemita indulataira, de a megmenekült zsidóság közreműködése fontos volt számára. A nagybirtok és a nagytóke felszámolásával a rendszernek egyetlen ellensége maradt: a keresztény középosztály. A Rákosi-rendszer egyik legfontosabb feladatának tekintette, hogy a megbízhatatlan „régí értelmiséget” új, megbízható népi értelmiséggel váltsa fel. Amíg azonban ezt az új értelmiséget „gyorstalpaló tanfolyamokon” kinevelik, amíg az beletanul feladatába, viszonylag hosszú átmeneti idő telik el. Ezt a rendszernek úgy kell átvészelnie, hogy közben rá van szorulva az ellenséges régi értelmiség együttműködésére. Ezek jelenléte középszintű irányító pozíciókban politikai veszélyt jelent. Nagy könnyebbség, ha a rendszer megbízható saját értelmiségként támaszkodhat a régi értelmiség egy jelentős részére. A zsidó származású értelmiség ilyen politikai tekintetben megbízható, szakmai színvonalát tekintve teljes értékű értelmiséget jelentett számára. A zsidó értelmiségnek ez a helyzete nem csupán a kommunista rendszer számára bizonyult hasznosnak, hanem az ország számára is. Lehetővé tette, hogy az értelmiségi tevékenység egyes területein nem szakadt meg a szakmai rutin folyamatossága. Magyarországon nem állt elő az a helyzet, hogy éveken át az értelmiség szinte teljes egészében újonnan betanulókból áll, hiszen a teljes leváltást jelentő átállás esetében a régiek és a beálló újak között nemigen lehet szerves együttműködés és az átmenetnek van olyan része, amikor az újak már el tudják látni a feladatokat, tehát a régiek eltávolíthatók, de az újak még távolról sem érik el a régiek színvonalát. Az NDK képtelen mértékű leszakadását Nyugat-Németország fejlettségi szintjéről valószínűleg elsősorban a rutinfolyamatosság teljes megszakadása okozta az értelmiségi területeken.

A magyar zsidóság útja akkor fonódott össze a szocialista, majd kommunista mozgalommal, amikor az ezekkel való azonosulás a legegységesebb elhatárolódást jelentette antidemokratikus rendszerektől. Amikor az uralomra jutott kommunista rendszer antidemokratikusnak bizonyult, 1953-tól kezdve az utak egyre inkább elváltak.

Borsányi György

Zsidók a nemzetközi kommunista mozgalomban

A húszas évek közepén a kommunista mozgalomban a következő anekdota járta:

– **Miért halasztották el a Komintern negyedik kongresszusát?**

– **Várták azt a pesti zsidót, aki az afrikai négereket képviseli...**

Mint minden anekdota, a fenti is az igazság bizonyos elemeit tartalmazza. A húszas évek elején kibontakozó kommunista mozgalomban a zsidók (ezen belül a magyar zsidók) aránya valóban magas volt és ez tükröződött a vezető szervek összetételében is.

HA A NEMZETKÖZI KOMMUNISTA mozgalmat és annak institucionalizálódott testületét, a Kommunista Internacionálét ebből a szempontból elemezzük, elsőként a földrajzi egyenetlenség tűnik szemünkbe. Mindenekelőtt az egykori „övezet” – a II. Katalin cárnő által a zsidók letelepedésére kijelölt, Litvániától Besszarábiáig terjedő terület – kommunista pártjaiban, tehát az orosz, ukrán, lett, litván, lengyel és román pártban mutatható ki erőteljes túlreprezentáltság. Ugyanez mondható el a magyar és – kisebb mértékben – a német pártokról. Inkább kuriózum, semmint történelmi jelentőségű az a tény, hogy zsidókat találunk az egyébként csaknem teljesen jelentéktelen egyiptomi, iraki, kubai, argentin és brazil pártok alapítói között – utóbbi háromban a bevándorolt lengyel zsidók közül kerültek ki.

Ezzel szemben igen csekély zsidó részvétel mutatható ki a Kominternben eleinte igen fontos szerepet játszó olasz, francia, holland, csehszlovák, bolgár, jugoszláv, finn pártokban és természetesen nem találunk zsidót Kína, India, Japán kommunista pártjaiban sem. Az okok természetesen különbözőek. A fejlett polgári demokráciákban, ahol hosszabb ideje nincs diszkrimináció, a zsidók természetes társadalmi és világnézeti tagolódásuknak megfelelően helyezkedtek el a politikai skálán és arányosan megtalálhatók a különböző konzervatív, liberális, szociáldemokrata pártokban. A Balkán kommunista pártjai fontos szerepet játszottak a Kominternben, ám itt, mint tudjuk, a zsidó lakosság száma elenyésző, akárcsak a skandináv vagy az ázsiai országokban.

Természetesen, amikor ebben az összefüggésben a „zsidó” szót leírjuk, csupán a szó „nürnbergi” értelmében beszélhetünk erről. A kommunista mozgalomhoz való tartozás kizárt minden egyéb kötődést. Nemcsak a vallással szakítottak, de a zsidó identitás egyéb attribútumaival is. Nem kötötte

őket semmiféle szolidaritás, a kommunistán kívül. A kommunista mozgalom belső harcainak frontvonalában *nem mutatható ki semmiféle zsidó–nem zsidó cenzúra.*

A kommunista mozgalomban való magas reprezentáltság elfed az utókor elől néhány fontos tény. Ilyen például az, hogy a fenti országokban a kommunista párt elődje, majd riválisa, a szociáldemokrata párt nagyjából ugyanilyen zsidó részvételt mutathat ki. Az orosz *mensevikkek között a zsidók aránya magasabb, mint a bolsevikoknál*, maga a vezér, Martov is zsidó; igen magas a zsidók aránya az egyébként paraszti tömegbázisú szociálforradalmár (eszer) pártban is. (E párt egyik tagja, a zsidó Fánya Kaplan lőtt rá Leninre 1918 augusztusában.) Németországban és Ausztriában a zsidók aránya a szociáldemokrata vezetőségben nagyjából azonos a kommunista párt arányaival. Némileg más a helyzet Lengyelországban, ahol a zsidóknak saját pártjaik vannak.

A zsidó túlreprezentáltság

Az antiszemitizmus robbanásszerű felerősödése az első világháború alatt és után a „zsidó” jelző a politikában értékcsökkentő tényezőként jelentkezett. Ha valaki zsidó léte a politikusi pályát választotta, annak vagy plusz teljesítménnyel kellett ezt a tényt ellensúlyozni, vagy be kellett érnie a képességeinél szerényebb helyezéssel. (Maga Trockij annak idején azzal utasította el a Népbiztosok Tanácsa elnökhelyettesi funkcióját, hogy nem lenne célszerű egy zsidót ennyire előtérbe állítani.) Kivételek persze voltak. Németország és Ausztria választási csatáiban többször előfordult, hogy szociáldemokrata színekben induló zsidó képviselő legyőzte nem zsidó ellenfelét.

Magyarország nem tartozott a kivételek közé. Az első világháború előtti magyar társadalom elfogadta a zsidókat bankárnak, orvosnak, színkritikusnak, *de politikusnak nem* vagy csak igen nagy fenntartásokkal, óriási asszimilációs erőfeszítések jutalmaként (gondoljunk csak Vázsonyi Vilmosra vagy Hazai Samurára). E fenntartások reakciója volt az a szemérmes hallgatás, ami a munkásmozgalmi vezetők zsidó származását övezte. Ezzel magyaríazható, hogy legtöbb szociáldemokrata, majd kommunista zsidó funkcionárius magyarosította nevét, sokan közülük kitértek vagy hivatalosan kiléptek, a „felekezeten kívüli” státust választották. Mivel más pártok felé a magyar zsidó értelmiség útja gyakorlatilag el volt zárva, a *zsidó túlreprezentáltság* a magyar szociáldemokrata, majd kommunista mozgalomban na-

gyobb, mint Európa bármely más országában. Ez a tény, a zsidó túlréprezentáltság a magyar marxista munkásmozgalmában, okozója lett annak az antiszemita előjelű egyenlőségjelnek, amelyet a zsidóság és a kommunizmus közé a későbbiekben tettek. Nemzetközileg a kép szignifikánsan különbözik a magyartól. A német kommunista vezetők egy része valódi nem zsidó munkás, mint Heinrich Brandler vagy Ernst Thälmann; az értelmiségiek között porosz junker és katolikus bajor családok gyermekei is vannak, mint Ernst Meyer vagy Heinz Neumann. A lengyel kommunista funkcionáriusoknak mintegy fele zsidó.

A csehszlovák kommunista pártban a cseheken kívül legfeljebb németeket találunk, zsidókat csak középszinten. (A második világháború alatt és után a helyzet megváltozott. A felső vezetésből kiszorult németek helyét zsidók foglalták el mindaddig, amíg a Slánsky-pert kísérő antiszemita kampány háttérbe nem szorította őket.)

Az övezet területén, az etnikai zsidóság és a Komintern viszonylatában a reprezentáció merőben mást jelentett, mint az asszimilált zsidók között. Ismeretes, hogy ott már a XIX. század végén fejlett munkásmozgalom létezett. Kevésbé ismeretes, hogy ez a mozgalom (amely kezdetben azonos a Bunddal) hosszú időn át létszámban és befolyásban felülmúlta az egész oroszországi munkásmozgalmat. (Amikor 1903-ban az Oroszországi Szociáldemokrata Párt második kongresszusát tartotta, a Bundnak körülbelül ötezer tagja volt, az orosz pártnak mintegy háromezer.) Az ok kézenfekvő. A cári hatóságok erőteljesen üldözték saját szocialistáikat, de a zsidó szervezkedések különösebben nem izgatják őket. Mialatt az orosz nyelvű marxista kiadványokra hajtóvadászat folyt, a jiddis nyelvűekre ügyet sem vetettek. A Bund kihasználta az oroszokénál jóval nagyobb mozgási lehetőséget, jelentős segítséget tudott nyújtani az orosz elvtársaknak. Az orosz illegális irodalom nagyrészt az övezet területén, zsidó nyomdákban készült, vagy a Bund segítségével jutott be az országba. Az első orosz marxista újságot, az *Iszkrát* Lipcsében a Bund nyomdászai készítették. A zsidó munkásmozgalom elitjéből sokan válnak az orosz szociáldemokrácia első vonalbeli vezetőivé (Martov, Axelrod, Dan, Rabinovics). A Bund teljes jogú tagja a II. Internacionálénak, annak centrumához tartozik.

Az ingadozást végül is a pogromoknak az a hulláma döntötte el, amely a polgárháború idején végigsöpört az övezet és amely mintegy 200 000 zsidó áldozatot követelt. A pogromokkal – amelyben nemcsak Gyenyikin fehérgárdistái, de az ukrán nacionalisták Petljura vezette csapatai is részt vettek – szemben egyedül a szovjethatalom jelentett védelmet. Ez az oka annak, hogy az övezet lakói a szovjethatalom kezdeti szakaszában pozitívan viszonyulnak a szovjethatalomhoz és ez kezdetben kölcsönös. A zsidók közötti polarizálódás ebben az időben főleg a cionista-asszimiláns ellentétre korlátozódik, ami ekkor még korántsem jelent súlyos konfrontációt. A Poálé Cion 1920-ban felvételre jelentkezett a Kommunista Internacionáléba. Bár a felvételi kérelmet – részben a Kominternnek a cionizmussal kapcsolatos fenntartásai, részben a rivális zsidó pártok tiltakozása miatt – elutasították, a párt még néhány évig legálisan létezett, újságokat adott ki, gyűléseket tartott.

A szovjet hatalom csúcsain

A szovjet zsidók a húszas-harmincas években mint nemzetiség integrálódnak – vagy kísérlelnek meg integrálódni – a szovjet társadalomba. Ugyanakkor a szovjet nómenklatúra csúcsain megjelennek azok a zsidók, akik nemzetiség nélkül játszanak szerepet a szovjet életben, zsidóságuknak nincs jelentősége. Közéjük tartozik Trockij, Zinovjev, Szokolnyikov, Radek, Kámenyev, Lozovszkij, Pjatnyickij.

A zsidók részvételi arányát a Komintern vezető testületében az alábbi táblázat szemlélteti (megjegyezzük, hogy a táblázat összeállításakor nem a formális elnevezéseket, hanem a tényleges döntéshozó testületet vettük figyelembe. Kezdetben ez a KI Végrehajtó Bizottsága volt, később azonban a végrehajtó bizottság tagsága annyira megnőtt, hogy szerepe formálissá vált. Ekkor alakult benne egy külön szerv, amely a „Végrehajtó Bizottság elnöksége” nevet viselte. Táblázatunkban ezeket a változásokat figyelembe vettük).

Év	Tagok száma	Ebből zsidó	Százalék
1920	31	6	19,3
1921	46	7	15,2
1922	32	5	15,6
1924	68	9	13,2
1926	38	5	10,5
1928	37	5	13,1
1929	37	4	10,8
1931	41	5	12,1
1935	31	3	9,6

1935 után nem került sor választásokra, nem tartottak sem kongresszust, sem olyan ülést, ahol személyi döntésekre került volna sor. A személyi döntéseket az NKVD irodáiban hozták: a Komintern leváltott funkcionáriusai a *Ljubljankára kerültek – zsidók és nem zsidók egyaránt*.

A Komintern történetének negyedszázada alatt egyébként kétszer került sor nagyobb tisztogatásra. Az első a húszas évek közepén zajlott le és a hivatalos frazeológia a „bolsevizálás” nevet adta neki. (Az utókor „sztalinizálás” néven emlegeti, ami teljesen tudománytalan, egy későbbi állapot retrospektív visszavetítése. Valójában akkor még Sztálinnak a Komintern felett nem volt hatalma, nem is foglalkozott annak ügyeivel.) Ha lebontjuk erről az akcióról az elméleti dekorációt, kijelenthetjük, hogy a „bolsevizálás” nem volt más, mint a nemzetközi kommunista mozgalom drasztikus alárendelése a Szovjetunió állami érdekeinek. Ehhez el kellett távolítani azt a – főleg értelmiségiekből regrutálódott – gárdát, amely a háborút követő zűrzavaros években létrehozta az egyes országokban a kommunista pártokat és önálló elképzelésekkel rendelkezett eme pártok stratégiájáról és taktikájáról. Helyükbe olyan munkásokat ültettek, akik nem voltak elég képzetek saját országuk helyzetének önálló elemzéséhez. Hagyták, hogy helyettük Moszkvában gondolkodjanak és kritikátlanul elfogadják az onnan kapott instrukciókat.

A „bolsevizálás” elsősorban Zinovjev nevéhez fűződik. Zsidó vonatkozása annyiban van, amennyiben a leváltott

értelmiségiek között természetesen több volt a zsidó, mint az őket felváltó munkások között.

A második tisztogatási hullám – a sztálini nagy perek – története meglehetősen ismert. Tudjuk, hogy a perek áldozatai között megtalálható a Bolsevik Párt egész régi gárdája – köztük az ismert zsidó bolsevikok.

Mindazonáltal a sztálini terrort nem lehet úgy tekinteni, mint valamiféle kommunista pogromot. Lehetetlen eltekinteni ugyanis attól a tényről, hogy bár az áldozatok között nagy számban voltak zsidók, számuk elenyésző a nem zsidó áldozatokéhoz képest. És azt sem hallgathatjuk el, hogy a *hóhérok között is jócskán találunk zsidókat*. Ismeretes, hogy az első hullámot az NKVD főnöke, a zsidó Henrik Jagoda vezényelte, aki később maga is áldozatul esett a terrornak (akárcsak az őt követő nem zsidó Jezsov). A Vörös Hadsereg főtiszt karában végrehajtott tömegmészárlásnak egyik kezdeményezője és legkegyetlenebb végrehajtója Sztálin bizalmasa, Lev Mehlisz volt (aki sajtóságon természetesen halállal halt meg).

Trockij, a rivális

A történeti irodalom általában axiómaként tárgyalja Sztálin antiszemitizmusát. Bizonyítékként az általa kivégzett zsidók névsorát, valamint az élete utolsó éveiben indított antiszemita kampányt szokták felhozni. E sorok frója ezt a megállapítást felületesnek, legalábbis pontosításra szorulónak véli. Sztálin véres kezű despota volt, akit azonban gaztetteiben nem faji emóciók, hanem utilitáris szempontok vezettek. Trockijt nem azért likvidálta, mert zsidó, hanem azért, mert rivális volt. Ugyanezért likvidálta a zsidó Zinovjevet és Kámenyevet, csakúgy, mint a nem zsidó Buharint és Rikovot.

(A fentiek melleleg élete bizonyos szakaszában legszűkebb baráti köréhez tartoztak.) Miközben egyeseket likvidált, másokat kiemelt; személyes „szimpátiája” nélkül a félanalfabéta Kaganovics aligha emelkedhetett volna a szovjet nomenklatura csúcsára.

A szovjethatalom kezdeti időszakában, a húszas években aktív harc folyt az antiszemitizmus ellen, és ebben Sztálin, az akkori nemzetiségügyi népbiztos, jelentős szerepet játszott. 1927–1930 között valóságos kampány indult az antiszemizmus ellen: gyűlések ezreit tartották erről a témáról, broszúrák százezreit adták ki, filmeket készítettek. Ez az időszak egybeesik Sztálin hatalmának megszilárdulásával. Természetesen neveléses volna Sztálint filozofizmitának tekinteni. Számára ezek a kategóriák nem léteztek. Egyetlen szempont vezette tetteit: a hatalom megszerzése és megtartása. A zsidókhoz való viszonya ennek alárendelve alakult. Ez a viszony a különböző történelmi periódusokban különböző. Más a húszas évek elején, mint a harmincas évek végén, más a Hitler-ellenes háború, mint a hidegháború időszakában. Konzisztens antiszemitizmust csak 1949 után lehet kimutatni tetteiben – de még ekkor sem szűnik meg a zsidó túlréprezentáltság a szovjet nomenklaturában. A szovjethatalom első három évtizedére vonatkozóan egyet kell érteni Benjamin Pinkussal, a Ben Gurion egyetem professzorával, a témáról készült legalaposabb monográfia szerzőjével: „Elmondhatjuk, hogy a zsidók a Szovjetunióban átvették azt a privile-

gizált pozíciót, amelyet korábban a cári Oroszországban a németek birtokoltak” (B. Pinkus: *The Jews of the Soviet Union* p. 83.)

Más volt a helyzet Európában, ahol a zsidók az asszimilációért küzdöttek, állandó harcban az antiszemitizmussal. Érdekes megvizsgálni, milyen volt ezekben az országokban a kommunista pártok viszonya az antiszemitizmushoz.

A pontosság kedvéért jegyezzük meg, hogy az európai kommunista pártok egy része számára ez a probléma nem létezett. Az olasz, bolgár, jugoszláv, finn stb. párt egész egyszerűen nem találkozott ezzel a problémával; képviselőik a nemzetközi konferenciákon értetlenül hallgatták az erről folyó vitákat. Az antiszemitizmus regionális kérdés volt, a közép-kelet-európai régió (Lengyelország, Litvánia, Lettország, Németország, Ausztria, Magyarország, Románia) problémája. (Természetesen másutt is létezett antiszemitizmus, de a probléma mérete nem hasonlítható a felsorolt országokéhoz.)

A háború előtti osztrák–magyar és német szociáldemokráciában a párton belül a zsidókérdés tabu volt. A kommunista pártok átvették ezt a hagyományt. Az osztályjelleg hangsúlyozása – legalábbis a propaganda szintjén – együtt járt a zsidókérdés negligálásával. Az antikommunista oldalról jövő zsidózásra a kommunista sajtó nem reagált; úgy tett, mintha „méltóságán alulnak” tartaná az ilyen támadásokkal szembeni védekezést.

A kritikára hajlamos értelmiségiek felváltása képzetlen, ezért engedelmes káderekkel nem volt mindenkor konzekvens politika a szovjet establishmentben. Néha támaszkodtak az értelmiségiek nagyobb tudására, más alkalommal viszont

éppen akkor „iktatták ki” őket, mikor tudásukra a legnagyobb szükség lett volna.

Kísérletek a birodalom kiterjesztésére

Mindennek ellenére Hitler hatalomra jutása után az európai zsidó értelmiség elsősorban a Szovjetunióban látta a náci birodalom ellensúlyát, következőképp a reményt. Ezt látszottak alátámasztani a szovjet diplomácia Hitler-ellenes kezdeményezései, a spanyol polgárháborúban tanúsított szovjet magatartás stb. Ezzel magyarázható, hogy jelentős értelmiségiek behunyták szemeiket a szovjet valóság tényei előtt, és igyekeztek megmagyarázni maguknak és a világnak a sztálini terror létjogosultságát (pl. Lion Feuchtwänger „Moszkva 1937” című könyvében).

Ezt a reményt döntötte romba 1939-ben a Molotov–Ribbentrop-paktum, amelyet ez a csoport reményei összeomlásaként élt meg. Bebizonyosodott: a szovjet külpolitikát nem eszmei megfontolások, legkevésbé sem filozofemita szempontok, a zsidóság megmentésének szándéka vezérik, hanem – akárcsak a nyugati demokratikus hatalmakat – geopolitikai és stratégiai érdekek. Be kellett látni: az európai zsidóság Hitlerrel szemben éppoly kevésbé számíthat a Szovjetunióra, mint Nagy-Britanniára vagy Franciaországra.

Amikor a történelmi körülmények sajátos konstellációjának következtében a Szovjetuniónak módja nyílt birodalma kiterjesztésére a „népi demokráciák” formájában, erre a feladatra alkalmas káderek kellettek. Sztálin bizonyára szívesebben küldött volna haza népi gyökerű nagyüzemi munkásokat, mint zsidó értelmiségieket. Még azt sem lehet mondani, hogy nem talált volna ilyeneket. Hogy csak a magyar

példánál maradjunk: a nagy tisztogatást „megúsztá” néhány nógrádi kommunista bányász, akik a harmincas évek elején menekültek a Szovjetunióba. Makulátlan életrajzzal rendelkeztek, de nem voltak elég képzettek ahhoz, hogy végigvigyék a kommunista pártot a hatalomhoz vezető kanyargós úton. Így azután be kellett érni a zsidókkal. Hazaindult Rákosi és Gerő, Romániába Pauker és Luka, Lengyelországba Minc és Berman (ne feledkezzünk meg az üdítő kivételről: Ulbricht és Pieck nem voltak zsidók!).

Kelet-Európa maradék zsidósága a Vörös Hadseregben megmentőjét látta és ez körülmény egy-két évre determinálta a kommunistákhoz és a Szovjetunióhoz való viszonyt. Ez a politikai homogenitás rövid ideig tartott. A hidegháború kibontakozása és annak következményei a kelet-európai országokra új problémákat vetettek fel. Ezek tárgyalása azonban már meghaladja jelen tanulmány kereteit.

Felhasznált irodalom:

The Communist Parties of Eastern Europe. Stephen Fischer-Galati, editor. New York Columbia University Press, 1979.

The Effects of World War I: The Class War After the Great War: The Rise of Communist Parties in East Central Europe, 1918–1921. Edited by Ivo Banac. Atlantic Studies, 1983.

Benjamin Pinkus: The Jews of the Soviet Union. The history of a national minority. Cambridge University Press. 1988.

Biographical Dictionary of the Comintern. Edited by Branko Lazitch-Milorad M. Drachkovitch. Hoover Institution Press, Stanford, 1973
Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Biographisches Lexikon. Dietz Verlag, Berlin. 1970

Béládi László–Krausz Tamás: Életrajzok a bolsevizmus történetéből. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Állam és Politikatudományi Intézet. 1987.

Negyedszázados harc. A munkásmozgalom történetének kronológiája. Szerkesztők Szabó Ágnes–Vértes Róbert. Akadémiai Kiadó, 1975.

Krausz Tamás: Bolsevizmus és nemzetiségi kérdés. Akadémiai, 1989.

George Garai

Magyarországon másként volt

Az Angliában élő szerző londoni egyetemen elfogadott disszertációjára épül az alábbi tanulmány. Bizonyára sok történész, politológus bírálatát váltja ki, mi mégis közöljük, mert számos adata először lát napvilágot, és egyéni megállapításai, következtetései olvasóink érdeklődésére tarthatnak számot.

POLGÁRIEMANCIPÁCIÓJUK ÓTA a zsidók jelentős szerepet játszottak a demokratikus és szocialista mozgalmakban; prominens helyet foglaltak el mind a bolsevik forradalomban, mind a II. világháború után a kelet-európai csatlós államok többségében. A magyarországi eset azonban példátlan volt a kommunista pártok között is, nevezetesen az, hogy a *legfőbb hatalmi pozíciókat a zsidóként született Rákosi Mátvás, Gerő Ernő, Farkas Mihály és Révai József* foglalta el. Ez a négy ember irányította 1945-től a Magyar Kommunista Pártot, majd a hatalomátvétel után, 1948-tól az egész országot. (A teljességért a szerkesztő a

következő kiegészítéseket teszi: az elnyomás legkegyetlenebb éveiben, pl. 1951-ben a legfőbb hatalmi szervben, az MDP Politikai Bizottságában a 18 tag között 8 volt zsidó, az 1949-ben először alakult „tisztá” kommunista kormány 17 tagjából csak a „négyes”, és így maradt 1952-ben is, bár a miniszterek száma 22-re emelkedett.)

Elrejtteni és elrejtőzni...

A kulcspozícióban lévő „négyes” zsidó származása két kérdést vet fel: az egyik: előfordult-e, hogy zsidóságuk miatt ellentétbe kerültek a nemzetközi kommunista politikával? A másik: zsidó eredetük befolyásolta-e a Magyar Kommunista Párt politikáját?

A szerző Magyarországról elszármazott történész, az Angliában működő cionista szövetség volt elnöke.

Rákosi, Gerő, Farkas és Révai tudatában volt annak, hogy a társadalom zsidóként tartja őket számon. Hogy minimalizálják ennek a hatását, el akarták rejtetni zsidó voltukat. Mint egyének ezt nem teheték, mert a társadalom már zsidóként identifikálta őket, ezért – abszolút hatalmukban – zsidóságuk rejtésére feledtetni igyekeztek az egész zsidó közösség létezését. Ennek az önvédelmi mechanizmusnak az alkalmazása időnként olyan politikai vagy taktikai döntésre kényszerítette Rákosit, amely nem volt teljesen összhangban a szovjet vonallal. Ezek – néhány példával majd rámutatok – mindig zsidósága elrejtése érdekében történtek. Az első kérdésre tehát az a válaszom, hogy valóban létezett egy konfliktus zsidóságuk és kommunista vezető szerepük között. A második kérdésre is igent mondok, mert ha nem is alapvető ügyekben (a zsidó vallási életet ugyanúgy korlátozták, mint a keresztényt, a kisipar, kereskedelem felszámolásával nyomorba döntötték a zsidók többségét), Rákosi zsidósága mégis befolyásolta az MKP, majd a Magyar Dolgozók Pártja politikáját és taktikáját.

Zsidóságuk kollektív elrejtésének technikája szerint úgy tettek, mintha sem zsidókérdés, sem zsidó közösség, sőt, még zsidó egyének sem léteznének. A Szovjetunióval, Lengyelországgal és Romániával ellentétben a magyar pártnak nem volt zsidó szekciója. A háború utáni koalíciós időkben családi, baráti kapcsolatok révén két jelentős személyiség, mint *Vas Zoltán* és *Szirmai István* tartott valamilyen kapcsolatot a zsidó szervezetekkel, de a legfelsőbb vezetés és a zsidó közösség között hivatalos megbeszélésre csak kivételes esetben és a nyilvánosság teljes kizárásával került sor. Az 1947-es parlamenti választások előtt *Farkas Mihály* mint a párt helyettes főtitkára, magához hívta a cionista mozgalom vezetőit és támogatásukat kérte. A marxista *Hasomer Hacair* csoporttal külön négyórás találkozáson propagandaanyagok terjesztésére agitálta őket, köztük *Andrej Gromiko* szovjet külügyminiszter-helyettesnek egy zsidó állam felállítása érdekében elmondott ENSZ beszédére.

A legintenzívebb kapcsolatot a Kommunista Párt a Jointal tartotta fenn. Noha a Joint-segély elvben kizárólag zsidó szervezetek támogatását szolgálta, erőteljes kommunista nyomásra 1946-ban beleegyezett abba, hogy a segély öt százaléka nem zsidó célokra is felhasználható legyen. Ennek az öt százaléknak a legnagyobb részét aztán a párt gyereketthonai, a budapesti Joint és politikai rendőrség kapta. A Magyarországnak nyújtott Joint-segély 1945 és 1953 között közel 50 millió dollárt tett ki.

Rákosi maga is dicsérte a nemzetközi intézményt, amikor 1948-ban fogadta annak újonnan kinevezett magyarországi igazgatóját – noha erre a találkozóra is csak zárt ajtók mögött került sor, és tényét csak a nyugati lapok közölték.

Csendes likvidálások

Néhány eklatáns példa arra, hogy miként használta Rákosi a zsidóságot elrejtő önvédelmi mechanizmust. Az egyik az úgynevezett „cionista per”, pontosabban annak a Tito-ellenes Rajk-perre való átalakítása.

Az ideológiai anticionizmusról a cionistaellenes üldözésre és megtorlásra való átváltást a Szovjetunióban Ilja Ehrenburg 1948 szeptemberében a Pravadban megjelent hírhedt

cikke harangozta be, amelyet prominens zsidó személyek eltűnése és zsidó szervezetek bezárása követett. Ez az anticionista hadjárat intenzitásában messze túlhaladta a Tito-ellenes kampányt, amely néhány hónappal korábban, Jugoszláviának a Kommunista Pártok Tájékoztatói Irodának, a Kominformból való kizárásával kezdődött.

A kelet-európai pártok ezt a moszkvai vonalváltotatást utasításnak tekintették arra, hogy saját házi cionistaellenes hadjáratukat megindítsák. De Rákosi reakciója különbözött a többi kommunista vezetőétől, és megmaradt a célkitűzésénél: elhallgatta a zsidók létezését, amíg például Romániában a cionista szervezetek feloszlátása széles körű anticionista propagandával járt együtt, addig Magyarországon a hatalom látszatra távol tartotta magát a cionista mozgalom felszámolásától: a likvidálást a zsidó közösség intézményein belül bonyolították le, a beépített kommunista aktivisták segítségével – minden sajtóhír, kommentár nélkül.

A cionista csoportokat 1949 elején oszlatták fel, és májusban megkezdődtek az előkészületei egy cionista politikai kirakatpernek. Május 12-től kezdődően letartóztattak minden cionista csoportból egy vezetőt és kihallgatásuk irányából sejteni lehetett, hogy Rákosi mire készül. Noha itt-ott felmerültek kisebb gazdasági vétkek, a vállalatok alapján arra próbáltak bizonyítékot fabrikálni, hogy a cionisták Izraelnek kémkedtek. A vádlottakat arra kényszerítették, hogy kompromittálják a Budapesten dolgozó izraeli diplomatákat. Hogy mennyire fontosnak tartotta a párt ezt a készülőt, az is bizonyítja, hogy a vállalatokat azok a magas rangú ÁVH-tisztek vezették, akik később a Rajk-per vádlottainak kihallgatásával lettek hírhedtek. A vád célkitűzései világosak voltak: egy kirakatperben bizonyítani akarták a zsidók hűtlenségét Magyarország iránt, és azt az erkölcstelen, szoros kapcsolatot, amely egy „idegen országhoz,” Izraelhez kötötte őket.

A vállalatok kellős közepén hirtelen minden megváltozott. Lehetőség nyílt arra, hogy a zsidók hűtlenségének ezt a nyilvános demonstrációját Rákosi valahogyan elkerülje. A Rajk-per első gyanúsítottját, *Szőnyi Tibort* május 17-én tartóztatták le, és néhány nappal később a cionista vádlottak kihallgatásának iránya drasztikusan megváltozott. Minden politikai implikációt elvetettek, és a vádak kizárólag gazdasági természetűek, rendszertiek lettek: valutacsempészség, illegális határátlépés stb. – a nagyszabásúnak induló politikai kirakatperből hirtelen egyszerű bűnügy lett. Amikor a vádlottak 1949 júniusában bíróság elé kerültek, szó sem esett cionista tevékenységükről, de még a mozgalomról is hallgattak. Az enyhe ítéletek arányban voltak a jelentéktelen vádakkal. A már teljesen kommunista irányítás alatt álló újságok az ítéletről három-négy sorban adtak hírt, a perbe fogás valódi okának közlése nélkül.

A vádlottak zsidó származására való utalásokat igyekeztek elkerülni magában a Rajk-perben is. A per megelőző propagandakampány korai szakaszában a cionizmust még felsorolták mint egyikét azoknak az ellenséges ideológiáknak, amelyek a vádlottakra hatottak. Mire azonban a nemzetközi érdeklődés keresztüztüében a tárgyalásra került a sor, a cionizmus eltűnt a napirendről. Mindössze egy halvány célzás hangzott el: a bíró megkérdezte Szőnyi Tibortól, hogy tagja volt-e a cionista mozgalomnak, Szőnyi megnevezett két

embert, akik a háború alatt svájci kommunista csoportjában cionisták voltak, és „szoros kapcsolatot tartottak fenn az amerikai titkosszolgálattal.” Szalai András, egy másik vádlott, valóban tagja volt a Hanaga Shemernek 1936-ig, de ezt a perben meg sem említették.

A kommunista párt magatartása mind a cionisták perével, mind a Rajk-ügyel kapcsolatban erősíti tehát azt a tételemet, hogy a zsidóság „elrejtésében” Rákosi annyira messzire ment, amennyire csak lehetett, anélkül, hogy Sztálint magára haragítsa.

Prágai per – budapesti interpretáció

A Rákosi-féle önvédelmi mechanizmus egy másik példája 1952-es magatartása a csehszlovákiai Slansky-perrel kapcsolatban. Kezdetben Rákosi segített a többi szocialista országnak a Rajk-per mintájára fabrikált Tito-ellenes kirakatper előkészítésében. Röviddel a Rajk-per után, 1949 szeptemberében megnevezett hatvan személyt, akik a magyar vádlottak szerint az amerikai imperializmus ügynökei voltak. Ezek közül többen, mint a három zsidó, a külügyminiszter *Clementis*, az írószövetség vezetője, *Goldstücker* és a diplomata *London* a prágai perek vádlottai lettek.

Amikor a prágai per előkészítése idején Sztálin hirtelen ellenséget „váltott” és gyűlöletét Titóról a cionistákra és a zsidókra helyezte át, Rákosi segítőkészsége elpárolgott. 1951-ben felismerte, hogy valójában kik ellen irányul a prágai per, s ekkor ahelyett, hogy követte volna a „moszkvai vonalat”, egy erőteljes Jugoszlávia-ellenes kampányra adott utasítást. A magyarok határsértésekkel kezdték vádolni Belgrádot. Budapesten jugoszláv diplomatáknak kellemetlenkedtek, és nagy sajtónyilvánosságot adtak minden jugoszláv menekültnek, aki hajlandó volt elátkozni Titót. A kampány – érdemes az időzítésre figyelni – néhány nappal a prágai Slansky-per megkezdése előtt érte el csúcspontját, amikor az

1952-es év egyetlen magyar kirakatpere kezdődött meg Budapesten. Hat fiatal munkást azzal vádoltak, hogy el akartak rabolni jugoszláv politikai menekülteket, hogy egy központot állítottak fel Budapesten Tito-ellenes emigránsok eliminálására, és meg akarták ölni Rákosit és a magyar párt más vezetőit.

Noha az „emberrablók” peréről és kivégzésükről adott hosszú rádió- és sajtóbeszámolókkal, „a szeretett vezetők” melletti demonstrációkkal a propagandagépezet mindent megtett, hogy elterelje a figyelmet Prágáról, Rákosinak mégis csak tudomásul kellett vennie, hogy nem hallgathatja el teljesen azt a másik pert, amelyben egy magas rangú zsidó kommunista elismeri a munkásmozgalomhoz való hűtlenségét és a cionizmushoz való ragaszkodását. Rákosinak és társainak kétségtelenül nagyon kellemetlen volt közölni a magyar közvéleménnyel, hogy a származás maga elég erős ok volt arra, hogy a Cseh Kommunista Párt főtitkárából, a kommunista veterán Slanskyból árulót csináljon. Még inkább tartottak attól, hogy felmerült Moszkvában: ha Gottwald, meg a többi nem zsidó pártvezető ébersége ellenére a ravasz Slanskynek sikerült a csehszlovák párt legmagasabb soraiba „befurakodnia”, akkor mennyivel könnyebben képzelhető el ilyesfajta árulás Magyarországon, ahol a négy legfelső pártvezető maga is zsidó.

Rákosi produkálhatott volna prágai mintára egy magyar bűnbakot, de annak a párt hasonlóan magas szintjéről kellett volna kikerülnie, vagyis három legközelebbi munkatársa közül kellett volna valamelyiket feláldoznia. Ez önmagában még nem zavarta volna Rákosit, de az igen, hogy mind a háromnak szoros kapcsolata volt a moszkvai apparátussal, ami azt a veszélyt rejtette magában, hogy a vádlott végül inkriminálhatja magát Rákosit is. Ezért egy másik megoldást választott, hogy a nyilvánosság számára minimalizálja a Slansky-per kellemetlen jellegét. A többi szocialista ország sajtójánál a magyar szöfukarabb volt, és mellőzte a per zsidó-ellenes élet, azt hangsúlyozták csupán, hogy a vádlottak amerikai ügynökök voltak. *Mordechai Oren*, a Slansky-per izraeli vádlottja „bevallotta”, hogy 1945 óta kémkedett kelet-európai országokban, többek között Magyarországon is, és igyekezett cionista ügynököket beszervezni. Noha ezt a Szabad Nép röviden jelentette, nem fűzött hozzá kommentárt, nem indult hajsza az „árulók” felderítésére.

A párt elméleti folyóiratában, a Társadalmi Szemlében egy terjedős ideológiai elemzésben lehetetlen volt elkerülni a cionizmust. A tanulmányban tehát volt egy rövid

Vigyázó szemetek... Az államosított Kistext faldekorációja

utalás arra, hogy a cionizmus belülről akarja szétzúzni a népi demokráciát, de aztán a szerző sokkal hosszabban utasította vissza azokat a nyugati vádakokat, mintha a Slansky-per antiszemita lett volna.

Auschwitz, ahol a magyar katonatiszteket „pusztították”

Rákosi, hogy a társadalmat semmilyen zsidó probléma se foglalkoztassa, hallgatást rendelt el az 1944-es szenvedésekről, majd a csend érdekében enyhítette Magyarországon az 1950-es évek elején a többi szocialista országban és az európai kommunista pártokban kibontakozó heves Nyugat-Németország-ellenes propagandát.

A kommunista propaganda így épült fel: először emlékeztetni kell a náci atrocitásokra, majd hangsúlyozni, hogy a bűnösök magas állásban vannak az újonnan alakult NSZK-ban, és ebből arra a következtetésre kell jutni, hogy a nyugat együttműködése az új tőkés Németországgal lényegében a náccal való együttműködést jelenti. Ebben a forgatókönyvben a zsidók meggyőző szerepet játszhattak volna, de Rákosi ezt a kiváló érvelést csak a külföld számára használta fel. 1951-ben rabbik és hitközségi vezetők egy angol nyelvű felhívást adtak ki, amely a fent említett érvelést tartalmazta. A felhívást Magyarországon nem hozták nyilvánosságra! Ellenkezőleg, a zsidókat távol tartották a német újrafelfegyverzés elleni tiltakozásoktól és olykor még a náciizmus zsidó bűneiről is hallgattak. Erre a példa a Szabad Nép tudósítása egy Auschwitzban tartott német felfegyverzés elleni tiltakozó gyűlésről. A lap szerint „az auschwitzi gázkamrákban magyar katonák és tisztek tömegét ölték meg...” Arról egy szót sem ejtett, hogy Auschwitz a zsidó történelem legnagyobb temetője.

Végül arról, hogyan reagált Rákosi Sztálin utolsó koncepció perének előkészítésére. 1953 elején Moszkvában letartották „elkövetett és tervezett” gyilkosságokért a Kremel vezető orvosait. A hivatalos nyilatkozat a zsidó orvosok összeesküvésében, a Joint és Izrael szerepét hangsúlyozta. Mivel szakemberek és nem politikai vezetők meghurcolásáról volt szó, Rákosiék számára nem jelentett veszélyt, kompromittálást, tehát szabadon engedték a Pravda és a többi moszkvai lap mocskolódását a magyar lapokba átfolyt. Mi több: a moszkvai per fő vonalait lehetőséget adtak Rákosinak arra, hogy csökkentse a zsidó politikusok problematikus magas arányát. Így először ugyan a Kútvolgyi úti káderekórház orvosát tartóztatták le, de az ÁVH orvosainál, majd az ÁVH tisztjeinél folytatták.

Erre alapos ok volt: az ÁVH a politikai perek fabrikálásával nemcsak nagy befolyásra tett szert Magyarországon, hanem a KGB-vel való szoros és engedelmes együttműködés útján hasznos kapcsolatokat teremtett Moszkvában is. Az ÁVH ezért egy önálló hatalmi csoporttá kezdett alakulni és ez már-már veszélyeztethette Rákosi hegemoniáját. Ezért tehát, noha az 1953-as magyarországi kampány úgy tűnt, mint a moszkvai orvosperek másolata, valójában elsősorban az ÁVH ellen irányult. De mivel egyrészt sok ÁVH-tiszt zsidó volt, másrészt mivel sok ÁVH-tiszt más intézménybe, szervezetbe, minisztériumba beépítve dolgozott, ez az ÁVH-ellenes tendencia nem volt világos. Az is ködösítette a képet, hogy Rákosi egy csapásra megszabadult néhány olyan veterán zsidó kommunistától is, akik nem voltak az ÁVH-ban. (Vas Zoltán, Szántó Zoltán, Weil Emil és mások.) Az 1953-as zsidóellenes kampány sokkal több áldozatot követelhetett volna, ha Sztálin halála 1953 márciusában véget nem vet egy készülő új tragikus szakasznak.

Gadó János

„Mi” is felelősek vagyunk?

AKI A ZSIDÓ KÖZÖSSÉG tagjának tartja magát, valószínűleg úgy érzi, hogy joggal mondhatja egy háború után született, felelősen gondolkodó nem zsidó magyarnak: az illető számadással tartozik azért, ami ebben az országban 1944-ben történt a zsidókkal. Nem személyes felelőssége okán, hanem azért, mert egy olyan társadalom tagja, amely ezelőtt ötven évvel páratlan aljasságnak volt nagyobbreszt tétlen szemlélője, kisebbrészt aktív közreműködője és csak harmadsorban cselekvő tagadója. A társadalom élete folytonos, a mai magyar társadalom örököse korábbi önmagának: ha büszkén emlékezik meg 1848-ról és 1956-ról, nem teheti meg azt, hogy 1944-et nem veszi tudomásul. Igaz és való, hogy 1848, a szabadság szimbóluma élő hagyomány: a diktatúrák minden igyekezetük ellenére sem tudták kisajátítani, elorozni a magyar társadalom jobbik részétől. De az elmúlt négy év megmutatta azt is, hogy a

szélsőjobbaldali hagyomány szintén él és jó egészségnek örvend. Aki nem néz szembe a múlttal, azt az a veszély fenyegeti, hogy a múlt hibáit újból elköveti. Aki a magyar társadalom felelős tagja, az nem térhet ki a kérdés elől: hogyan jutott el ez a társadalom az 1944-es morális csődig, és mi a garancia arra, hogy vészhelyzetekben most már másként fog viselkedni.

Ám ha morális mércénk szerint a mai magyarság bármely képviselőjére érvényes az a kényszer, hogy közössége múltjának sötét foltjait nem söpörheti le az asztalról, nem él-e ugyanilyen kényszer a zsidók számára is? Ha elfogadjuk, hogy a magyar társadalom egyetemlegesen tartozik *szembenézni* azzal, amit 1944-ben és azt megelőző években korábbi önmaga tett, *a zsidók vajon nem tartoznak-e szembenézni azzal, hogy a kommunista diktatúra egy bizonyos rövid szakaszában közösségükből származó emberek egy*

igen markáns csoportja jelentős szerepet játszott egy elnyomó és igazságtalan rendszer kiépítésében?

Az alábbiakban nem kimerítő és teljes válasz olvasható, csupán néhány szempont alapján annak mérlegelése: jogosult-e bármilyen formában a fenti párhuzam.

Van jogutód?

Ha egy nemzet politikai felelősségét firtatjuk nemzedékekkel korábban történt dolgokért, Svájc az ideálisan jó példa. A svájci társadalom élete folyamatos, sem belső zűrzavar, sem külső erőszak nem szakította meg, az ország lakosai politikailag öntudatos polgárok: nem mondhatják azt, „nem ér a nevem”, ha arról faggatják őket, hogy országuk hatóságai miért küldték vissza Németországból menekülő zsidók ezreit a náci karmai közé.

Magyarországon a helyzet már bonyolultabb: többször is külső erőszak térítette le a magyar társadalmat sajátos fejlődésének útjáról, az ország XX. századi történetének legnagyobb aljasságait idegen megszállók nyomására (később illegitimnek nyilvánított hatóságok) követték el és az ország milliós tömegei olyan kiszolgáltatott és reménytelen helyzetben tengették életüket, hogy a sorsdöntő órában esélyük sem lehetett megfontoltan és felelősen dönteni. (Ezt – válaszul a felelősség firtatására – előszeretettel szokták emlegetni a magyarság erkölcsi integritását féltő politikusok és közéleti emberek.) A felelősség kérdése ilyen körülmények között lehet behatároltabb: vitatható, hogy a mai magyar kormány tartozik-e politikai felelősséggel 1944-ért. Ám a társadalom felelőssége semmiképpen nem válik irrelevánssá: a közösség ekkor is kétségkívül élt, nem bénult meg teljesen és a súlyos kihívásokra saját logikája szerint válaszolt. (Más – szintén német megszállás alatt élő – társadalmak nagyobb ellenállást tanúsítottak a zsidók kirekesztésével és elhurcolásával szemben.)

A kommunista zsidóknál azonban *a közösségi létnek szinte már semmilyen formális ismérve nem mutatható ki*. A legfontosabb közös sajátság, ami a származás tényén túl összeköti őket egymással és a mai „jogutódokkal”, az a *mentális hagyomány*: a szenvedélyes politikai közéleti részvétel a társadalom „megjavítása” érdekében, a modern, demokratikus társadalomszervező elvek mentén. Ez, ha formálisan nem is, informálisan mindenképpen közösségképző tényező. Ugyanakkor Magyarországon a XX. században végig kimutatható, szinte törvénytörő az összefüggés, hogy a zsidó származású kommunistáknak (illetve más baloldali vagy progresszívnek vélt politikai mozgalmak zsidó tagjainak) *semmi közük sincs a formális zsidó közösséghez, sőt, a kétféle elkötelezettség általában kizárja egymást*. A zsidó közösséggel vagy maguk a szóban forgó személyek vagy még felmenőik megszakítottak minden intézményes és érzelmi kapcsolatot. *Ugyanakkor a közösség intellektuális és morális hagyományai (valamint az a tény, hogy az adott korszakban a közösség nem kínált e megváltó indulatoknak megfelelő cselekvési lehetőséget) adták meg a „kezdőlökést” az e közegekből kiszakadók számára, akik a politika és a közélet felé vették az irányt.*

Miben áll a felelősség?

Ha tehát a formális zsidó közösség a kommunizmussal kapcsolatos politikai felelősségéről beszélünk, nem találjuk itt a tényleges politikai-közéleti cselekvőket. Ha viszont utóbbiakhoz próbálunk szólni, a levegőbe markolunk, mert nincs olyan formális közösség, amelynek tagjaiként őket elérhetnénk. Nehéz így definiálni a cselekvőket és még nehezebb meghatározni „jogutódjaikat”, azt a mai közösséget, amely a felelősségvállalás kérdésében érintett. Annál is inkább így van ez, mert az elmúlt negyven év Magyarországon bővítetten termelte újra a rossz hagyományt: *a hatalom iránt feltétlen lojalitást tanúsító zsidó establishment nem kínál vonzó alternatívát az e közegekből jött fiatalok számára, akik ezért e közegen kívül keresnek morális és intellektuális igényeiknek megfelelő teret, így zsidó tudatuk is elhalványul vagy megszűnik*.

Miután egységes zsidóság nincs, a felelősség dolgában mindkét csoportnak: a hivatalos zsidóságnak és a progresszív szellemi és politikai áramlatként tetten érhető zsidó nemzedékeknek is lehet releváns mondanivalónk.

A mai zsidóság hivatalos képviselte olyan elődök jogutódja (formálisan is), amelyek számára mindig elsőrendű fontosságú volt az uralkodó ideológia és az uralkodó elit iránti lojalitás, ennek következtében a közösség legjobbjai közül sokakat elidegenítettek, akik a zsidóságban csak a retrográd, visszahúzó közeget láttak. Ezek számára már nyitva állt az út a kommunizmus felé. Itt tehát csak *közvetett felelősségről* beszélhetünk. *A mai zsidó establishment feladata az, hogy elgondolkodjon: vajon tett-e már egyáltalán valamit azért, hogy a zsidóság még mindig oly számottevő szellemi energiáit magas színvonalú és progresszív közéleti fellépésével legalább részben megpróbálja lekötni? A zsidó szervezetek hitelessége nem utolsó sorban ezen méretik meg.*

A kommunista mozgalomban résztvevő zsidóknak nincs „hivatalos jogutódjuk”. Szellemi (értsd: javító hevületben és nem ideológiában) örököseiknek tekinthetjük azt a zsidó származású közéleti-politikai réteget, amely ma a progresszív elkötelezettségű. Ha hozzájuk szólunk, csak egy *virtuális* közösséghez szólhatunk. Az ő számukra a felelősség kérdése ekként vehető fel: az a szellemi áramlat, amely két nemzedékkel korábban – hozzájuk hasonlóan – egy jobb és igazságosabb világ felépítésére esküdt fel, megváltó hevületében és a gonosz elleni szent harc sodrában nem, vagy csak későn vette észre, hogy maga is egy embertelen rendszer felépítésében segédkezett. Vajon ma is gyakran megváltó hevületű harcaik közepette tudatában vannak-e ennek a ténynek, és politikai közéleti küzdelmeikbe beépítették-e már a biztosítékokat, hasonló jelenségek megismétlődését elkerülendő?

A felelősség feldolgozása

A zsidó intézményrendszer az elmúlt öt évben elveszítette monolitikus jellegét, plurálissá vált és az újonnan alakuló szervezetek közül nem egy zászlajára tűzte a szellemi megújulást. Ma a szellemi elit immár rendszeres vendég egyes szervezetek klubestjein, de csak *alkalmi* vendég, a szervezett

zsidóság arculatának alakításában még nem vesz részt. A folyamat elindult, mindenekelőtt a *Magyar Zsidó Kulturális Egyesület* jóvoltából, áttörés azonban ilyen rövid idő alatt még nem következhetett be. A magyarországi „hivatalos” zsidóságot – vagyis a hitközséget – viszont annyira leköti hitéleti és szociális intézményrendszerének újbóli üzembe helyezése, hogy a *szellemiekre már nem marad energiája, s úgy tűnik, ezen égető hiánynak egyelőre nincs is tudatában*. Végül megjelent a szintéren a külföldi (nyugati és izraeli) zsidóság is, amely zsidóság és modernség sokkal harmonikusabb kínálatát nyújtja, mint ami itthon rendelkezésre áll. Összességében tehát: (egy) zsidó szervezetek szellemi nyitása elindult, de a folyamat még csak az elején tart.

Egészen másképp áll a helyzet a *szellemi elit önvizsgálatának* dolgában. Megrendítő a társadalomtudományos és szépirodalmi műveknek az a sokasága (újságcikkekről és egyéb műfajú írások tömkelegéről nem is beszélve), amelyek a zsidó származású réteg szerepét vizsgálják az említett mozgalmakban és általában az ország történetében. Ama törekvésekben, hogy ezen írások szerzői számot adjanak a maguk vagy apáik cselekedetéről, újra átéljék és megértsék az akkor történeteket, nem választható el az intellektuális és a morális nézőpont. *Ez a réteg az (elsősorban személys) önvizsgálat terén igen messze jutott, kritikátlan világmegváltó hevületének revízióját elvégezte, és a liberális demokrácia intézményrendszerének vállalásával és igentelésével intézményes biztosítékokat is állított a rajongás excessusaival szemben*. E szellemi közeg ugyanakkor a zsidóság iránt változatlanul csekély érdeklődést tanúsít, a legkevesbé sem kívánja zsidóként definiálni magát (mint ahogy nemigen van másfajta definíció alapuló csoporttudata sem), noha származását a többség nem tagadja. Ugyanakkor (nagy rész) a szélsőjobb oldali vádakra válaszul elutasítja, hogy – akár mint szellemi közösség – „jogutódja” lenne a fényes szelek éveiben induló kommunista és zsidó származású elitnek. Míután e közegnek a zsidó tudat hiányánál fogva zsidó tudása sem lehet, nem ismerheti a hagyományos zsidó közösség intellektuális és morális erejét, amelyet az individuumok több nemzedéken keresztül tudatalanul is örököltek. Az elmúlt években megindult zsidó megújulás talán e téren is változást hoz: kis körökben elindult már modern tudás és zsidó tudás valamiféle szintézise, amely talán új felismerésekre vezet.

Felelősség kontra felelősség?

Miközben megállapítottuk, hogy kis mértékben a „kezdőlökést” megadó zsidó közösséget, nagyobb mértékben az innen kifelé gravitáló zsidó származású szellemi közéleti progressziót terheli bizonyos felelősség a sztálinista államparátus kiépítéséért és működtetéséért, le kell szögezzük: ez korántsem azonos nagyságrendű az 1944-ért viselendő magyar felelősséggel.

- Az asszimilált zsidóságon belül a kommunista meggyőződés soha nem volt domináns áramlat, míg a „keresztény középosztály” meghatározó része végigasszimilálta az 1938 utáni katasztrófába torkolló jobbra sodródást;
- Trianont, amely a magyar társadalmat zsákutcás jobboldali pályára lökte és az uralkodó elitet Hitler karjaiba

sodorta (bármilyen tragikus esemény is volt valóban), nem lehet egy napon említeni az auschwitzi traumával, amely a fent említett zsidó progressziót lökte a kommunisták karjaiba.

- Az a magyar uralkodó elit, amely 1919 után reakciós, nacionalista kurzust vezetett be, végig döntéshozó helyzetben volt, egészen 1944-ig, de még 1944 októberében is Hitlert választotta a háborúból való kiugrás helyett. A zsidó származású kommunisták 1945–48 között viszont nyilván nem rendelkeztek elegendő befolyással, hogy az országot Szovjetunió karjaiba lökjék – ehhez a szovjet hadsereg tőlük független jelenléte kellett.
- A keresztény középosztály mértékadó része végig kitartott Horthy (majd utóbb Szálasi) mellett, az ezekkel szembe forduló kisebbség mellettük „nem rúghatott labdába” komoly eséllyel. A kommunista hitű zsidó származásúak egy markáns rétege ezáltal viszont még a hatalomban lévő Rákosival fordult szembe, és nem jelentéktelen szerepe volt a sztálinista rendszer szétzilálásában. (Lásd az 1953 utáni pártellenzéket.) *Az a zsidó származású elit, amely igazságkereső dühével tűnt ki – tehát képvisel egyfajta mentálitásbeli folyamatosságot a magyar közéletben – állandóan korrigálta a maga irányvonalát: 1953-ban, 1956-ban, majd a hetvenes évektől kezdve a demokratikus ellenzékben való erős részvétellel, illetve az iránta tanúsított szimpátiával.*

A múlt feldolgozásában is erős különbségek mutatkoznak az említett különböző rétegek között. A zsidó származású elit – mint fentebb már szó volt róla – ezt egyéni szinten mélyen és alaposan elvégezte, s levonta a belőle fakadó politikai konzekvenciákat. Mivel közösségi tudata nincs, közösségi felelősséget sem ismer el.

A „keresztény középosztály” mai utódai, a jobboldali pártok mérsékeltbb és mértékadó csoportjai nem vitatják az 1938 és 1944 között hozott jogfosztó törvények valamint a deportálások tényét, és a kollektív felelősség gondolatát is ismerik. Hangsúlyozzák azonban az ország kiszolgáltatottságát, a német megszállást, az embermentők önfeláldozását és a magyarok szenvedéseit. Olyan stratégiákat működtetnek tehát, amelyek a magyar zsidóság elpusztításáért viselendő felelősséget *csökkentik*. Elhangzottak nem zsidó részről már nagyon kemény, önkritikus és őszinte szavak is, de ez inkább kivétel, mint szabály. Ugyanakkor létezik ebben a közegben egy nem túl nagy létszámú, de politikailag befolyásos réteg, amely 1944-ért *semmiféle felelősséget nem kíván vállalni*, ékesen bizonyítva, hogy aki a múlttal nem akar szembenézni, az annak bűneit újra elkövetheti.

Végül pedig: a Kádár-rendszer nem teljesen sikertelen modernizációjának következtében *kialakult egy új középosztály is, amely a fenti megosztottságot kívülről szemléli*. Ez a réteg, miután önképéhez (ha van ilyen) nem tartozik hozzá a mély történelmi tudat, nem sokat foglalkozik sem a fasizmus, sem a kommunizmus alatt elkövetett bűnökkel, rendszeres ismerete sem igen van róla, ellentétben a sérelmeket mélyen hordozó zsidó illetve nemzeti elitel. Ma pedig – ha történelmi tudat terén nem is – számszerűen már ez a legbefolyásosabb réteg.

Nézz vissza haraggal?

1895. május 3.

Május elseji gondolatok

...hogy kerül ez a téma a felekezeti lap hasábjaira?... Nekünk különösen tanulságos kérdés ez, mert hiszen ugyanazok a tanok és elvek, melyeket a jövő zenéjeként emlegetnek a szocializmus apostolai, – háromnégyezer éves zsidó könyvek lapjain vannak először lefektetve...

Csak általánosságban utalunk Mózes III. könyvére, melyben a rabszolgák iránti humanus bánásmódot parancsolja meg a becsületos zsidónak... A nyereségben való részesedés tana már el volt fogadva zsidó őseinknél, a munkáskéz védelme és megbecsülése pedig sehol nem volt olyan magas fokra fejlődve, mint minálunk...

...a legtöbb ősi erényünk még megvan, még most is példaszerű. Ilyen a bánásmód a kenyérkereső munkással, házi cseléddel; a »zsidó« gyárakban kevesebb a munkások panasza, a zsidó vállalatok humanusabbak, jobb fizetők, a munkás egészségére, testi lelki egészségére jobban ügyelnek, mint más felekezettiek.

De ékeesebben szóló bizonyíték még sem kell, mintha éppen a kereskedelmi forgalom, a merkantil közvetítés munkásairól beszélünk... Vajon ennek a közvetítő kereskedelemnek igen nagyszámú munkásai indítottak-e valaha szocialisztikus irányú mozgalmat? Gondoltak-e valaha sztrájkra? Pedig helyzetük súlyos. A legtöbb üzletben reggel 7-től este 8-9 óráig dolgoznak s ezek a kereskedelmi alkalmazottak... nem szocializmussal töltik el szabad idejüket, hanem önképző egyleteket, *nyugdíj-egyletet* csinálnak, tehát gondoskodnak magukról, nem úgy, hogy minél több sztrájjal igyekezzenek nagyobb bért kisajtolni, hanem úgy, hogy minél több tudással, minél nagyobb szorgalommal, jóakarattal vonják magukra kenyéradó gazdjuk figyelmét...

Új Kelet

Zsidó politikai hetilap, Cluj (Kolozsvár)

1920. május 8.

Döntött a békekonferencia

A san-remói békekonferencia legutóbbi ülésin döntöttek végre Palesztina sorsáról is. Mi e tanácskozások kimenetelében egy pillanatra sem kételkedtünk, mert a zsidó Palesztina felállítása ma már történelmi szükségyszerűség. A békekonferencia, amely a népi önrendelkezés jegyében ült össze, szankcionálta a zsidó nép ama akaratát, hogy újból felépítse hazáját. A határozat, mit a san-remói békekonferencia hozott, világhistóriai jelentőségű s a zsidó nép történetének 2000 év óta legnagyobb eseménye.

A zsidó nép milliói hálattal szívvel tekintenek ama nagy nemzetek felé, melyek megértették a zsidó nép lelkéből feltörő ősrégi vágyat és megadták a jogi lehetőségét annak, hogy harmadszor megalapítsa hazáját.

Töchija

1945. május 13.

1. szám

Levél az otthonból

A palesztinai zsidóság még évekkel ezelőtt küldöttséget küldött Törökországba, hogy kapcsolatot vegyen fel a náci megszállás alatt élő zsidókkal és irányítsa a mentés és ellenállás munkáját... A felszabadulás után 1945. március 13-i dátummal kaptuk az első levelet a Jewish Agency ezen képviselőitől. E levélből közlünk részleteket.

Drága Chavérok!

Leírhatatlan örömmel vettem kézhez leveleteket. Csodának éreztem, hogy még egyszer láthatom kezetek írását. Miután azonban elolvastam leveleteket, megértettem, hogy nem csoda történt, hanem bátorságotok és kitartásotok mentett meg benneteket és másokat. Nem akarok elzárkózni, inkább áttérek a benneteket érdeklő kérdésekre.

Néhány szót Erec Jiszrael és a cionista mozgalom helyzetéről: Ereben ma mintegy 700 000 ezer zsidó lélek él. A Hisztad-

ruthoz mintegy 150 000 fő tartozik. Egyik legnagyobb eredményünk a zsidó légio. 40 000 önkéntes harcol a hadseregben. A légio most Olaszországban harcol cionista zászló alatt és főparancsnoka is zsidó. Ígéretet kaptunk arra, hogy a berlini bevonuláson a légiónk is részt vesz. Mellékelten küldök nektek egy angol nyelvű bulletint a cionista konferenciáról, melyet most tartotunk Tel Avivban. Olvashatjátok azokat a nagy terveket, amelyek a zsidók százezreinek alijáját vannak hivatva megvalósítani...

Világosan meg kell értenetek: a leg erősebb politikai fegyvere a cionizmusnak, hogy *mit mond és mit követel az európai zsidóságnak*. Óriási jelentősége van annak, hogy az európai zsidók erélyesen követeljék az alija jogát és erélyesen szögezzék le, hogy nem hajlandók visszatérni azokba az országokba, amelyek nagy temetővé változtak. Az ebből folyó következtetések világosak: létkérdés számunkra, hogy országokban is legyen egy erős cionista mozgalom és egy erős Hechaluc.

1970. május 1.

Lenin

Centenáriumot ünnepel a haladó világ. Egy ember születésének a századik évfordulóját, a forradalmárnak, a gondolkodónak, Leninnek századik születésnapját köszönti mindenki, aki eszméi sugarában, tanításainak eredményeiben él. Lenin nemcsak az orosz nép, nemcsak az általa létrehozott Szovjetunió, nemcsak az 1917-es Októberi Szocialista Forradalom legkiemelkedőbb egyénisége, hanem a világ minden népének, az elnyomottak és gyarmati sorban élő százezer milliók reménysugara és világító fátykója...

Milliók és milliók, száz- és százmilliók élete, sorsa változott meg Lenin tanításai nyomán és az új társadalmi rend soha nem látott távlatokat nyitott az emberiség történetében. Nemcsak szputnyikok, nemcsak űrutazások jelentik a huszadik század e nagy haladását, de jelenti azt is, hogy mind több és több országban, mind több és több nép sorakozik fel a béke gondolata, Lenin békeeszméi mögé.

Kardos G. György

Ó, azok az első páncélosok...

...1947 telén! Minden kis lakatosműhely az országban a páncéllemezeket kovácsolta, melyekkel a korábban zöldeséget szállító teherautókat borították be. A lemezekbe lőrészeket vágtak, ezeken keresztül pásztázuk végig az utakat – mi, a hevenyészett kommandósosztagok tagjai –, s közben pajzán dalokat énekeltünk. A veszélyeztetett szakaszokon dombokra épült arab falvakon irányítottuk nem túlzottan hatásos fegyvereinket, az afrikai háború alatt zsákmányolt, s valami-képpen hozzánk került olasz karabélyokat. Addigra ugyanis szinte minden arab települést megszálltak az Arab Liga önkéntesei, irakiak, szíriaiak sűrű redőzetű kefejüket viseltek, napszemüvegeket, és történetárak keresztették a mellüket. Megkerülni nem lehetett őket, rozszant páncélosainkkal mi biztosítottuk az országutakon a konvojokba tömörült járművek közlekedését. Nagy veszteséget egyik fél sem szenvedett, pontatlan és hanyag volt a támadás és a védekezés is. „Páncélosok száguldanak rohamra...” – énekeltük, miközben agyonterhelt járműveinkkel lassan kúszunk előre.

Egyedül a transzjordániai légió által körülzárt Jeruzsálembe vezető úton, Báb el Vádnál estek el sokan, a korszerű angol fegyverzettel ellátott arab legionáriusok szinte minden második járművet kilőttek, az életben maradtakat lemészárolták. De azért mindennap újabb konvoj indult útnak, 17-18 éves fiúk próbálták áttörni a fronton, az országutat autóröncsök és hullák szegélyezték. A háború végén néhány páncélost megfelelően „mumifikálva” elhelyeztek az út fölé magasodó dombokon, örök emlékül azoknak a mosolygós képű fiataloknak, akik talán nem is tudták, hogy mit tesznek, azt hősiességnek hívják, hozzátartozott az életükhöz, mint az iskola, a szerelem és a futball.

– *Salom, Ariela* – mondta Dan reggel, mielőtt elindult –, *este találkozunk a Népházban.*

Délben arab legionáriusok rugdosták le a holttestét az árokba.

Így ment ez.

Kilőtt páncélos a Jeruzsálem felé vezető úton

Ott lődörögnek Jeruzsálem óvárosában...

... – éppen a Szent Sír temploma előtt –, én meg nézem őket, és nagyokat nyelek. Ha elmondanám nekik, hogy milyen nehéz volt elkezdni, nem hiszem, hogy nagyon érdekelné őket. Pedig eszembe se jutna a történelemtől mesélni, harcokról, hódításokról. Elmondanám, hogy mi volt a legnehezebb. A legnehezebb az volt, hogy a közlegény, aki még egy hónappal azelőtt együtt szórta az almot a kibucban a tehenek alá az ezredessel, nem tudta kiejteni a táborban: Igenis, Parancsnok! Ehelyett azt mondta: *Ne toszogass folyton, Joár!* Nincs fegyelem, állapította meg a vezérkar, amely minden héten új egyenruhával lepette meg bennünket. A mi hadseregünkben minden nap ünnep – állapították meg a katonák. Úgy kosztolunk, mint hosszúnapi, úgy vagyunk elszállásolva, mint sátoros ünnepkor, és úgy öltözünk, mint Purimkor. Még a tisztelgés formája sem volt eldöntve, élénk viták folytak, hogy átvegyük-e a hagyományos angol tisztelgést, vagy találjunk-e ki valami újat? A katonák végül azt

javasolták, válasszuk az arab köszönést. Jobb kezünk ujjával megérintjük a homlokunkat, majd a zubbonyt a szívünk fölött. Némi módosítással csupán a közlegény érinti meg a homlokát, mondván: *Micsoda kupleráj ez az egész!* Mire a tiszt a mellére mutat: *Nekem mondd?* Nagyon sokat nevetünk magunkon. Mellesleg frontról frontra hurcolkodtunk – a függetlenség első heteiben hét arab ország hadserege nyomult előre –, robogó teherautókról szórtak ki bennünket, pergőtűzben kúsztunk előre lőszeres ládákkal, telefonhuzalokkal és az aknavető alkatrészeivel megterhelve, szuromrohamokra indultunk többszörös tülerő ellen. Dehát ez nem volt komoly dolog, ez benne volt a pakliban. A legnagyobb nehézség továbbra is az maradt, megállni a szomszéd hentes fia előtt, akivel valaha mindig együtt fagylaltoztunk, és azt mondani neki: Igenis, Parancsnok!

Volt, aki úgy esett el, hogy ez soha nem jött ki a száján. Hiába, nem volt fegyelem.

Kell e képhez kommentár?

A történet Párizsban kezdődött...

...Christiane Rochefort házában. Az ismert francia íróknél vendégeskedett a képen látható kitűnő izraeli héber író, akinek éppen a könyvét fordította, s egy regényt ajánlott neki, amit franciául olvasott. Ámosz éppen Budapestre készült egy akadémiai előadás-sorozatra. Még a repülőgépen elkezdte olvasni a könyvet – az Avraham Bogatir úr hét napját –, majd Budapesten, a szállodában befejezte, azután felhívott telefonon. A Fórum teraszán találkoztunk, késő estig együtt voltunk. Élményeiről később két oldalas cikkben számolt be a legnépszerűbb izraeli napilap, a Jedioth Ahomot hasábjain. Egyebek közt ezt írta:

„Ha létezik egyáltalán ez az illat, Erec Izrael illata, akkor ez a könyv lapjaiból áradt, időben és térben annyira távol. És micsoda illat!

Csernikovszkij (klasszikus héber költő K. G. Gy.) versében lovas futárt menesztenek a száműzöthöz, egy hazai virágot visz magával. Gyere haza! – mondja a virág. A virág illatának nem lehet ellenállni. A száműzött megsarkantyúzza a lovát és vágat haza.

Velem ez fordítva történt, Kardossal is fordítva történt. Nem én vittem Kardosnak a vi-

rágot. Ő hozta magával Budapestre. Budapesten, hazafelé készülődben ő adta nekem, hogy szagoljam meg.

Nálunk már nem található ez a virág.

Már senki sem emlékszik erre az illatra.

Csak ott, Budapesten, a Duna partján éreztem ismét ezt a régi, elfelejtett illatot, Erec Izrael illatát.

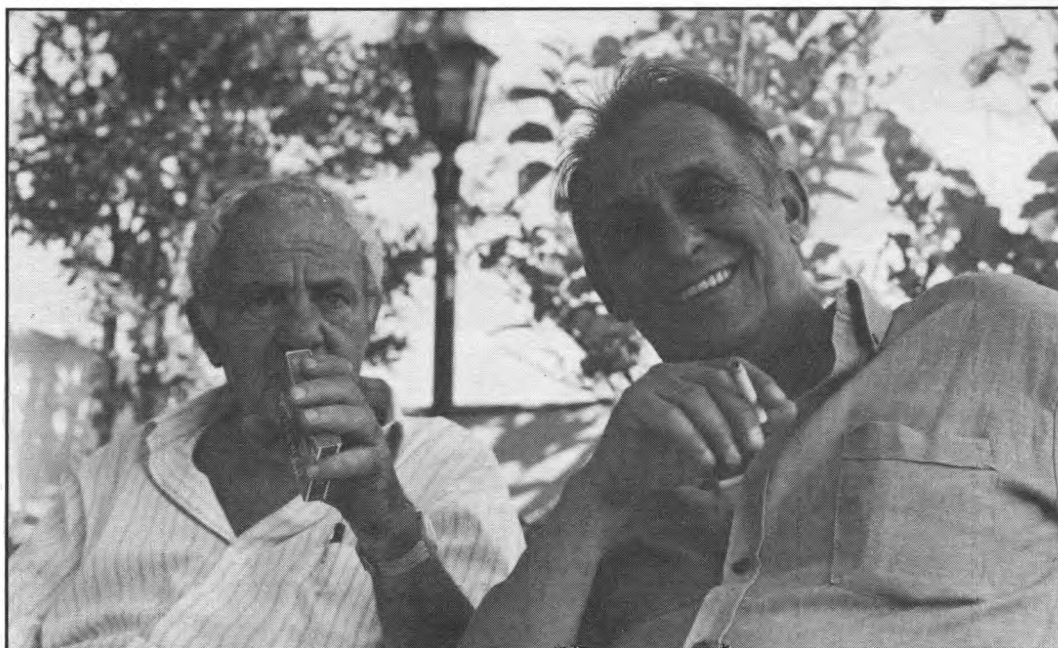
Hogy mit tesz a véletlen...

...Aznap, amikor a cikk megjelent, egy izraeli könyvkiadó – Benjámin Geppner – útban Róma felé, a repülőgépen olvasta

Benjámin Geppnerrel, a Bogatir izraeli kiadójával

Ámosz Kenannal

Ámosz írását. Bécsben megszakította az útját és eljött Budapestre, hogy találkozzék velem. Elkérte a könyvet angolul, reggelik kiolvasta és azonnal szerződni akart a héber kiadásra. Ámde, szombat lévén a hivatalok zárva voltak. Mit lehetett tenni? Elmentünk a Dohány utcai zsinagógába és ott kötöttük meg szóban, minden részletre kiterjedően a szerződést. Ennél különösebb módon, azt hiszem kevés vállalkozás jött létre a világon.

Gondolni sem mertem volna...

...hogy a könyv valaha megjelenik héberül és azok is elolvashatják, akik – ha más néven is, más tulajdonságokkal felruházva, de azért felismerhetően – szerepelnek benne. A regény megjelenése után az első levelét Rinától, Avraham Bogatír – a valóságban Avraham Haramatinak hívták – lányától kaptam. Nagyon szép, megható levél volt, megtudtam belőle az elmúlt harmincöt év családi eseményeit. Azután személyesen is eljött hozzánk, egy albumra szóló régi fotót hoztak magukkal, együtt fejtünk valaha az istállóban, ő ti-

Bűnbeesés? Rinával és a gránátalmákkal

zenőt évesen, hosszú szőke hajfonattal. Budapesten már egy nagymamával találkoztam. Tavaly, amikor a tévével jártam Izraelben, az első utunk Beer Turiába vezetett, gránátalmákat szedtünk a fáról, mint régen, és örültünk egymásnak.

Beer Tuviában...

...mindenki olvasta a könyvet. A gazdák áradó szeretettel fogadtak, sokan még emlékeztek rám. Az egész stábot megvendégelték. Már semmi sem emlékeztetett a régi falura. Gondoltam, szántok egy kicsit – ez benne volt a forgatási tervben –, de már egyetlen lovat sem találtunk. Jamaha trak-

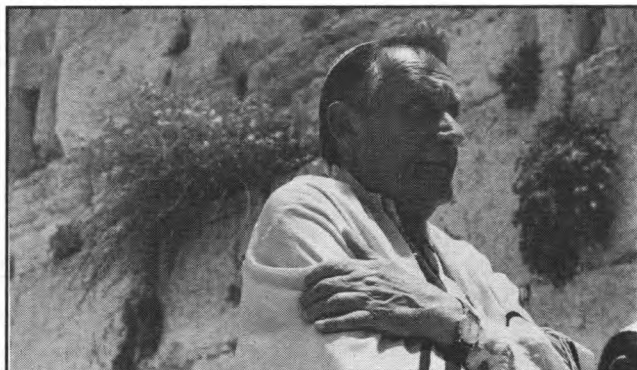
Beer Tuviában a mosávlakók megvendégelték az egész stábot

torok robogtak el mellettünk, s a régi világra csupán a munkában elvált arcok emlékeztettek.

Be kell vallanom...

...a Siratófalnál nem a régi szentélyt sirattam el, hanem a saját kalandos ifjúságomat, amely ekék és fegyverek között telt el, hányatott volt és mégis gyönyörű.

A Siratófalnál

Szántó T. Gábor

K.G.Gy.

„a mocskos sorok az
»Avraham Bogatir hét napja «
szellemisségét tilkrözik.»
(Részlet egy olvasói levélből)

A SZERKESZTŐ ÍRNI KÉSZÜLŐDIK tárgyáról, utánanéző adatainak, pontosan mikor kell megjelenjen a cikk, majd beüti a mennykő, a tervezett időpont előtt két lapszámmal, egy a tárgyat is érintő, túlhazbó olvasói levél formájában, mely a szerkesztő által úgy ítéltetik, hogy választ nem érdemel, ám a zsidó önismeret fejlesztése céljából közlése elrettentő példaként tanulságos. Utóbb élőszóban és telefonon tiltakozások érkeznek, s a szerkesztő önkritikusan úgy dönt, jogos az óhaj, hangot kell kapnia ezeknek, kis válaszreflexiót fogalmaz, kiáll a tárgy védelmében.

Aztán rápillant a naptárra, és feszengeni kezd. Már csak két hét a tervezett írás leadási határidejéig, a következő hónapban aktuális a dolog. Kínos, hogy minden figyelmes olvasó azt hiszi majd, nem más ez, mint *kaserolás* a malőr miatt, tiszteletkőr és hamunak fejre szórása.

Holott.

Holott semmi más nem áll távolabb szándékától, mint az apológia és a rehabilitáció. Mert tudja, tárgyának erre semmi szüksége az épeszű, éperzésű és éperzékű befogadók körében.

Holott, de ezt a többieknek hiába is magyarázná.

*

A tények:

Kardos G. György 1925. május 10-én született zsidó polgárcsaládban. 1944-ben bori munkaszolgálatos, jugoszláv

partizánok szabadították fel, kalandos úton Palesztinába került, hét évet töltött ott. Részt vett a Függetlenségi háborúban. 1951-ben kommunistaként tért haza. Másfél-két évtized múltán regénytrilógiában dolgozta fel palesztinai–izraeli élményeit. Kritikai siker, fordítások és külföldi kiadások, nemzetközi ismertség és elismertség fogadta a műveket. Arról az országról írt, ahová nem utazhatott a keleti blokk polgára, amely országról a kommunista diktatúra sajtója csak szitokszavakkal szólt az idő tájt s még vagy két évtizedig. Időközben kilépett a kommunista pártból.

A regények kendőzetlen realizmussal dolgozták fel a korabeli közel-keleti világ fájdalmas ellentmondásait, és/de megjelenhettek. Ez tette gyanússá őket, vagy az ellenszenvessé, hogy egy zsidó író olyannak ábrázol zsidó figurákat, amilyenek a valóságban, nem tudható. Az izraeli magyar ajkú s a magyar-zsidó olvasók körében K. G. Gy. műve nem váltott ki osztatlan tetszést, s ez korántsem szubtilis irodalmi okokkal magyarázható.

K. G. Gy. előtte és azóta számos musical-librettót, forgatókönyvet, számtalan tárcát és elhíresülten maró iróniájú glosszát írt, az *Élet és Irodalom* prózaszerkesztőjeként, majd a *Kurír* munkatársaként működött, s a közelmúltban újabb sikert aratott regényt adott közre. Jelenleg rendelkezésre álló információink szerint ez utóbbi könyve nem okozott botrányt.

*

Lapozzuk fel az olvasónaplót.

Miért is nagy mű az *Avraham Bogatir hét napja* (1968)? Mert a sarkítottan egyedi sorsok s a tér és idő által determinált létélmény kiegyensúlyozottan, egymást igazolva mutatkoznak meg benne. Ott és akkor lehetséges a franciául is tudó, Cvetájevából és Jeszenyiből idézgető orosz paraszt-zsidó és az emigráns orosz bankár lányának különös, lefojtott szerelme, míg más háttérrel hiteltelenné válhatna. A lassan hömpölygő, finoman csiszolt részleteket is hangsúlyozó nagyepikai cselekményszövés széles tablót enged látnunk, mégis végig feszes a történetvezetés.

A főhős személyében olyan sokrétű jellemrajzzal ajándékoz meg a szerző, mely a világirodalom legrangosabb mércéihez fogható. Bár a magánélet számtalan hétköznapi Odüsszeiáját járja végig, a zsidó történelmi sors diaszpóra gyökerei, a haluclét keservei vívódnak benne, népmesei erejű mintát sugároz embersége.

Sorsdrámák példázzák a triviális tételt, hogy az igazság megosztott. A regény persze csak erkölcsi igazságot szolgál-

Rinával és feleségével, Anikóval

tathat, ha a homályos történelmi kontúrokból a maga finomabb eszközeivel előhívja a részleteket, bizalommal ránhagyja a tények fölötti ítélkezés terhét, s mi – előítéleteinktől eloldozódván – felnövünk a feladathoz.

*

Míg a Bogatir forgatókönyvszerű, a *Hová tűntek a katonák?* (1971) kamaraszínházi szcénát mutat. Unikum a háttér is: a Közel-Keleten harcolt Anders-hadsereg szerepe, szelleme, tisztjeinek mentalitása. A kórház kusza, fülledt szexuális viszonyai (német ápolónő, olasz orvos, lengyel asszony, arab ápoló), s a szűk térben felszikkázó indulatok Bábeléből – melyet kritikusan a háború utáni megzavart világállapot jelképeként magyaráztak – nincs menekvés.

Tabló ez, látélet egy beteg civilizációról, ahol test és lélek egyként áldozata a kórnak, s ahol csodás kivétel a saját lábán távozó.

Az első könyv dinamikus cselekményével szemben, bár a tempó és a jelenetezés hasonló, itt valami statikus izzás feszíti az írás szövetét. Az ezt szolgáló szűk tér és mozdulatlanlág a *Varázshegy*et juttatta egy kritikusa eszébe, csakhogy itt, a második világháború múltán már tudható, ami Thomas Mann-nál még nem: sem a háború, sem a fegyvernugvás nem hoz megváltást. Recept nem, legfeljebb látélet adható, amiben nincs köszönet: nemcsak a főhős arab fiú szemszögéből nézve érthetetlen a világ, hiába beszélünk – mint ő – akár négy nyelven. A megértés lehetetlensége univerzális.

*

K. G. Gy. mint minden profi író, tagadásban van műve önéletrajzi jellegét illetően. *A történet vége* (1977) nem az ő történetének vége, mondja a leszerelő őrmester, a magyar

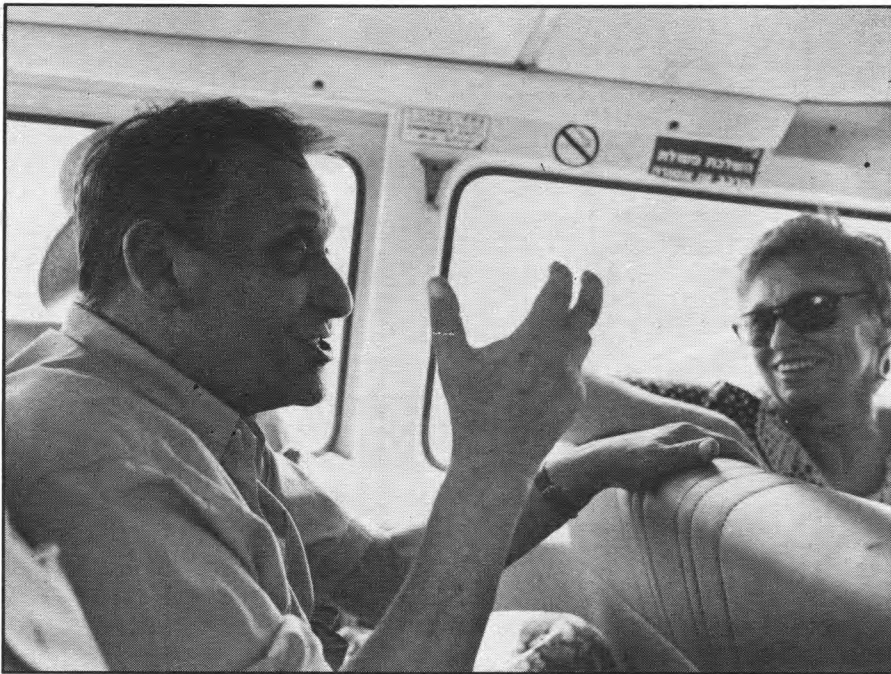
származású Uri kapcsán, aki maradhatna, hiszen huszonöt dunám araboktól elfoglalt m'ári földet szavazott meg neki a falu, s aki a novella jellegű flashbackekkel tarkított, ezért a korábbi két kötethez képest lazább szövéssű regény végén *elme*gy. Nem derül ki, visszatér-e szülőföldjére, vagy helyben kezd civil életet. További sorsa ismeretlen. Ahogy múltját sem ismerhettük meg, jövőjét sem tudhatjuk. De *távozik, leszerel*, hangsúlyosan *kiszáll* addigi életéből. A *Trilógia* korábbi kötetében folyamatos jelen időben, harmadik személyben zajlott az elbeszélés, itt az egynapos cselekmény jelenidejűségéhez egyes szám első személyben fogant beszédmód társul. Nyersebb a hangvétel, distanciátlanabb a megformálás. Testközelibb élmények, nem titkolt értékítéletek. Az ötvenéves szerző férfiideáljának gondolkodásmódja hatja át nála fiatalabb hőse szemléletét.

K. G. Gy. leszerelt és eljött. Senkinek nincs joga erkölcsileg minősíteni döntését. Vívódott-e ezen valaha, vagy éppúgy nem releváns számára morális megfontolás tárgyaként e kérdés, mint az identitását firtató, nem tudom. *A történet vége* mindenesetre nem kerülheti el, hogy talán soha fel sem tett miért kérdésére adott válaszaként értelmezzük.

Anyja miatt jött haza, nyilatkozta e hasábkon (s mi csupán elgondolkozhatunk, jogos volt-e elemzőitől, hogy jeridáját ok-okozati összefüggésbe hozták a regényekből általuk kiolvasott csalódottsággal, „egy kétezer éves álom végével”). Később innen, ha akart volna menni, se lett volna már visszaút. Nem onnan el, hanem ide vissza jött, mondja, de nem tagadja, hogy ott és akkor, 1950–51-ben valami megváltozott.

Ha ottmarad, nem ír regényt, se operettet, se forgatókönyvet, még tárcát vagy glosszát se. Megfelelő ember a megfelelő feladatra: haza kellett jönnie, hogy a távlat regényesítse

Hát nem értitek?

az emlékeket. Hogy a *Trilógia* itt született meg, a sors különös adománya a magyar nyelviségnek, táptalaja (lehetne) a magyar-zsidók büszkeségének, de mindenképpen anyagi csődje a szerzőnek. Ha történetesen angolul íródik, K. G. Gy. ma milliomos és sztár lehetne, s ha van türelme (s nem akarná rövid távon tetemes mennyiségű „aprópénzre” váltani opuszát), komoly mozi rendezhetnének könyveiből.

*

Ha forgatókönyv születne a *Trilógia* darabjaiból, az egy film anyagául szolgálhatna. Úgy képezem, időben és cselekményben lassan kibontakozó, nagy tabló lehetne, több, párhuzamosan futó, helyenként mintegy véletlenül érintkező vagy egybefonódó történetzállal. Hősi eposz átlagemberek életéből, mely prózai véget ér. A régi-új hon elfoglalása fájdalmas, véres és mocskos. Felemelő. Utólag – a megszépítő messzeség hollywoodi szemüvegén át – már csak ez utóbbi látható. Például a *Schindler listája* rózsaszín hepiendjében. Ezért fontos K. G. Gy. *Trilógiájának* oly sokat vitatott harmadik kötete is. Aminek kapcsán kiderül: van aki *bessokall*. Aminek kapcsán azt nyilatkozta: „Ezzel a regénnyel számomra a történet véget ért. A valóságban persze nem ért véget.”

Ami négy évtized alatt történt s ami az elmúlt három év alatt, nem lekicsinyellhető, de lényegét illetően már nem erre az írói tollra kívánczik. Arra, amely megírhatta az eposzt. Az ő története így kerek, ennél nem is lehetne kerekebb.

Az a több mint fél évtized, amit K. G. Gy. ott töltött, egyedí, megismételhetetlen adománya a létezésnek egy leszíró számára. Sarkos igazságok, a nietzschei *A tragédia eredete* értelmében vett dionüszoszi élmények forrása a mandatárius hatalom ellen folytatott s az első arab-izraeli háború a huszonéves, bori munkaszolgálatot túlélő fiatal férfinak, aki szembesül itt mindazzal, ami az előzményekkel egy életre

elegendő anyag a világ kimondásához s az ember ábrázolásához. Gonoszhoz és jóhoz egyaránt. Volt kiszolgáltatott és halálra szánt, lett fegyveres, aki ölt és foglyokat kísért. Férfiakat, akik őt ölték volna meg, és fiatal nőket, akik neki és társainak voltak kiszolgáltatva.

A bölcs kevés szóból is ért. Legyen elég ennyi egy pályakezdés vázlatához.

*

K. G. Gy. megveszekedetten baloldali. Nem ideológiák szószólójaként, erre alkatilag alkalmatlan; nem igazán esszéizáló, teoretikus elme, inkább szenzibilis, lobbanékony, aki vérbeli írőként, sorsokon át-eresztve, azokkal együttérezve foglal állást, a másik, az elesett iránt érzett szolidaritásból. Kétségtelenül

belefonódott e szemléletmód művei szövetébe. Szerencsétlensége, hogy korabeli hazai kritikusai ezt a reális társadalomkritikát fújták fel, harsogták kórusszerűen, hogy kiegyensúlyozzák egyébkénti elragadtatásukat, palástolják a kritika lehetetlenségét ott, ahol a szabad beszéd korlátai a műbírálatra is kiterjedtek. „Sok feltételezésről, amit a könyvről írtak, nekem fogalmam sincs” – vágott vissza egy interjúban a *Bogatírra* utalva.

Tény: K. G. Gy. is rossz időben volt tagja a pártnak, s bizonyos lelkiismeret-furdalást érez ezért. Mentségére szolgáljon, bár menthetetlen időben lépett be (1957) jókor, jókorán (1969) mondott búcsút az MSZMP-nek.

*

Nem volt benne elfogultság egyetlen ábrázolt nációval szemben sem. Nem történelemkönyvet írt, de a realista ábrázolás során a szenvedő erkölcsileg megigazul. A zsidók felsziszszentek: arabbarát, öngyűlölő? Kíváncsi lennék a *Trilógia* arab fogadtatására. Talán az felmentené.

Tudja, hogy vannak bizonyos nemzetkaraktológiai igazságok, de ezek nem misztifikálhatók, mert a kivétel *nem* erősíti a szabályt. „Mesterségesen megtörték két nép békés egymás mellett élését” – meséli a gedérai arabok kitelepítéséről. Fájdalommal beszél a történekről s bizonyos értetlenséggel. Emlékszik az arabok kegyetlenségére, de nem felejtí Dir Jaszint sem, ahol zsidók mészárolták le egy falu *civil* lakosságát, több mint kétszáz lelket.

Az igazi círoszt nem az „eredeti” nációk alapján szegregáló társadalom szatírja, nem a karikatúrisztikus Beginpórtre a *Bogatír*ból, nem a harmadik kötet magyar-zsidó szereplőinek, a részeg szatmárernek vagy az antiszemita viccek típusfiguráját idéző, csak magyar könyveket tartó, új olé könyvkölcsönzőnek a szálnalmas figurája hozta K. G. Gy.

fejére, hanem *A történet vége* (első kiadásának) 297. oldala. Az a jelenet, ahol katonák fognak el egy fiatal arabot, igazolják, majd látványosan elengedik, s a következő pillanatban egyikük, egy szabre fiú hátba lövi egy zsákmányolt és importált *Schmeisserrel*, az SS közismert géppisztolyával. Mindannyian láttunk már ilyen epizódot világháborús filmekben, ahol *nácik* végeztek így áldozataikkal. Ezért hördült fel az izraeli magyar sajtó, ezért sokkol valóban ez a momentum, s szisszenünk fel *mi* valamennyien, borzongva és feszélyezetten, s mondjuk ki a szégyenteljes kérdést: lehetséges, hogy egy *zsidó* képes ilyesmire?

K. G. Gy. tudja a választ: az őrzőtagja volt.

*

Két magyar rabbi beszélget a kilencvenes évek közepén egy kóser étteremben. Az egyik az ötvenhatos forradalom óta a szabad világban praktizál, a másik itthon kényszerült átveszteni a diktatúra évtizedeit. A helyzetükből adódó különbség s a valahai azonosság nyilvánvaló.

Együttes erővel szidják a *Bogatirt* – még csak nem is *A történet végét* –, hogy az a bolsevik anticionista politika apológiája, s elfogultan, torz módon ábrázolja Izraelt. Bár lehetne megrendelt politikai üzenettel remekművet írni, mondom cinizmussal. Bár ott lettek volna e művek élményforrásánál, hogy kézzelfogható bizonyosság lenne számukra az, amire ma kétkedően és indulattal legyintenek.

De miért is ez az indulat? Miért a mottóban idézett mérhetetlen harag?

Számon kérhető volna egy Izraelt a maga tökéletlenségében ábrázoló, a tárgyhoz méltóan szikár hangvételű regénytrilógián s a vallástól eltávolodott baloldali internacionalista szerzőjén az egzisztencializmus hazai „felfedezése” és irodalmi térnyerése idején az *ahavat Jisrael* öncenzúrája?

Számon kérhető-e a vallási igazság, a közösségért viselt egyéni felelősség az alkotó, ezért hangsúlyosan egyedül-, kívül- és esetenként szükségszerűen szembenálló individuumon, vagy a mű igazságán? A dacos csak azért is némaság szolidaritása a megszólalón, mert ha a cenzurális viszonyok közepette a szépről és a jóról nem szólhatunk, akkor a reális

se jelenhessen meg, mert úgy tűnhet, hogy egyes kiragadott elemeiben a diktatúra ideológusait igazolja?

Vagy számon kérhető-e a szinte kötelező félelem s az ebből eredő „kettős beszéd” hiánya, a mást mondunk mint gondolunk demoralizáló gettőelve azon, aki nem fél?

Számon kérhető-e a gyökértelesség korhű ábrázolása, ha az újjászülető nemzet kulturális vákuuma a regényidő idején még nem töltődött föl a számtalan hajszálérből éltető nedvekkel?

Számon kérhető-e másfél évtized munkáján az időközben megszakadt magyar–izraeli diplomáciai viszony?

Számon kérhető-e az igazi alkotáson irodalmon kívüli szempontok?

A válasz természetesen csak nemleges lehet. Kritizálható a *szerző* téves politikai nézeteiért, egykori pártállásáért, a zsidóságtól való eltávolodásáért, ám regényei koherens művek, nyoma sincs bennük azoknak a sanda megfontolásoknak, amelyekkel megrágalmazták. Ez utóbbi feltevés a zsidó paranoia, sértettség és úzottság, befeléfordulás és túlkompensálás jellegzetes kreatúrája, évezredes kiszolgáltatottság, megaláztatottság neurotikus következménye. Ha hibázzunk, s mások rosszat mondanak rólunk, mi nem gyakorolhatunk önkritikát, ha ez méltányos lenne is – ez az uralkodó szempont rendszeremleges és tárgyunkon messze túlmutató realitás a hivatalos zsidóság berkeiben, de jócskán akad e szellemiségtől sugárfertőzött civil is.

És nincs az a diaszpórabeli alkotó, aki megúszná e halk exkommunikációt hitsorsosai részéről, ha Izraelt vagy a zsidókat olyannak ábrázolja, amilyenek.

*

Az író alapvető feladata, hogy a létezés bármely aspektusáról, műfaja formai szabályai szerint valami eredetit és lényegeset közöljön. Ne kommentáljon, moralizáljon, de ábrázoljon, ez a titka, s ha jó, ettől válik igazán sokkolóvá a mű, hogy nem kimond, de megjelenít, nem maga érzeleg, de érzelmet kelt, ha kell, olykor mértéktartóan poentíroz, szenttelenül szembebit azzal, ami van.

A valóságnak az a szelete, amely K. G. Gy. osztályrészéül jutott, hogy írói élményanyagává lehessen, a zsidó történelem legutóbbi kataklizmája volt. Elie Wiesel *Hajnal* című regénye erről *moralizál*, lélektani hátterét adva a dilemmának. Nehezebb választás aligha képzelhető el annál, amikor egyetlen választás adatik: az ember áldozat lehet, vagy legszentebb akarata ellenére gyilkos. Gyilkos, még akkor is, ha háború zajlik, s a Ne ölj! törái tilalom alól ez felmentést ad. A *Hajnal* végén, egy éjszakányi vívódás után a főhős Elisa elsüti a fegyvert, s ezzel a zsidó történelem új szakaszába lép. Nem szólnak fanfárok. Mert a népek egyénekként nem fogadták be őket, népként kell asszimilálódnak a zsidók, a népek morálját magukévá téve, *magyarázza ez a regény*.

Roszbabb pillanatokban a fegyveres ember visszaél hatalmával. A háború gyakorta a fegyveresek rosszabb hajlamait erősíti fel.

A *Trilógia* nem kommentálja, de ábrázolja a negyvenes évek vége, ötvenes évek eleje burjánzó palesztinai–izraeli televényét, s hangsúlyosan az egyéni sors prizmáján keresztül látatja a közösséget, ami ebben a fénytörésben nem

ugyanarról szól. Tudva a háttérrel s átérzve a valaha tán lelkesedő, majd elszörnyedő, végül eltompuló átlagember összetett és ambivalens viszonyát a közeghez, melyben él, sokrétűbb, mélyebb benyomást szerezhetünk. A *Trilógia* különös ereje abban rejlik, hogy nem expressis verbis válaszolja meg a maga által indukált kérdéseket, szereplői nem esszéizálnak róla hosszas monológok mögé bújva, mégis képes érzékeltetni helyzetük feszültségeit, s épp e ki nem mondás által, őrlődésük következtében válnak átélhetővé történetük mögé rejtett kétségeik, feloldhatatlan ellentmondásokkal terhelt sorsuk.

Raymond Chandler magánetektív hőse, Philip Marlowe közvetlen rokona Urinak *A történet végéből*, miként a vadnyugat hősei is. Hanghordozásuk, gesztusaik, életszemléletük rokonítja őket. Rohadt a világ, mondják, s túlélni próbálnak, integritásukat őrizve. Elnyomják szorongásaikat, kemények és cinikusak. A tehetetlen intellektus önvédelmé ez, mert a világ rossz, s erejük kevés, hogy változtathassanak rajta. A világot már nem, legfeljebb magukat akarják megváltani. Ami megmarad: flegma kívülállásuk, hűvös távolságtartásuk. Nincs közük hozzá. Nem miattuk ilyen a világ, a világtól ilyenek ők. S ez látszik valamennyiükön. Jel a homlokukon. Ez a jel homlokukon.

*

A *Trilógia* világa helyenként szenvtelenül ábrázolt, szigorú vidék. A szeretettel rajzolt hősök is mind gyarlók. A *Jutalomjáték*, negyedik regénye, a *Trilógia* játékidejét követi, s a magyar „ötvenes éveket” idézi fel. Különös ellentmondás érzékelhető a történelmi periódus hangulatáról szóló általános ismeretünk és a regény világa között. A cseh irodalmi példával ellentétben nálunk nem gyakori a diktatúra abszurdumát humorba ágyazva felidézni. A *Jutalomjátékban* a gyarlók is mind szerethetők. Megbékélő irodalmi Moncloája ez négy évtized távlatából a magyar történelmének. Amikor számonkérés és jóvátétel a kurrens áru a politika piacán, ez a *charmeur* előhív a kalapjából egy humorában, nyelvi fizeiben valami sosemvolt, bukolikus békeidőt felidéző prózát, ahol alig-félig azonosíthatóan mozog a színházi regény színpadán valaha volt író, költő, színész és rendező, s ahol hihető, hogy joggal hiszik, elmúlik ez a cőresz is felőlük, eljő egy jobb kor, melyben újra lesz „pezsgő és sósmandula és rafinált ajakmunka”.

*

Aki nem tudná, K. G. Gy. vastagon ismerheti egy vidéki színház kissé poshadt, áporodott, de éppen megereszkedtségében érzéki világát. Dramaturguskodott ilyenben eleget. Sztorijait, anekdotáit is társalgókban és öltözőkben, bárókban és kisvendéglőkben, albérletek és kölcsönlakások félhomályában csipegethette fel.

Olvasható-e még egy olyan *hommage* az egykori Niszlel-féle kóser kifőzde libatepertős pogácsás, maceszgombócós, sóletes világáról, mint a *Jutalomjáték* lapjain? Ez az atmoszféra, a sötétségben is igazi fényt látó derű és a valóban elnéző

Visszanézve. Fotók: Révész Tamás

szerepet, no meg az egész mint konstrukció – a lassan körbepasztázó írói kamera, mely huszonnégy óra alatt a vesébe is belát –, az arcok, midedek, állólámpák és abroszminták, szerelmi suttogások és ripacsériák mozaikkockáiból saját világot teremt. Szemérmetlenül emberi érzelmekről, hús-vér vágyakról mesél, melyek a kor vastraverzei és harsogó rádiószózatái mögött meghúzódva a túlélés esélyeit erősítették.

Bár ifjúkora és érett férfikora idejére vezet vissza a történet, a végéről értelmet nyerő s az egészet átható *gyengéd* szemlélet az öreg Kardosé. Túl jön és rosszon, ilyen és olyan totalitarizmuson, kicsapongásokon, hangos sikereken és olykori fájdalmas sérelmeken, a maradandó apróságokra összpontosító bölcsesség sugárzik át a sorokon. Az öreg szerelmes ragaszkodása emlékeihez. A másfél évtized, amit a közben félretett regény írásának ideje átvált, nem okozott stílustörést a megformálásában. Nagyon más világ és nagyon más világkép, mint a *Trilógiáé*. Csak a tárgy által meghatározottan, mintegy írói eszközként, vagy a tér, az idő s a közben zajlott cselekmény drámai hármasa által determináltan? Nincs válasz, maradjon ez a majdani biográfus házifeladata. A *Jutalomjáték* így kerek, talányosan. Síró-nevető bohóc, pirosposzsgás, majd kicsattan az egészségtől. A manézból kifele menet még visszakacsint. Tudja, a leltár csak hiányos lehet. De tudja, hogy élt, nem is akárhogyan. S tudja, hogy ebbe más is belehalt már.

*

K. G. Gy. népi író, már Veres Péter is utalt rá. Népi zsidó vagy zsidó népi, izlelgezzük a szót! De tényleg, ha a népnek címkézett kortárs magyar irodalom tárgyválasztása, szemléletmódja, nyelvhasználata, stílusa alapján sorolhatjuk e kategóriába, nem túlzás azt állítanunk, az egykori gedérai

mezőgazdasági munkás, a Hagana katonája, későbbi izraeli rendőr, még későbbi pesti kőműves, győri színházi dramaturg és kávéházi librettószerző a *Trilógiával* középkorára *echte* népi íróvá érett.

Kinek a regényei ezek? Kritikusai megnyomták a jelző hangsúlyát, amikor arról beszéltek, a *Trilógia magyar* mű, írta egy alkalommal Réz Pál. Ha tárgya miatt nem kaphatott – anno – nagyobb elismerést, itthon, az elmúlt fél évtizedben ez pótolható lett volna az életműért adott Kossuth-díjjal, különösen a két éve kiadott *Jutalomjáték* után, melynek megjelenése ilyen regényínséges időkben azért mégiscsak esemény volt.

Nem *elég jó* könyv a *Bogatir*? Humbug a nemzetközi elismerés, a több mint másfél tucat külföldi kiadás? Hol, ki előtt és milyen mérce alapján kellene még megméretetnie? Az éles kontúrokkal operáló realizmus lenne itt és ma *ciki*, amikor már-már lecseng a posztmodern? Netán a közeg? Mégsem volna a külső szemlélőnek *elég magyar* az a három könyv?

*

K. G. Gy. négy évtized után, egy róla szóló s évek óta szerveződő portréfilm ürügyén jutott el újra Izraelbe. Lázasan készülődött, tankönyveket kért kölcsön, nyelvtanárt keresgélt naprakésszé frissíteni héber tudását. Aztán elutazott, visszajött, s rá félévre újra indult, ekkor turistaként látogatta meg az Országot. Az is megváltozott, meg ő is. Mindketten túl bizonyos álmokon és csalódásokon, egymáshoz öregedtek. K. G. Gy. részéről kétségtelenül fellobbant valami vonzalom, talán nosztalgia, Gedéra, a tenger, az egykori barátok s a ma is kétségtelenül figyelemre méltó katonalányok miatt, a középkorú Izrael iránt.

Van-e abban öregkori szentimentalizmus, hogy a nagy találkozások élményével, a „ha fiatalabb lennék, biztos ott élnék” felindultságával tért haza, nem tudom. Valami történetet köztük. De hogy K. G. Gy.-nél az előbb idézett mondat csak különös fénytöréssel értelmezhető, abban bizonyos vagyok.

*

Ha mostanság nem ír forgatókönyvet, nem bajlódik jól fizető munkákkal, melyekre csak legyint, nem lohol adóalap-csökkentő befektetések után, K. G. Gy. olykor nyugdíjasklubba jár, a Salomba. Már másodszer hívták meg az „öregék”, mondja leírhatatlan hangsúllyal, s nekem el kell nyomnom mosolyom, hiszen kortársairól beszél. Van persze igazság abban amit mond, hiszen egy-két kósza szívműtéten és elhúzódozó kezelésem kívül semmi nem utal életkorára. Akik általában körülveszik, amiről és ahogy beszél vagy ír, ahogy a világot látja, arra utal, hogy fényév választja el hallgatóitól. Mintha nem ugyanannak a századnak lettek volna át- és túlélői, nagyjából azonos kondíciókkal.

„Még a végén zsidó lesz belőlem. Ez a te bűnöd!”, vágja két év óta e sorok írójának fejéhez, miután egy nyilvános beszélgetésre készülődve, a téma hangsúlyosan felmerült. A magunk részéről ezért minden tőlünk telhetőt megtettünk

és megteszünk. Bár K. G. Gy. élete eseményekben gazdag, élményekben dús volt eddig, későn érő típusnak mondható. Amilyen sületlenségeket tudott nyilatkozni az asszimiláció szükségességéről, illetve ez elől kitérve voltaképpen befellegzettségéről vagy két évtizede, megérdemli e késői túlada-golást. Van mit bepótolnia.

*

Egy ember, aki így beszél a *lason kodest*, aki fejből fújja a *Kohelet* sorait, éneklí a *Sir hasirimet*, „ahogy a falasák”, négy évtizeden keresztül paragon hevertette magában e tudást és élményt, mintha kívülről és felülről nézné. Csak néha, amúgy öregeken érzékenyült el.

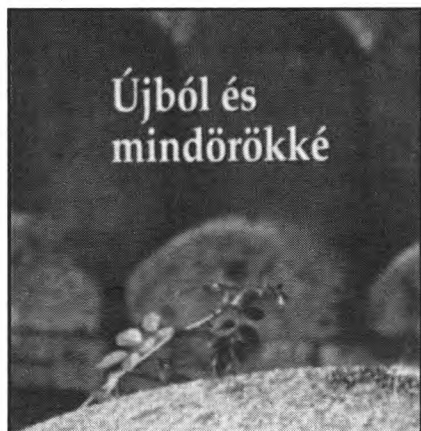
Évekkel ezelőtt a Dohány utcai zsinagógában, Joseph Malovany koncertjén az első sor közepén ült, s révült tekintettel hallgatta a New York-i Fifth Avenue zsinagógája kántorának énekét. Amikor az nem tudott egy jiddis kifejezést összekötőszövegéhez, izgalomba jöve kiabált fel a bimához, kiségitve régi ismerősét. Egy gyerek öröme tükröződött az arcán, ott, a koncerten.

Nem kapkodta el, hogy újra beszélőviszonyba kerüljön énjének ezzel a regiszterével, s ebben bizonyára jelentékeny szerepet játszottak a *Trilógiája* fogadtatása kapcsán nyilvánosságot kapott izraeli magyar s az itthon szóban terjedt, ezért megcáfolhatatlan, hitsorsosaitól eredő vádak. Meglehet, közrejátszott ez abban is, hogy keveset írt. Aki ezt cáfolni tudja, kérem, ne tegye. Legyen e magas labda az ő fájdalom-díja, csapja le, ha kedve tartja.

*

Nem kapkodta el tehát az életművét, s e nem kapkodás határideje folyamatos. A hatvanas évek közepétől egy évtizeden át írta a negyvenes évek második felét. A hetvenes évek végét, majd a kilencvenes évek kezdetét fordította az ötvenes évek elejére. Tervei között szerepel egy palesztinai tartózkodást megelőző történet, mely a jugoszláv partizánok között töltött időre eső egynapos szerelem krónikája, amiből részben arra lehet következtetni, hogy a világ mint téma, számára elsősorban ifjúkora szemüvegén keresztül érdekes (élményíró, s a dolgok akkor történtek meg vele), részben arra, hogy kiegyensúlyozott és optimista. Ha ebben a tempóban halad, nyugdíjas esztendőinek kezdetét valamikor 2010 és 2020 között dolgozza majd fel (akkorra tisztulnak le benne mai élményei), a rendszerváltás, majd az újabb elit-váltás ismét glosszázható éveit 2025 körül. Nem féltém. Valaki előbb-utóbb megtanítja számítógépen szövegszerkeszteni, aztán meg vett egy jobb menedzserkalkulátort, a leglényegesebb dolgokat addig feljegyezni oda. Hogyan is várhatnánk el egy ilyen különösen lusta írótól, hogy matuzsálem korában mindenre emlékezzen.

Én, gondolom, ahogy most sem, akkor sem leszek képes megbirkózni a modern technika vívmányaival, úgyhogy a *Megírandók* dossziéba teszem most el nem süttött bekezdéseim kusza kéziratát, hogy a 2025 májusában megjelenő *Szombat* számból ki ne maradjon egy poén sem, ha századik születésnapján köszöntjük.

Relikvia

(*Újból és mindörökké*. Az 1943-ban megjelent Magyar Zsidók Könyve hasonmása. Kiadta a Kner Nyomda 1994. 479 oldal. Ára: 450 Ft.)

MERT KEVÉS maradt meg belőlük, értékessé vált a múlt minden alkotása, még a maguk idejében gyengének, kevésbé szépek minősítettek is. Ki tudja, hogy az 51 éve kiadott antológiának milyen volt a fogadtatása, ma, az alábbi fenntartásaink ellenére mondjuk: helyesen tettek, akik néhány ezer példányban újra nyomatták.

Az 1943-as Magyar Zsidók Könyve kilencvenöt zsidó származású író, költőt, bölcselkedőt szerepeltet három csoportban: az elsőkben hazaiak, a másodikban nyugat-európaiak, a harmadikban pedig a Palesztinában újhéberül alkotók. Az akkori zsarnok cenzúrára emlékezve sem hallgatható el a szerkesztők megalkuvása, mert abban az esztendőben, amikor az Ukrajnába hurcolt munkaszolgálatosok hírneműi vándoroltak hazafelé, amikor az országban rettegetek a Németországból, Ausztriából, Lengyelországból, Szlovákiából, Jugoszláviából ide menekültek, amikor fellázadt és elpusztult a varsói gettó, az írások jórésze idillikus volt, egyetlen sor sem céloz a veszedelemre, nem panaszol, nem óv! Így hát a válogatás nem korpék, csupán kultúrhistóriai rögtönzés.

Utólag is fel kell tenni a kérdést, hogy *Molnár Ferenc*, *Pap Károly*, *Véssi Endre*, *Zelk Zoltán* mellől miért maradt el (önkényes a felsorolás) *Hatvani*, *Heltai*, *Radnóti*, *Sárközi*,

Könyvespolc

Szerb, Vas, a Hajnal-testvérek? És miért kerültek be tizedragú irományok?

Értekes azonban a külföldiek évszázadokat átfogó vers, novella, regény- és színdarab részleteinek, filozófiai töredékeinek gyűjteménye. A szerzők közül kiragadott nevek: *Spinoza*, *Ludovic Halévy*, *Heine*, *Bergson*, *Stefan Zweig*, *Kafka*, *Maurois*. Az 1943-as olvasó először találkozott magyarul (és utólagja) *Leone Ebreo*, eredetileg hercegdon Giuda Abravanel névvel. Édesapját az arisztokraták közé pénzügyminiszterként emelte V. Alfonz portugál király. Utóda azonban Spanyolországba írta a családot, ahol az apa a királyi pár tanácsosa, a filizófus-orvos pedig a király gyógyítója lett. Mégis tovább kellett menniük Velencébe. Ott írta Ebreo 1535-ben a *Dialoghi d'amore* című művét, amely több, mint elmélkedés a szerelemről, s abból idéz az antológia.

És biztosan kevesen ismerik az 1260 körül született *Manoelo*, eredetileg Immanuel ben Slomo Há-Rómi munkásságát, hiszen 1943 előtt mindössze egy verse jelent meg magyarul, és azóta is csak az 1957-ben megjelent *Nyolc évszázad olasz költészete* című összeállításban volt olvasható. (Az 1942-es és az 1957-es antológiáknak egyaránt *Rónai Mihály András* volt a szerkesztője.) *Manoelo* héber verselés után olaszul írt, klasszikus költővé lett, olyan híres ma az olasz nyelvtérületen, mint Magyarországon *Balassi Bálint*. A századforduló után alkotó, a legnagyobb francia prózaírók közé tartozó *Ernest La Jeunesse* egyetlen magyarra fordított esszéje is a Magyar Zsidók Könyvében található.

Az antológia 1943-as olvasóinak reményt adott a harmadik rész. Az akkor már ismert, vagy azóta ismertté vált tollforgatók, mint *Bialik*, *Csernihovszki*, *Jehuda Kárni*, *Ráhél*, *Sin Sálom*

Múlt havi hibáink

Áprilisi számunk 21. oldalán lévő illusztrációnk fejlédelé, a hátsó belső borító egyik hirdetésében a második héber szó a nyomda hibájából szintén fordítva jelent meg. Elnézést kérünk!

mellett nagy íróvá nem lett szerzők együtt mutatták be az államalapítás előtti országépítést.

A könyv bevezetője egy *Lector Judaeus* álnév alatt közölt tanulmány a „Honi izraeliták között magyar nyelvet terjesztő egyesület” 1843–44-es alapításáról, az 1848-ban megjelent *Első Magyar Zsidó Naptár és Évkönyvről*. Abból közli 14 megye és 10 város zsidóságának foglalkozási adatait. Abban olvasható, hogy másfél évszázada felmenőink között nagyon sok volt az asztalos, cserző, bádogos, kordoványos (csizmakészítő), kovács, rézöntő, szíjgyártó, takács, tímár, varga. Ezekről kevés könyvben olvashattunk...

(*várai*)

(*Folytatás 2. oldalról.*)

szerettem, bár a Kádár-kurzusnak inkább „liberális” vonalához tartozott. És most nézzük meg! A mi drágalátos jobboldalijaink és szélsőjobboldalijaink, kik igen jelentős részben antiszemiták, a kurzus szinte minden baját az ő nevéhez kapcsolják! Mintha más rossz politikusa nem is lett volna ennek a kor-szaknak!

Nézzük meg tisztán a dolgot! Tegyük fel, hogy a magyar nép – mondjuk – szabad választásokon olyan kormányt választ, melynek minden tagja zsidó származású. Akkor mi van? Semmi. Ha a demokrácia jól működik, akkor ez a kormány meg fog maradni, feltéve, hogy humanista és hazafias politikát csinál. Ha pedig nem, akkor meg fog bujni.

Nem az tehát a fontos, hogy a „zsidók” ne legyenek politikusok! Legyenek csak, ha akarnak. A megoldás az, hogy a politikusok megítélésénél a közvéleményben ez a szempont elveszítse jelentőségét.

Mint ahogy ennek vannak is jelei. Az antiszemitizmus ma Magyarországon elsősorban értelmiségi „belügy”. A nagyobb néptömegeket nem érdekli. Persze: kérdés, hogy ez a jövőben is így marad-e.

Tisztelettel:

Szalai Pál

1137 Budapest, Szent István park 4.

(Folytatás a borító 2. oldalról.)

Május 27., szombat

19.00 *Gordon István* SZOMBAT ESTI SMÚZ PARTY-ja az „úszópápával”, *Széchy Tamással* és világhírű tanítványával, *Rózsa Norberttel*

Május 29., hétfő

15.00 A Salom Klub vendége *Szántó Piroska* festőművész

19.00 Üzletember Klub

Május 30., kedd

Egésznapos kirándulás Szegedre vonattal. Felvilágosítás és jelentkezés *Kertész Erzsébet*mel a Salom Klubban.

19.00 Száz szó jiddisül. Zsidóságismeret új megközelítéssel. *Raj Tamás* főrabbi előadás-sorozatának VIII. része

Május 31., szerda

9.00–12.00 Magyarország Zsidó Szociális Segély Alapítvány Home care programja keretében beszámoló a nővérvédelemről

16.00 *Dr. Lakatos Mária* relaxációs csoportja a Salom Klubban

19.00 A *Fehér Klára–Nemes László* házaspár születésnapján közös könyvbemutatója és találkozója az olvasókkal (Nemes László: Légüres tér; Fehér Klára: Bezzeg az én időmben)

GYÖRGYI ASSZONY

házasság- és társközvetítő szolgálat
Telefon: 115-4241 munkanapokon
8–10 és 19–21 óráig

Köszönetet mondunk

1995. március 2–5-én בחדר א-י בחדר ב-ח tartotta a Bét Peretz Alapítvány a UJS-szel közösen meghirdetett téli táborát Dobogókőn. A nagyszerű, négynapos rendezvényen mintegy száz magyarországi zsidó fiatal vett részt. Ennek keretében mód nyílt a zsidó hagyományok mélyebb megismerésére, elsajátítására. Az előadások és beszélgetések magyarországi és izraeli rabbiak, valamint Izraelből érkezett fiatalok vezetésével folytak. A rendezvény sikeréhez hozzájárult a magyarországi zsidóság szervezetének és személyiségeinek szinte példátlan széleskörű összefogása és támogatása.

Az alábbiakban szeretnénk megköszönni e személyek és szervezetek közreműködését:

– *dr. Schweitzer József* főrabbi, az

Országos Rabbiképző Intézet főigazgatója

– *Fröhlich Róbert* rabbi, a Dohány utcai zsinagóga rabbija

– *Zoltai Gusztáv*, a BZSH és a MAZSIHISZ ügyvezető igazgatója

– *Hanna Étterem*, az Autonóm Orthodox Hitközség felügyelete alatt

– *Avraham Velvart*, a Wesselényi utcai Alapítványi Iskola vallási igazgatója

– *Doron Eppler*, a Bne'i Akiva magyarországi sa-liachja

– *Fritz Zsuzsa*, a Forrás Audiovizuális Oktatási Központ vezetője

– *Ira Goldberg*, a JOINT magyarországi irodájának oktatási vezetője

– *Tuvia Raviv*, a Szochnut budapesti irodájának vezetője

– A program fő anyagi támogatója a „Pinchus Zsidó Oktatási Alapítvány a Diaszporában.”

AZ ÉLMÉNY BIZTOSÍTVA

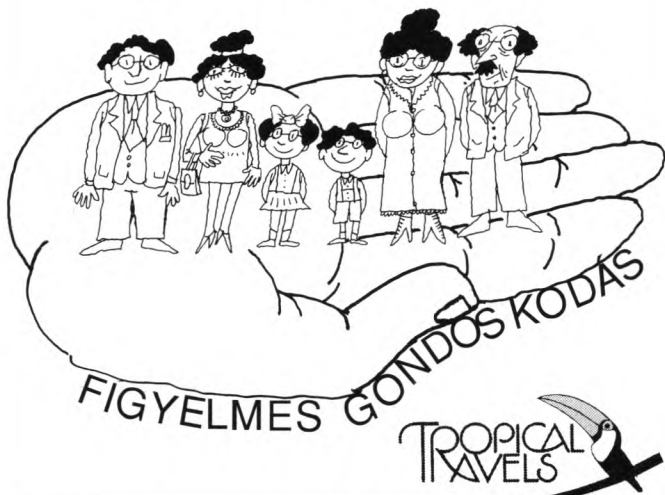
SZUPER AJÁNLAT

Kréta és Korfu

Egy hét repülővel,

tengerparti úszómedencés apartmanokban

már 23.900,-Ft-tól.

Budapest, Rákóczi út 9. Tel: 138-11-83 138-42-23

Az 5 éves

AMIOURS®

újdonsága

RÉSZLETFIZETÉS

20% előleg, 11 havi részlet

nyaralóutak és kulturális
ajánlatok nagy választékban

Ízelítő ajánlatunkból:

- Nyaralás NETANYÁN 59 900,- Ft-tól
- Izraeli csillagtúra 79 900,- Ft-tól

Nyugdíjasoknak és pedagógusoknak
5% kedvezményt adunk

1051 Budapest, Nádor u. 14. Tel.: 131-7312, 131-7167
1119 Budapest, Tétényi út 63. (Totó-lottó kirendeltség)